

Практичне заняття № 1:

Тема 1. «Українська дошкільна лінгводидактика та її поняття» (2 год).

Теми для вивчення:

1. Специфіка дошкільної лінгводидактики як науки.
2. Об'єкт, предмет, завдання дошкільної лінгводидактики як наукової дисципліни.
3. Особливості міждисциплінарних зв'язків дошкільної лінгводидактики.
4. Методологія як спеціальна наукова галузь.
5. Мова – це суспільне явище.
6. Мова – основний засіб людського спікування.
7. Взаємозв'язок мови і мислення.
8. Слово і поняття.
9. Взаємозв'язок мови і історії народу.
10. Мова і поезія.
11. Практика – кінцевий результат пізнання і критерій істини.
12. Роль чуттєвого досвіду в розвитку мовлення, практика критерій істини.

Практичні завдання для самостійного опрацювання

1. Прочитайте, порівняйте та проаналізуйте визначення методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку в навчальній літературі.

Методика розвитку рідної мови дітей дошкільного віку – частина дошкільної педагогіки, що розробляє єдину систему навчально – виховної роботи з розвитку мовлення, узагальнює передовий досвід дошкільних закладів, досвід кращих вихователів-новаторів сім'ї, процес засвоєння дітьми дошкільного віку усної рідної мови (Лещенко О. М. Методика навчання рідної мови і грамоти. – К.: Вища шк., 1972. – С. 3).

Методика розвитку мовлення – педагогічна наука, що вивчає закономірності педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовлення у дітей дошкільного віку в дитячому садку (Бородич А. М. Методика розвитку речі дітей. – М.: Просвещение, 1984. – С. 4).

Методика розвитку рідної мови та ознайомлення дітей з навколишнім світом у дошкільних закладах – це педагогічна наука, яка вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах, специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовних навичок у дітей, форми, засоби, методи і прийоми навчання дітей рідної мови (Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко та ін.. – К.: Вища шк., 1992. – С. 5).

Яке з наведених визначень, на вашу думку, є вичерпним? Чому? Перелічіть ознаки поняття «методика навчання рідної мови», які становлять сутність його значення.

Дайте відповідь на запитання: Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку – це частина дошкільної педагогіки чи самостійна наука? Що таке «лінгводидактика»? Чи входить методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку до лінгводидактики? Чи можна її назвати «дошкільною лінгводидактикою»?

2. Прочитайте, порівняйте та проаналізуйте визначення предмета методики навчання рідної мови у навчальній літературі.

Предметом її [методики навчання рідної мови] є розроблення закономірностей, змісту, методів і форм роботи з розвитку мовлення дітей дошкільного віку в дошкільних закладах і сім'ї (Лещенко О. М. Методика навчання рідної мови і грамоти. – К.: Вища шк., 1972. – С. 3).

Предметом вивчення методики є процес оволодіння рідною мовою як засобом спілкування в умовах виховання та навчання (Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко та ін.. – С. 5).

Яке з визначень найповніше характеризує предмет методики? Як би ви визначили предмет та об'єкт вивчення методики розвитку рідної мови у дошкільному закладі?

3. Методологічною основою методики розвитку рідної мови є взаємозв'язок мови та поняття, мови та історії. Наведіть конкретні приклади того, як реалізується положення філософії про взаємозв'язок мови і поняття у безпосередній мовленнєвій діяльності дітей. Як має діяти вихователь відповідно до цього положення, збагачуючи словниковий запас дитини? Як

реалізується положення про взаємозв'язок мови та історії у сучасній педагогічній практиці дошкільних закладів України та варіативних програмах навчання і виховання дітей? Наведіть конкретні приклади.

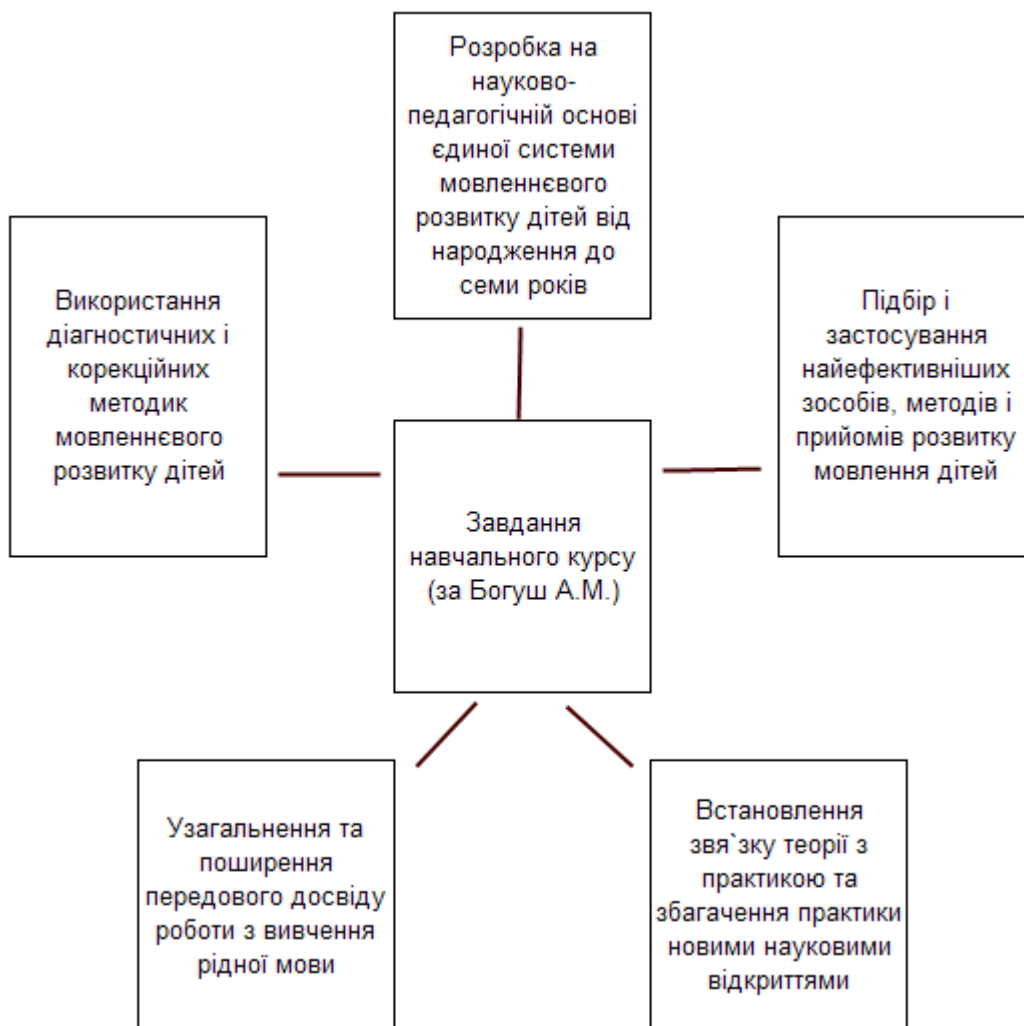
4. Природничою основою дошкільної лінгводидактики є вчення О. Іванова-Смоленського про три основні форми тимчасових мовленнєвих зв'язків, які утворюються в корі головного мозку; слесний подразник- безпосередня дія дитини (С-Б); безпосередня дія – слесна відповідь дитини (Б-С); слесний подразник – слесна відповідь дитини (С-С). Визначте, впродовж якого вікового періоду діє кожний із цих видів тимчасових нервових зв'язків. Наведіть конкретні приклади.

Завдання: Методологічною основою методики розвитку рідної мови є взаємозв'язок мови та поняття, мови та історії. Наведіть конкретні приклади того, як реалізується положення філософії про взаємозв'язок мови і поняття у безпосередній мовленнєвій діяльності дітей. Як має діяти вихователь відповідно до цього положення, збагачуючи словниковий запас дитини? Як реалізується положення про взаємозв'язок мови та історії у сучасній педагогічній практиці дошкільних закладів України та варіативних програмах навчання і виховання дітей? Наведіть конкретні приклади.

Робота зі структурно-логічними схемами

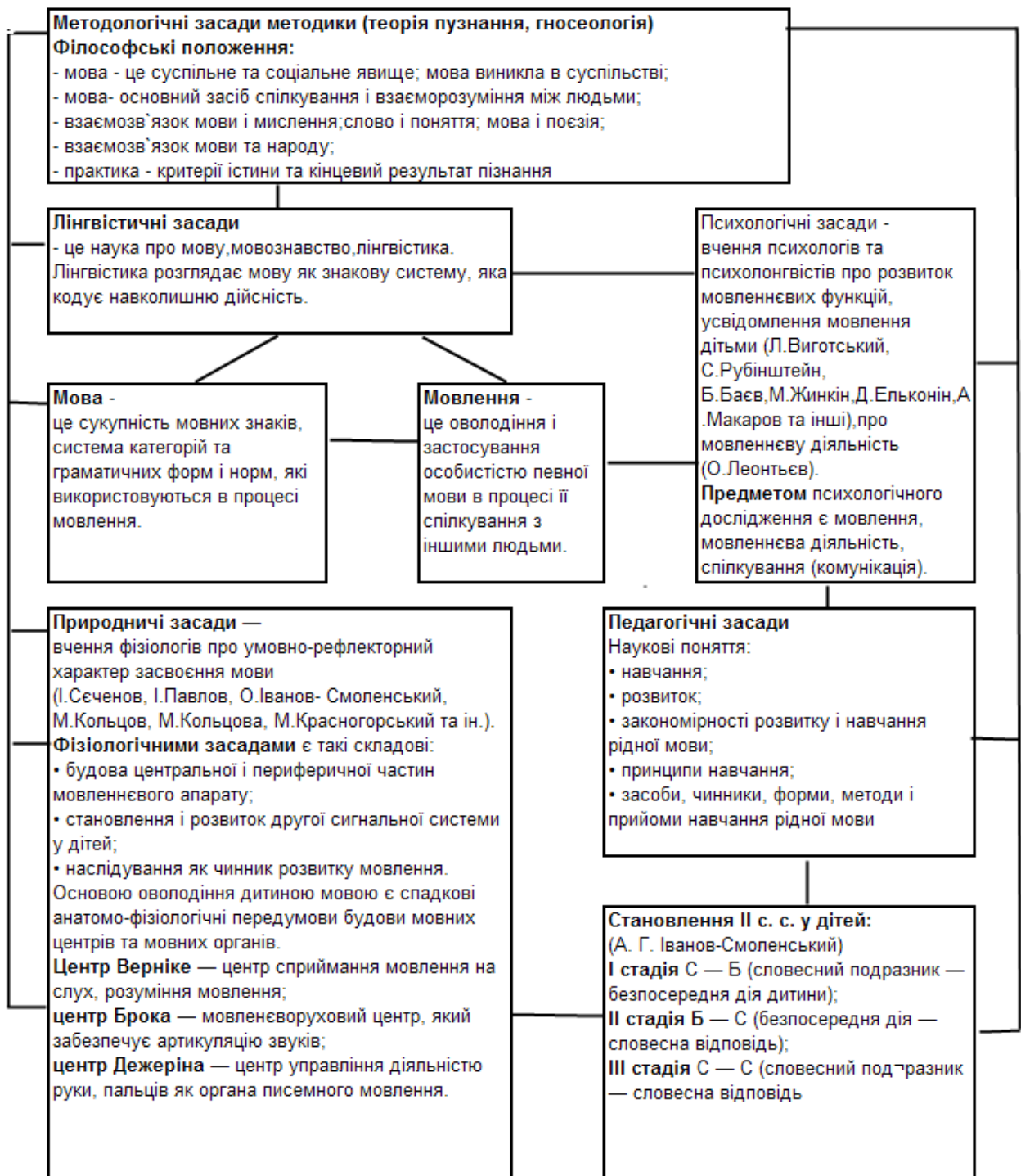
Предмет та завдання навчального курсу

«Теорія та методика розвитку рідної мови дітей»

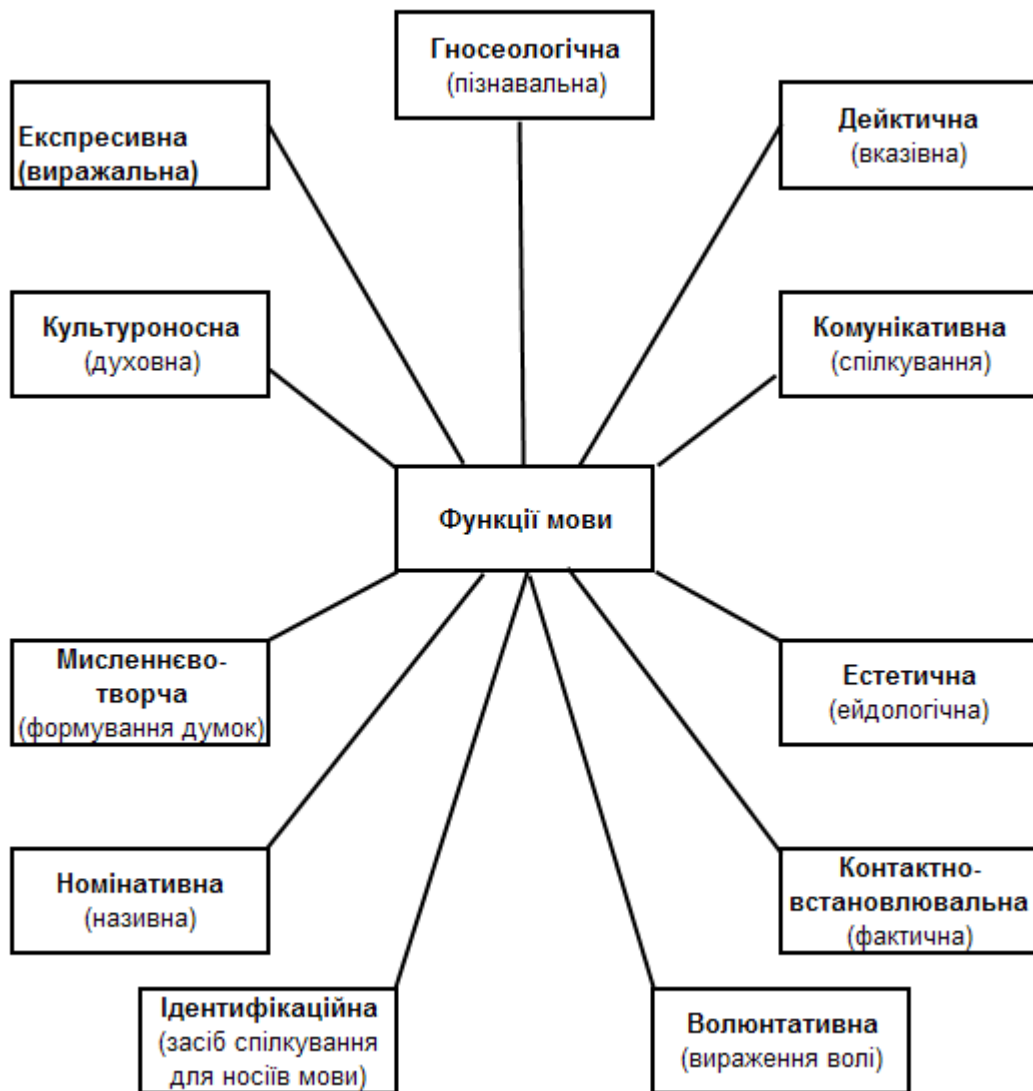
Як реалізуються завдання курсу «Теорія та методика розвитку рідної мови» дітей дошкільного віку у світлі сучасних тенденцій розвитку дошкільної освіти?

Наукові засади теорії та методики розвитку мови

Поясніть, у яких випадках у роботі з дітьми дошкільного віку потрібно вживати терміни «мова» та «мовлення»? Наведіть приклади.

Функції мови

Аргументуйте, чому необхідно враховувати в навчально-мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку поліфункціональність мови?

Література:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Котик Т. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи : [монографія] / Тетяна Котик. - Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2004. – 296 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Термін **лінгводидактика** ввів у науковий обіг у 1969 р. російський мовознавець М. Шанський для позначення нових напрямів і підходів, що сформувались у викладанні та вивченні мов унаслідок інтеграції двох наук - лінгвістики й дидактики. При цьому методика навчання мови і лінгводидактика не ототожнювалися М. Шанським, оскільки вони співвідносяться між собою як окреме й загальне. До того ж лінгводидактика - це теорія навчання мов, яка складається з трьох рівнів: загальної, конкретної та часткової лінгводидактики.

Загальна лінгводидактика охоплює закономірності процесу навчання, що не залежать від системи конкретної мови. **Конкретна** — ґрунтується на виявлених закономірностях з урахуванням специфіки навчання конкретної мови. У свою чергу, навчання конкретної мови завжди здійснюється з урахуванням загальних, специфічних лінгводидактичних закономірностей і тих часткових відмінностей, які зумовлені метою, змістом, формами навчання, віковими особливостями та соціальним, національним статусом певної аудиторії. Цей рівень навчання конкретної мови охоплює **часткова лінгводидактика** (дошкільна, шкільна, вищої школи), у межах якої виокремлюються методики навчання мови як рідної, так і іноземної. Розглядаючи усі рівні лінгводидактики у взаємозв'язку і діалектичній єдності, М. Шанський зауважував, що «самостійною наукою методика стає лише настільки, наскільки, будучи частковим щодо загального, вона певним чином входить до загальної й конкретної лінгводидактики і, виявляючи методичні закономірності, керується теорією навчання мов»¹.

Отже, дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) - це педагогічна галузь науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей; засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей мови (рідної, іноземної), що відображає і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки.

Об'єктом української дошкільної лінгводидактики є навчально-мовленнєва діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі, тобто організований, цілеспрямований процес використання мови для передавання і засвоєння суспільно-історичного досвіду, оволодіння суспільними способами дій з метою спілкування та планування діяльності.

Предмет української дошкільної лінгводидактики - це процес розвитку мовлення дітей та павчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства.

Метою української дошкільної лінгводидактики є відтворення, всебічне й глибоке пізнання предмета, вивчення його істотних і закономірних зв'язків. Відповідно до мети вирішуються основні завдання науки, до яких можна віднести не лише нагромадження наукових знань та їх продукування, а й передавання цих знань для забезпечення спадкоємності дослідницьких традицій, у розв'язанні цього завдання провідна роль належить вищій школі, де існує багаторівнева система підготовки фахівців до практичної і наукової діяльності (бакалаврат, спеціалізація, магістратура, аспірантура).

Навчальна дисципліна «Українська дошкільна лінгводидактика» - важлива складова загальної професійної підготовки педагога дошкільного профілю. Її мета - сформувати професійно-мовленнєву готовність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу до навчання дітей рідної мови.

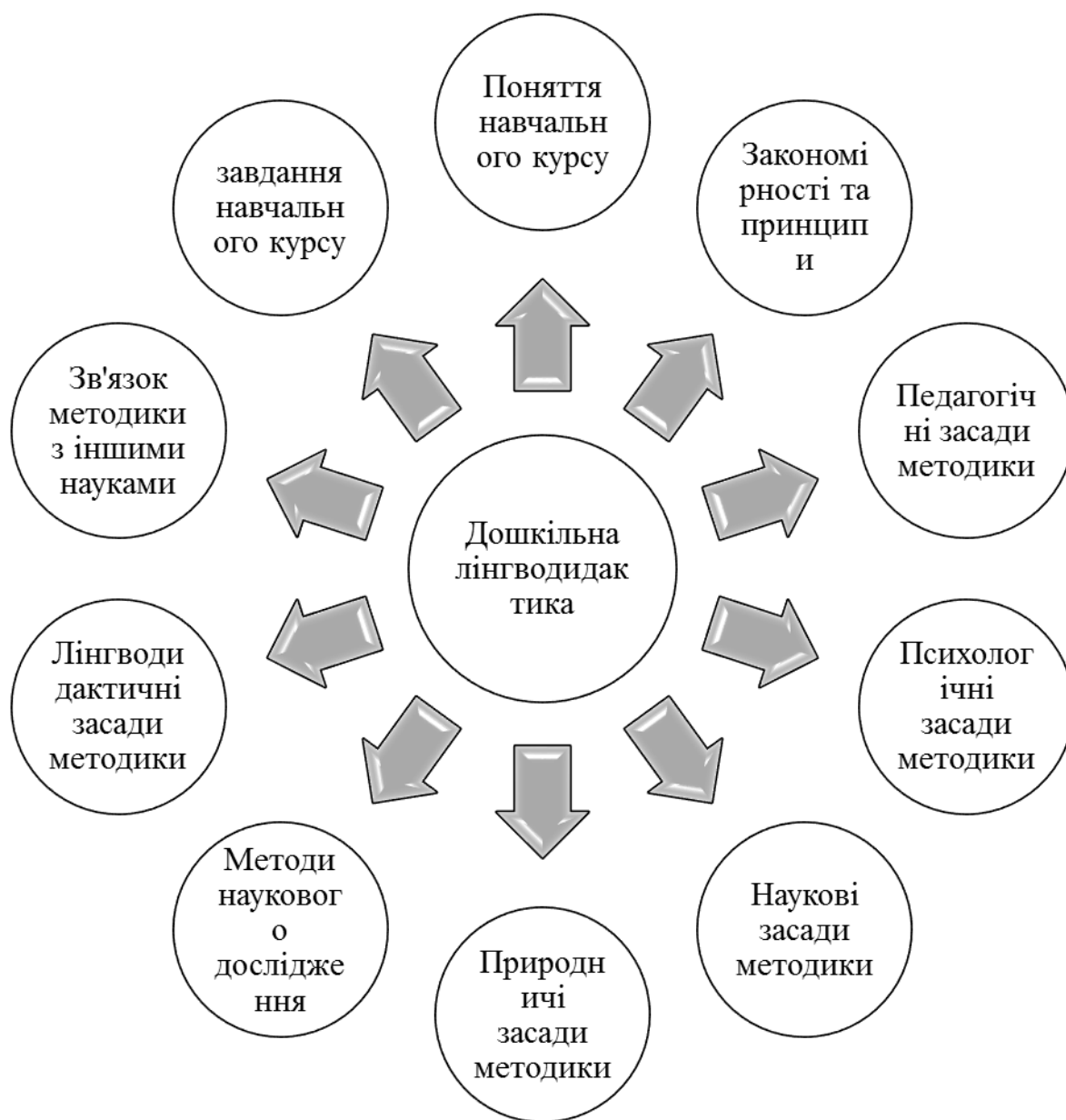
Українська дошкільна лінгводидактика як теоретична і практична навчальна дисципліна перебуває у тісному взаємозв'язку з дисциплінами, які також висвітлюють закономірності й механізми мови, мовлення, мовленнєвої діяльності, процесів розвитку мовлення, зокрема філософією, психологією (особливо віковою, педагогічною, психолінгвістикою), анатомією і фізіологією, лінгвістичними й педагогічними циклами дисциплін. Кожна окрема навчальна дисципліна вивчає в означених явищах, які становлять спільний предмет дослідження різних наук, лише певну групу властивостей. Професійна підготовка потребує всебічного розгляду предмета чи явища комплексом дисциплін, що сприятиме ефективній підготовці майбутнього фахівця. Налагодження міждисциплінарних зв'язків має велике значення для свідомого засвоєння знань про предмети та явища реального світу, формування світогляду майбутніх педагогів.

Сучасна українська лінгводидактика послуговується такими філософськими уявленнями: мова - це суспільне явище; мова як засіб спілкування; суспільний характер походження мови, взаємозв'язок мови і мислення, слова і поняття; роль чуттєвого досвіду в розвитку мовлення; взаємозв'язок мови та історії народу, мови та поезії; практика - критерій істини.

Отже, завдяки мові людина має можливість у процесі суспільної практики вийти за межі безпосереднього, чуттєвого сприймання предметів і піднятися на вищий ступінь пізнання - ступінь абстрактного мислення, об'єктивним критерієм істинності якого є практика. Практика - це джерело, рушійна сила, критерій істини і кінцева мета пізнання світу. Саме завдяки їй педагог має можливість перевірити вірогідність існуючих мовних концепцій, зупинитися на одній з альтернативних програм навчання дітей мови, перевірити ефективність запропонованих науковцями методик навчання різних аспектів мови і мовлення. Кінцевим підсумком ефективності зусиль педагога, винагородою чи стимулом до подальших творчих пошуків буде мовленнєва діяльність вихованців - практичний результат професійно-мовленнєвої діяльності педагога.

СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА

«НАУКОВІ ОСНОВИ ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ»

Предмет та завдання навчального курсу (за Богущ А.М.)

- ✓ Розробка на науково-педагогічній основі єдиної системи мовленнєвого розвитку дітей від народження до семи років;
- ✓ Підбір і застосування найефективніших засобів, методів і прийомів розвитку мовлення дітей;
- ✓ Встановлення зв'язку теорії з практикою та збагачення практики новими науковими відкриттями
- ✓ Узагальнення та поширення передового досвіду роботи з вивчення рідної мови;
- ✓ Використання діагностичних і корекційних методик мовленнєвого розвитку дітей.

Поняття дошкільної лінгводидактики (за Богущ А.М.)

Об'єкт української дошкільної лінгводидактики - навчально-мовленнєва діяльність дітей у дошкільному навчальному закладі. Предмет - процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних вікових етапах дошкільного дитинства. Мета – відтворення, всебічне і глибоке пізнання предмета, вивчення його істотних і закономірних зв'язків.		
Теорія та методика розвитку рідної мови та ознайомлення дітей з навколишнім світом у дошкільних закладах <ul style="list-style-type: none"> - Це педагогічна наука, яка вивчає: • Закономірності розвитку мови на різних вікових етапах; • Специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих вмінь і навичок у дітей; • Особливості форм, засобів, методів і прийомів навчання дітей рідної мови.	Дошкільна лінгводидактика (методика навчання мови) <ul style="list-style-type: none"> - Це педагогічна галузь науки, що вивчає: • Закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах; • Специфіку педагогічної діяльності, спрямованої на формування мовленнєвих навичок у дітей; • Засоби, форми, методи і прийоми навчання дітей мови (рідної, іноземної), що відображає і лінгвістичні, і педагогічні аспекти сучасного стану науки.	Навчальна дисципліна «Українська дошкільна лінгводидактика» - важлива складова загальної професійної підготовки педагога дошкільного профілю. Її мета – сформувати професійно-мовленнєву готовність майбутнього вихователя дошкільного закладу до навчання дітей рідної мови.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 1

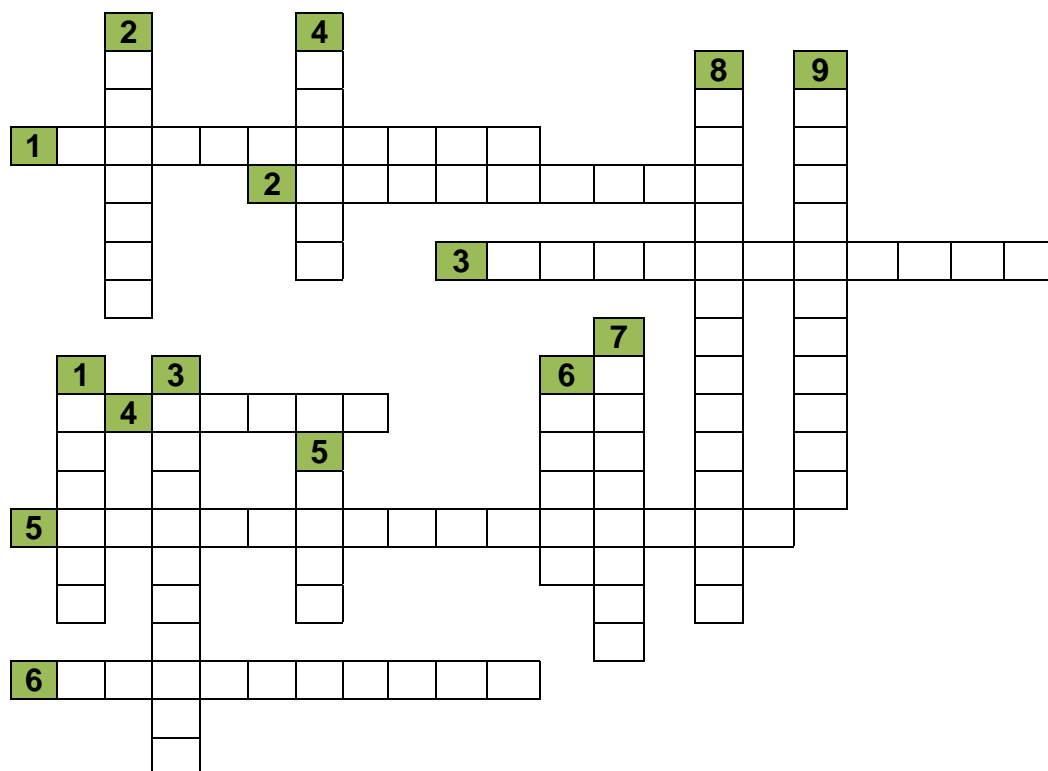
Готуючись до практичного заняття, студенти передусім мають ознайомитися із специфікою дошкільної лінгводидактики як науки; Визначити об'єкт, предмет, завдання дошкільної лінгводидактики як наукової дисципліни; особливості міждисциплінарних зв'язків дошкільної лінгводидактики. Розглянути методологію як спеціальну наукову галузь.

Тестові завдання до практичного заняття № 1

1. Сукупність знань і відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва:
а) методика б) техніка в) лінгвістика г) технологія д) лінгводидактика
2. Термін «лінгводидактика» ввів у науковий обіг:
а) А. Богущ б) М.Шанський в) С. Гончаренко г) Л. Щерба
д) А. Кривоносов
3. Найпоширенішою серед філософів і мовознавців є теорія про:

- а) суспільну природу мови   б) свідомий винахід мови
 в) історичний розвиток мови   г) несвідоме походження мови
 д) логічний винахід мови
4. Мова не є :
 а) суспільним явищем   б) соціальним явищем
 в) універсальним засобом спілкування   г) невербальним способом спілкування
 д) особливою системою, притаманною лише людському суспільству
5. Центр сприймання мовлення на слух, розуміння мовлення:
 а) Дежеріна   б) Якобса   в) Верніке   г) Брока   д) Сенса
6. М. Красногорський виокремлює таку кількість етапів розвитку мовлення у дітей:
 а) 3   б) 6   в) 5   г) 2   д) 4
7. Узагальнювальна мовленнєва функція притаманна дітям:
 а) немовлячого періоду   б) раннього віку   в) молодшого дошкільного віку
 г) середнього дошкільного віку
 д) старшого дошкільного віку
8. Серед усіх функцій мови провідною є:
 а) номінативна   б) естетична   в) ідентифікаційна
 г) демонстраційна   д) комунікативна
9. Л. Федоренко виокремлює ... закономірностей засвоєння дитиною рідної мови:
 а) 6   б) 4   в) 7   г) 5   д) 8
10. Вихідні теоретичні положення, керуючись якими, вихователь добирає засоби, методи і прийоми навчання :
 а) методологія   б) наукове дослідження   в) методична робота
 г) принципи навчання   д) освіта

Кросворд

По горизонталі:

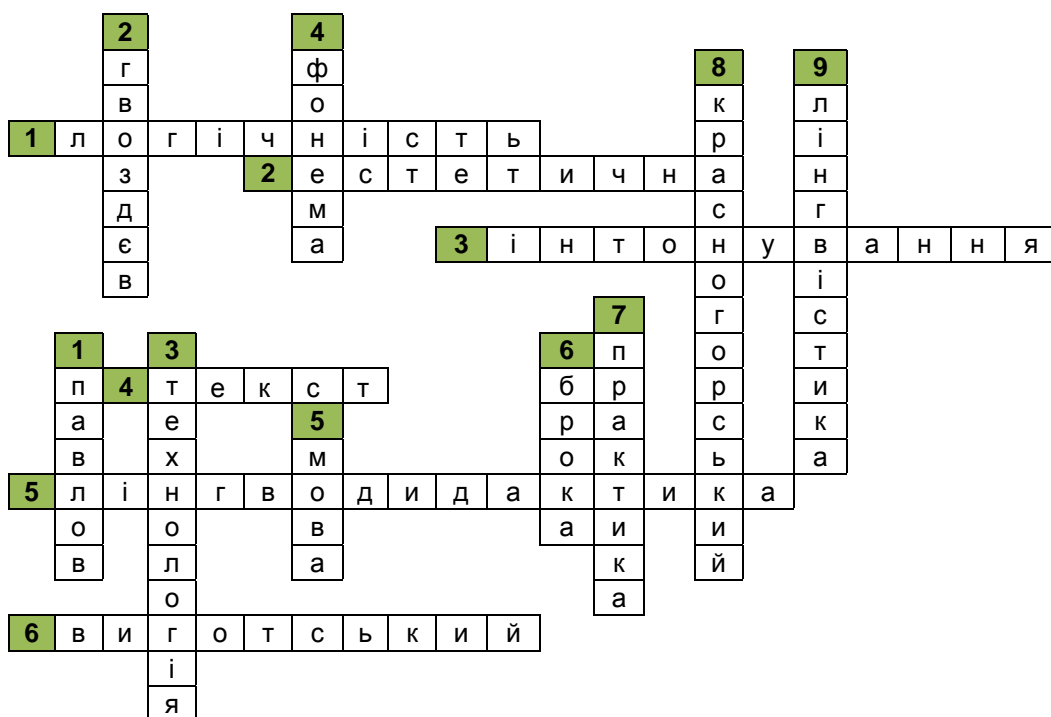

1. Характеристика мовлення, що є поєднанням мислення, мови і мовлення, поєднанням слів у реченні за законами розумової діяльності.
2. Функція мови, яка є знаряддям і матеріалом для створення культурних цінностей.
3. Об'єднана смисловим звуком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої є зв'язаність і цілісність.
4. Основний прийом виділення звука (за Д.Ельконіним).
5. Педагогічна галузь науки, що вивчає закономірності розвитку мовлення дітей на різних вікових етапах.
6. Довів, що мислення і мовлення мають різний онтогенез.

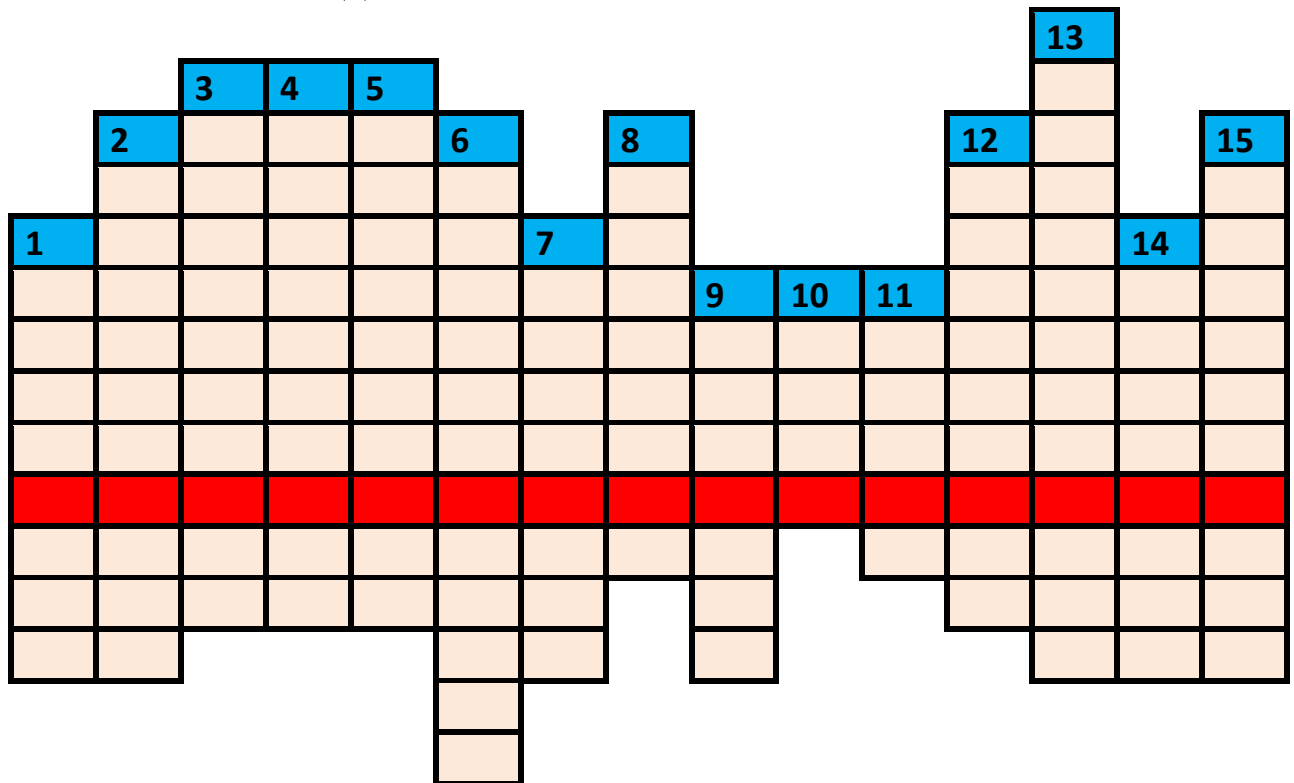
По вертикалі:

1. Вчений, що розробив учення про дві сигнальні системи.
2. Проаналізував засвоєння дітьми граматичної будови мови і відзначив наявність у них «тонкого чуття мови».
3. Сукупність знань і відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва.
4. Незнаковий елемент, звук мови.
5. Основний засіб людського спілкування.
6. Мовленнєво-руховий центр, який забезпечує артикуляцію звуків.
7. Уся діяльність людей, спрямована на перетворення матеріального світу.
8. Вчений-фізіолог; довів, що до шостого місяця в дітей з'являються перші мовленнєві шуми, що поступово перетворюються на мовленнєві звуки.
9. Наука, що розглядає мову як знакову систему, що кодує навколишню дійсність.

Відповіді

Кросворд
Практичне заняття № 1
Дошкільна лінгводидактика та її поняття

По вертикалі

1. Один з трьох рівнів лінгводидактики, який охоплює закономірності процесу навчання, ще не залежить від системи конкретної мови.
2. Вміння й навички коригування відхилень і вад у мовленні дітей дошкільного віку.
3. На думку якого вченого, термін «технологія», на відміну від терміна «методика», відображає не просто передавання інформації, а процес навчання, що має велике значення для характеристики сучасних тенденцій у педагогічних науках?
4. Сукупність знань і відомостей про послідовність окремих операцій у процесі виробництва.
5. Вміння орієнтуватись у нормативних освітянських документах і керуватись провідними положеннями у професійній діяльності, зокрема Базовим компонентом дошкільної освіти. Базовою й тематичними програмами та навчально-методичними посібниками з розвитку мовлення дітей на різних етапах дошкільного періоду.
6. Знання, вміння і навички оцінювання навчально-мовленнєвої діяльності дітей, професійно-мовленнєвої діяльності педагогів, самооцінювання ефективності здійсненого процесу навчання мови.
7. Прикладна підсистема педагогіки, що дає відповідь на запитання: як досягти певного результату в практичній діяльності, орієнтуючись на існуючу систему цінностей.
8. Російський мовознавець, який ввів термін лінгводидактика для позначення нових напрямів і підходів, що сформувались у викладанні та вивченні мов унаслідок інтеграції двох наук - лінгвістики й дидактики.
9. Процес розвитку мовлення дітей та навчання їх рідної мови на різних етапах дошкільного дитинства.
10. Відтворення, всебічне й глибоке пізнання предмета, вивчення його істотних і закономірних зв'язків.

Практичне заняття № 2

Тема 3. «Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку» (2 год).

Теми для вивчення:

1. Сутність основних понять.
2. Відмінні ознаки спілкування і комунікації за М.Каганом.
3. Для чого потрібно знати відмінності між «спілкуванням» і «комунікацією»?
4. Специфіка мовленнєвого спілкування.
5. Теорія спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна).
6. Критерії сформованості комунікативної потреби за М.Лісіною.
7. Форми спілкування за М.Лісіною.
8. Етапи оволодіння дитиною мовленням.
9. Аналіз мовлення дітей із різними формами спілкування.
10. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку за Т. Пироженко.
11. Специфіка реалізації принципу комунікативної спрямованості навчання на етапі дошкільного дитинства.
12. Індивідуальний підхід до дитини у процесі навчального і повсякденного спілкування.
13. Формування когнітивно-комунікативної, орієнтувально-планувальної, організаційно-комунікативної, мовленнєвої, комунікативно-діяльнісної компетенцій (І. Луценко).
14. Функції спеціалізованого спілкування вихователя з дітьми
15. Спеціальні принципи організації мовленнєвого спілкування з дітьми
16. Вплив власного стилю мовленнєвого спілкування вихователя на розвиток комунікативно-мовленнєвої сфери дітей

Практичні завдання для самостійного опрацювання

1. Схарактеризуйте усі види пізнавальної діяльності дітей дошкільного віку, визначте місце мовленнєвої діяльності у кожному із видів пізнавальної діяльності.
2. Прочитайте і проаналізуйте наведені визначення *активності*:

Активність - «діяльний стан живих організмів як умова їх існування у світі» (*Кратний психологический словарь / Под ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. - Ростов н/Д.: Феникс, 1998. - С. 12).*

Структурними компонентами мовленнєвої компетенції є мовленнєві аспекти (фонетичний, лексичний, граматичний, зв'язність мовлення тощо), які дитина засвоює упродовж дошкільного віку.

Кінцевим результатом засвоєння і навчання рідної мови є формування свідомої мовної особистості, становлення якої започатковується ще в дошкільному віці.

Сучасна лінгвістика розглядає мовну особистість як багаторівневий і багатокomпонентний набір мовних здібностей, умінь, готовності до здійснення мовних вчинків різних за складністю; вчинків, що класифікуються, з одного боку, за видами мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, письмо, читання), а з другого - за рівнями мови (фонетика, граматики, лексика) (*Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. - М.: Наука, 1987. - С. 29).*

Активність - властивість організму і психіки, що залежить від зовнішніх і внутрішніх умов; властивість особистості, яка виявляється в діяльному ініціативному ставленні до навколишнього світу і себе (*Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. - К.: Пед. думка, 2001. - С. 21).*

Активність - це здатність особистості до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища і самої себе (*Психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. - К.: Вища шк., 1982. - С. 10).*

Активність виражає сутність діяльності, практики і протиставляється поняттю споглядальності.

Активність пізнавальна - діяльне ставлення людини до сприймання і перетворення світу; виявляється через запитання, прагнення мислити у процесі сприймання, відтворення, розуміння, творчого застосування (*Професійна освіта: Словник / За ред. Н. Г. Ничкало. - К.: Вища шк., 2000. - С. 14).*

Активність пізнавальна - це діяльний стан особистості, що характеризується прагненням до навчання, розумового напруження, вияву вольових зусиль, у процесі оволодіння знаннями (*Коджастерова Г. М., Коджастеров А. Д. Педагогический словарь. - М.: Академия, 2001. - С. 8).*

На основі цих визначень сформулюйте своє визначення понять «мовленнєва активність дитини дошкільного віку», «мовленнєва пасивність дитини дошкільного віку».

Дайте класифікацію мовленнєвих дій і операцій дитини дошкільного віку.

Прочитайте визначення *навички* і *вміння*:

Навичка - це дія, доведена до автоматизму, що формується у процесі багаторазового повторення.

Вміння - це «підготовленість» до практичних і теоретичних дій, що виконуються швидко, точно, свідомо на основі засвоєних знань і життєвого досвіду; формується шляхом вправ і створює можливість виконання дій не лише у звичних, а й у змінених умовах (Коджастерова Г. М., Коджастеров А. Д. Педагогический словарь. - С. 153). Поміркуйте, що раніше формується у дитини - мовленнєві навички чи мовленнєві вміння? Поясніть, чому?

1. Ознайомтеся з наведеними нижче фрагментами наукових праць та обґрунтуйте їх зміст.

У перших дитячих притулках сиріт доглядали, не турбуючись про їхнє спілкування з дорослими. Незабаром з'ясувалося, що недостатнє спілкування малюків із дорослими гальмує психічний розвиток дитини і призводить до виникнення у дітей важкого стану — «госпіталізму». Хвороба виявляється в тому, що діти впадають у пригнічений стан (відчують смуток, тугу), поводяться пасивно, замкнуто, спостерігається велике відставання в оволодінні елементарними навичками самообслуговування, мовлення. У найскладніших випадках діти з явищами «госпіталізму» майже до трьох років не тримають голову, не виявляють інтересу до людей, іграшок, весь час перебувають у дрімотному стані й прокидаються лише тоді, коли відчують голод.

Проте навіть складні випадки «госпіталізму» можна подолати, налагодивши спілкування дитини з дорослим. М. Кистяківська, наприклад, описує, як брали дитину на руки для годування і, тримаючи в «положенні під грудьми», пестили поглядом, посмішкою, лагідним словом, намагалися при цьому впіймати її блукаючий погляд і затримати його на собі. Через тиждень дитина вже відповідала дорослому посмішкою. Згодом вдалося переключити увагу дитини на іграшку, розміщену між її обличчям та обличчям дорослого, і, зрештою, збудити й розвинути інтерес до навколишнього світу (Лисина М. Й. Воспитание детей раннего возраста в семье. - К.: Знання, 1983. - С. 6-7).

Винятково важливим є те, що дитина народжується готовою вступити у стосунки з людьми, насамперед з матір'ю. У випадках порушення спілкування з дорослими діяльність дитини обмежується: замість розвитку багатопланових людських якостей вона набуває лише тих, що допустимі за певних умов. Внаслідок обмеженого спілкування функції мозку розширюються слабо. У дітей з нормальним розвитком мовленнєвими здібностями керують мовленнєві центри, які розміщені у правій півкулі головного мозку, але якщо дитина позбавлена спілкування з дорослим, то центри, які забезпечують формування навичок мовлення, переключаються на управління іншими видами діяльності. У випадку, коли дитина вже після цього починає навчатися мовленню, функції контролю за певним процесом візьмуть на себе випадкові, ще «не зайняті», «немовленнєві» структури мозку. Тож оволодіння мовленням буде неповноцінним. Якщо критичний період становлення мовленнєвих центрів вже минув і мозок втратив свою пластичність, людина назавжди втрачає здатність до мовленнєвого спілкування (Дубинин Н. П. Что такое человек? - М., 1983. - С. 293-295).

2. Ознайомтеся з прикладом скарбниці народної педагогіки - організацією дорослим мовленнєвого спілкування з малюком, створення ним позитивної емоційної атмосфери під час купання, переодягання, розважання у період, коли дитина не спить, під час ходи тощо. Доберіть зразки усної народної творчості, які супроводжують дії дорослого і дитини під час догляду за нею.

3. Ознайомтеся з описом поведінки дітей в експериментальних ситуаціях: з іграшками, під час бесіди про книги, бесіди особистісного характеру. Визначте для кожної дитини провідну форму спілкування.

Сашко (6,5 року). Товариський, старанний, з радістю брав участь у спілкуванні з дорослим-експериментатором. Усі його завдання виконував швидко і вміло. Проте на пропозицію дорослого допомогти організувати гру з іграшками не відгукнувся. У цій ситуації він почувався незатишно, скуто. Трохи згодом хлопчик відійшов від столика з іграшками і звернувся із запитаннями до дорослого, переважно пізнавального характеру. Запитував про машини, сам розповідав, які марки автомобілів він знає. Хлопчик справді багато знав про автомобілі, часто спостерігав за ними на вулиці. В іншій ситуації - з книжками хлопчик почував себе розкуто. Він швидко вибрав книжку, почав гортати сторінки і читати окремі слова. Розповідав, які книжки є у нього вдома. Повідомлення хлопчика були пізнавального характеру. Особливий інтерес Сашко виявив до казок про тварин. Він із задоволенням розповідав про переглянуті телепередачі «У світі тварин». З'ясувалося, що Сашко регулярно їх дивиться та обговорює з батьками і дітьми своєї групи. У бесіді на особистісну тему емоційний стан хлопчика ускладнився. Він став напруженим, сором'язливим, зніяковілим. Сашко погодився на пропозицію дорослого поговорити, проте намагався перевести розмову на пізнавальні теми або на різні предмети.

Віталік (6 років 7 місяців). Характер замкнутий, нетовариський. Однак в експериментальному спілкуванні з дорослим брав участь із задоволенням, намагався виконувати всі його вимоги. Особливо успішно він виявляв себе під час організації різних ігор, у діях з предметами. Хлопчик був надзвичайно діяльний, активний, відразу приступав до маніпулювання іграшками. Звертання Віталіка до дорослого були пов'язані здебільшого з його діями. Так, книжка для нього є не тільки джерелом знань, а й предметом, який можна використати під час гри. Пізнавальних інтересів цей хлопчик не виявляв, швидко задовольнявся лаконічними відповідями дорослого. Наприклад, він запитав у дорослого: «А де ви взяли ці книжки?», але, не дочекавшись відповіді, продовжив гру з машинами. Своєрідно реагував Віталік і на пропозицію дорослого поговорити. За кілька хвилин до цього хлопчик захоплено грався іграшками, фантазував, використовував машини замість інших предметів, а після пропозиції несподівано різко змінився: став байдужим, почав дивитися вбік, і було зрозуміло, що вона його не цікавить.

Яна (6 років 8 місяців). Товариська, з веселим характером. Особливий інтерес виявляла до занять. Із задоволенням брала участь в експериментальному спілкуванні. У ситуації з іграшками особливої захопленості не виявляла, не намагалась активно діяти з ними. Навпаки, дівчинка прагнула замінити ігрову ситуацію розмовою, пропонувала різні варіанти тем. Так, залишивши іграшки, вона з власної ініціативи розповіла про екскурсію до лісу, яка справила на неї глибоке враження. У ситуації обговорення книг Яна спочатку виявила інтерес, однак потім відійшла від теми, запропонованої дорослим, і почала розповідати про свою улюблену книжку. Вона

почувалася вільно, розкуто, з довірою ставилася до дорослого. Із задоволенням дівчинка включилася в особистісну бесіду, відчувалося, що їй весело й затишно. Під час спілкування Яна намагалася бути ближче до дорослого, ставила йому запитання і вимагала точних та ясних відповідей.

4. Проведіть спостереження за спілкуванням дітей молодшого, середнього, старшого дошкільного віку з дорослими за табл.:

Вік дитини	Обставини, за яких відбувалося спілкування	Зміст мовленнєвої взаємодії, характеристика мовлення	Характеристика невербальних засобів спілкування	Потреби, мотиви, завдання спілкування	Провідна форма спілкування

5. Порівняйте зміст спілкування, мовлення дітей з різними формами спілкування.

6. Доберіть фрагмент заняття, продемонструйте способи реалізації когнітивно-комунікативної, орієнтувально-планувальної, організаційно-комунікативної, мовленнєвої, комунікативно-діяльнісної компетенцій дитини дошкільного віку за І. Луценко.

7. Відповідно до завдань професійно-мовленнєвого спілкування вихователя визначте, якими особистісними якостями і системою комунікативно-мовленнєвих умінь він має володіти.

8. Підготуйте виступ на тему: «Про культуру мовленнєвого спілкування з дошкільниками».

9. «...Треба звертати особливу увагу на мову педагога, який керує дитячим садком або школою. Педагог має якнайкраще володіти літературною мовою та, крім того, знати діалекти тієї місцевості, де він як педагог працює. Справа щодо діалектів і їх значення має чималу вагу в процесі вивчення дітьми української літературної мови з досить виразними діалектичними відмінами, як, наприклад, Ельзас у Франції, Гуцульщина в Україні. В діалекті, щоправда, заховується дух народу, філологічна сутність мови - її образність, краса, місцевий фольклор, проте на нього слід зважати лише як на діалект, місцеву говірку і в літературній мові виполовляти його. До дитячого садка діти приходять зазвичай зі своїм діалектом, ним вони лише й можуть виявляти свої почуття, свої спостереження. Раптово відривати дитину від її «хатньої» мови було б для неї болучим процесом і цілком непедагогічним методом навчання мови» (Русова С. Нові методи дошкільного виховання // Дошк. виховання. - 1992. - № 2-3. - С. 13). Які діалектні особливості мовлення дітей та дорослих у вашому регіоні? Наведіть приклади. Яка ваша думка щодо володіння вихователем діалектною мовою? Якщо дитина в дошкільному закладі розмовляє діалектною мовою, якою мовою має спілкуватися з нею вихователь? Як співвідноситься думка С. Русової щодо співіснування в мовленнєвій практиці дошкільного закладу літературної та діалектної мови із завданням словникової роботи «заміна діалектів, місцевих говірок словами літературної вимови»?

Література:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. . – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / Електронний словник «Глосарій». – Режим доступу: <http://goo.gl/zqpaJp>.

Короткий теоретичний коментар до теми

Усе життя дитини супроводжується різними видами діяльності, в процесі яких вона набуває певних знань, здійснюється її психічний розвиток. Л. Виготський висунув тезу про те, що рушійною силою психічного розвитку є навчання як шлях «привласнення» дитиною загальнолюдських цінностей. Натомість навчання не буде успішним, якщо дитина сама не виступатиме суб'єктом пізнавальної діяльності.

Проблему пізнавальної діяльності дитини-дошкільника досліджували вчені Дж. Брунер, Л. Виготський, Л. Венгер, Д. Годовікова, М. Лісіна, В. Мухіна, С. Рубінштейн, К. Щербакова та ін.

Специфічний клас пізнавальної діяльності стосується лише однієї конкретної діяльності. Наприклад, у мовленнєвій - це прийоми звукового та складового аналізу слів, переказ художнього тексту, заучування вірша. Одним із чинників пізнавальної діяльності є психічна активність дитини, яка надалі переходить у пізнавальну активність. Психічна активність

визначається як потреба організму в пізнанні довкілля, а також у пізнанні самого себе.

Пізнавальна активність — це стан готовності організму до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її. Пізнавальна активність виражається у прагненні дитини формувати «образ світу шляхом орієнтовно-дослідницької діяльності» (Д. Годовікова).

У педагогіці активність дітей у навчанні розглядають як дидактичний принцип, що вимагає від педагога такої організації навчального процесу, який би сприяв вихованню у дітей самостійності, ініціативності, креативності, міцному засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь і навичок, розвитку спостережливості, мислення і мовлення. У процесі навчання дітей дошкільного віку рідної мови і розвитку мовлення вихователі керуються принципами максимальної мовленнєвої активності та взаємозв'язку різних видів пізнавальної діяльності.

Одним із видів пізнавальної діяльності є мовленнєва діяльність, розроблення теорії якої припадає переважно на ХХ ст. (Ф. де Соссюр «Курс загальної лінгвістики»; Л. Щерба «Про три аспекти мовних явищ і експерименти в мовознавстві» (1931), «Мовна система і мовленнєва діяльність» (1974); Л. Виготський «Мислення і мовлення» (1934); М. Жинкін «Механізми мовлення»; О. Лурія «Мова і свідомість» (1979); О. Леонтьєв «Мова. Мовлення. Мовленнєва діяльність» (1969), «Основи теорії мовленнєвої діяльності» (1974), «Основи психолінгвістики» (1997) та ін.). Оскільки лінгводидактика ґрунтується на теорії мовленнєвої діяльності, розглянемо докладніше різні погляди вчених на цей феномен.

Перший підхід до трактування мовленнєвої діяльності — лінгвістичний, пов'язаний з ім'ям Л. Щерби: мовленнєва діяльність розглядається як один із трьох аспектів мови нарівні з «психологічною організацією», «мовною системою», що охоплює суму окремих актів говоріння і розуміння. Звідси і виокремлення в лінгводидактиці видів мовленнєвої діяльності - говоріння, слухання (аудіювання), читання і письмо.

Другий підхід до розуміння мовленнєвої діяльності — психологічний (Л. Виготський, О. Леонтьєв), який розглядає мовленнєву діяльність нарівні з іншими видами пізнавальної діяльності людини. Тож мовленнєва діяльність має таку саму структуру, як і будь-яка інша. Вона характеризується предметним мотивом, цілеспрямованістю, евристичним характером. Мовленнєва діяльність складається з кількох послідовних фаз: орієнтування, планування, реалізація плану, контроль. Мовленнєва діяльність, за О. Леонтьєвим, є пізнавальною, оскільки вона «роздає» дійсність через мову.

Третій підхід — психолінгвістичний (І. Зимня, О. Леонтьєв), його предметом є «співвідношення особистості зі структурою та функціями мовленнєвої діяльності, з одного боку, і «мовою як головною «складовою» образу світу людини, з іншого», а її об'єктом виступають «сукупність мовленнєвих ситуацій»¹. Психолінгвістика вивчає механізми породження (продукування) висловлювань від ситуації спілкування до мовленнєвого наміру, від мовленнєвого наміру - до плану, від плану - до семантико-граматичних структур, тобто механізму сприйняття та розуміння мовлення.

У цьому аспекті мовленнєва діяльність може виступати і як цілком самостійна діяльність зі специфічною мотивацією, її складовими виступають мовленнєві дії, мета яких підпорядкована загальній меті діяльності; мовленнєві операції (відповідно до умов) або мовленнєві дії, що входять до складу інших немовленнєвих діяльностей. Отже, до структури мовленнєвої діяльності входять мовленнєві дії, мовленнєві операції, мовленнєвий акт, мовленнєва ситуація.

Мовленнєва дія - процес, що обслуговує мовленнєву діяльність (або якусь іншу), є безпосереднім її чинником, містить мету, підпорядковану меті мовленнєвої діяльності. Мовленнєва дія здійснює як підготовку мовленнєвого висловлювання, так і його реалізацію. Поняття мети завжди співвідноситься з поняттям дії.

Мовленнєва операція - це спосіб виконання (здійснення) мовленнєвої дії, який залежить від досягнення конкретної мети. Мовленнєва операція порівнюється з умовами, в яких проходить мовленнєва діяльність.

Мовленнєвий акт — цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у певному суспільстві. Це одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, для якої характерні навмисність (інтенціональність),

цілеспрямованість, конвенціональність, співвіднесеність із мовцем2.

Розрізняють чотири види мовленнєвої діяльності: говоріння, слухання, читання і письмо.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 2

Готуючись до практичного заняття, студенти передусім мають ознайомитися з такими поняттями як пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, мовленнєва діяльність, мовленнєва активність. Розглянути підходи до трактування мовленнєвої діяльності. Проаналізувати поняття мовна і мовленнєва компетенція та вихначити їх особливості, відмінні ознаки спілкування і комунікації за М.Каганом. З'ясувати для чого потрібно знати відмінності між «спілкуванням» і «комунікацією». Охарактеризувати специфіку мовленнєвого спілкування. Проаналізувати теорію спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна). Розглянути критерії сформованості комунікативної потреби за М.Лісіною; форми спілкування за М.Лісіною. Проаналізувати етапи оволодіння дитиною мовленням. Зробити аналіз мовлення дітей із різними формами спілкування. Розглянути комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей старшого дошкільного віку за Т. Пироженко. З'ясувати специфіку реалізації принципу комунікативної спрямованості навчання на етапі дошкільного дитинства. Схарактеризувати індивідуальний підхід до дитини у процесі навчального і повсякденного спілкування. Розкрити особливості формування когнітивно-комунікативної, орієнтувально-планувальної, організаційно-комунікативної, мовленнєвої, комунікативно-діяльничої компетенцій (І. Луценко). Розкрити функції спеціалізованого спілкування вихователя з дітьми; спеціальні принципи організації мовленнєвого спілкування з дітьми. З'ясувати вплив власного стилю мовленнєвого спілкування вихователя на розвиток комунікативно-мовленнєвої сфери дітей.

Тести до практичного заняття № 2 (зразок)

Навчально-мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку. Варіант 1

1.Хто з учених висунув тезу про те, що рушійною силою психічного розвитку є навчання як шлях «привласнення» дитиною загальнолюдських цінностей.

а) Л.Виготський; б) Л.Венгер; в) С.Рубінштейн; г) Н.Тализіна; д) О.Матюшкін;

2. Хто з дослідників виокремлює два класи пізнавальної діяльності - загальну і специфічну

а) Л.Виготський; б) Л.Венгер; в) С.Рубінштейн; г) Н.Тализіна; д) О.Матюшкін;

3.Пізнавальна активність – це...

а) це стан готовності механізму до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її;

б) це стан готовності дитини до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її;

в) це стан готовності організму до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її;

г) це стан готовності до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її;

д) це стан готовності мозку до пізнавальної діяльності, що стимулює та породжує її;

4.Який підхід дав змогу вивести такі види мовленнєвої діяльності - говоріння, слухання (аудіювання), читання і письмо.

а) соціальний; б) психолінгвістичний; в) психологічний; г) лінгвістичний; д) історичний;

5. Який підхід розглядає мовленнєву діяльність як декілька послідовних фаз.

а) соціальний; б) психолінгвістичний; в) психологічний; г) лінгвістичний; д) історичний;

6. Який підхід супроводжується механізмами породження (продукування) висловлювань від ситуації спілкування до мовленнєвого наміру, від мовленнєвого наміру - до плану, від плану - до семантико-граматичних структур, тобто механізму сприйняття та розуміння мовлення.

а) соціальний; б) психолінгвістичний; в) психологічний; г) лінгвістичний; д) історичний;

7.Визначте правильний варіант тлумачення терміна «мовленнєва дія»

а) це природне або штучне мовленнєве середовище, яке об'єктивними чи суб'єктивними умовами, відповідним мовленнєвим тлом і обставинами стимулює мовленнєву активність дітей;

б) реальна життєва ситуація безпосереднього мовленнєвого акту спілкування, що обмежена прагматичними координатами;

в) цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у певному суспільстві;

г) це спосіб виконання мовленнєвої дії, який залежить від досягнення конкретної мети;

Практичне заняття № 3:

Тема 4. «Історичний огляд становлення і розвитку дошкільної лінгводидактики» (2 год).

Навчально-розвивальні можливості заняття:

Можна дізнатися: про становлення та розвиток теорії і методики розвитку мовлення як науки на різних історичних етапах; роль фундаторів первинного навчання дітей рідної мови у становленні цієї науки; динаміку в цілепокладанні щодо основних завдань і напрямів мовленнєвої роботи з дошкільниками.

Можна навчитись: опрацювати першоджерела, скласти анотації на праці видатних науковців; брати участь у дискусії з проблем розвитку мовлення дошкільників; ставити запитання, формулювати самостійну думку.

Можна вдосконалити: вміння працювати з текстами статей фундаторів дошкільної лінгводидактики; розвинути власні інтелектуальні та комунікативні здібності, діалогологічну компетенцію.

Запитання для обговорення:

- Основні положення вчення К. Ушинського про мову. Три мети первинного навчання дітей рідної мови.

- Принципи навчання дітей рідної мови, за К. Ушинським. Які з них залишаються актуальними в сучасній дошкільній освіті? У чому полягало значення книги «Рідне слово» в той час? Чи актуальна книга для сучасної методики?

- Становлення дошкільної лінгводидактики в Україні. Який внесок В.О. Сухомлинського в методику розвитку рідної мови? Сучасні наукові школи, які діють в Україні та у країнах СНД з проблем навчання дітей мови і розвитку мовлення.

- Як у різних наукових концепціях усвідомлювали цілі первісного навчання дітей рідної мови?

Практичні завдання:

1. Підготуватися до співбесіди за змістом статей К. Ушинського.

1. На основі опрацьованих праць І. Огієнка, С. Русової скласти 17 розсврд, зашифрувавши в ньому основні моменти їхньої педагогічної, зокрема лінгводидактичної спадщини.

2. Підготуватися до співбесіди за самостійно складеною схемою «Історія становлення дошкільної лінгводидактики».

1. Опрацювати відповідний темі матеріал з підручника.

2. Скласти список творів К.Д. Ушинського та В.О. Сухомлинського, що доступні дітям дошкільного віку.

3. Сформулювати рекомендації з використання педагогічної спадщини В.Ф. Одоєвського, К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського, С.Ф. Русової (за вибором) у практиці роботи дошкільних закладів.

4. Поясніть, чому К.Д. Ушинського називали «отцом русского дитяти и учителем русских учителей»?

Література:

1. Бенера В.Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: [навчально - методичний посібник за кредитно – модульною системою організації навчального процесу для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти] / В. Є. Бенера, Н. В. Маліновська. – К.: Видавничий дім «Слово», 2014. – 384 с.

2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.

3. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / упорядник Богуш А.М. Частина I та II. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – 720 с.

4. Котик Т. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи : [монографія] / Тетяна Котик. - Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2004. – 296 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

В Україні дослідження проблем розвитку мовлення дітей дошкільного віку було започатковано наприкінці 50-х - на початку 60-х років ХХ ст. й активізувалось у 90-х роках. Так, О. Лещенко, вивчаючи роль і місце бесід за змістом художніх творів, розробила цінні методичні прийоми проведення бесід після художнього читання. (Вона є автором (та співавтором) підручників з методики розвитку мовлення¹.)

Особливості словникової роботи з дітьми дошкільного віку досліджували Н. Савельєва, В. Коник, А. Іваненко та ін. Роботу з дидактичною картинкою вивчала Л. Глухенька², з репродукціями художніх картин -М. Івашиніна.

Українські вчені розглядали і проблему навчання дітей зв'язного мовлення (Н. Орланова, О. Коненко та ін). Так, Н. Орланова розробила методику навчання дітей творчого розповідання, самостійного складання казок.

Проблему мовленнєвої підготовки дітей до школи, формування у них чистого й правильного мовлення в умовах двомовності досліджувала А. Богуш³. У дослідженнях А. Зрожевської вивчалось питання формування зв'язного описового мовлення в середній групі дошкільного закладу. Результати дослідження засвідчили можливість і необхідність уведення до програми розвитку зв'язного мовлення у дітей віком до чотирьох років навичок і вмінь, формування яких забезпечить правильну побудову текстів-описів.

У 70-90-х роках в Україні було опубліковано низку методичних і навчальних посібників з різнобічного розвитку мовлення дітей (О. Жильцова, А. Богуш, А. Іваненко).

Останніми роками відбулися істотні зміни в програмах виховання та навчання дітей дошкільного віку. Вперше в історії дошкільного виховання в нашій країні у програмах було виокремлено як самостійні розділи: «Розвиток мовлення», «Ознайомлення дітей з явищами суспільного життя», «Художня література» та організовано відповідні заняття. Це дало змогу вихователям більш поглиблено працювати над розвитком мовлення дітей.

Новий етап розвитку української лінгводидактики, зокрема експериментального дослідження з розвитку мовлення дітей, розпочався у 90-х роках ХХ ст., у період розбудови України як самостійної держави при Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Д. Уїпинського та Південному науковому центрі АПН України (м. Одеса).

Дослідження здійснювалися за такими напрямками: історичний аспект становлення і розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики; методика розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови; методика навчання дітей української мови в російськомовних дошкільних закладах; підготовка студентів дошкільних факультетів до навчання дітей української мови.

Процес реформування національної освіти неможливий без вдумливого, критичного переосмислення і використання наукового доробку попередніх поколінь на підставі узагальнення результатів теоретичного аналізу, вивчення наукових, методичних джерел. Розгляньмо періоди становлення і розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики, запропоновані Т. Садовою.

I період — друга половина ХІХ ст. - обґрунтування значення рідної мови для виховання особистості, активні пошуки і розроблення головних принципів, методів і форм розвитку мовлення дітей, визначення змісту мовної освіти щодо соціально-культурних умов розвитку держави.

II період - початок ХХ ст. - 20-ті роки ХХ ст. - розроблення концептуальних засад мовної освіти в умовах національного дитячого садка, використання національних засобів у мовному вихованні особистості.

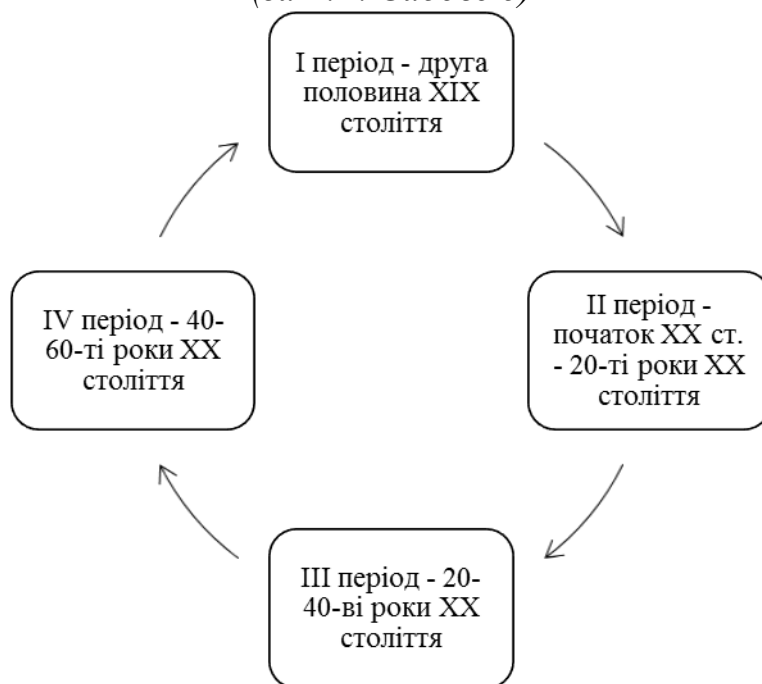
III період - 20-40-ві роки ХХ ст. - перехід від окремих методичних розроблень до узагальнення досвіду освітніх закладів розроблення питань змісту та теорії методів навчання дітей мови, утвердження в радянській науці методики розвитку мовлення як окремої галузі.

IV період — 40—60-ті роки ХХ ст. - розроблення психологічних і теоретичних засад дошкільної лінгводидактики за основними напрямками розвитку мовлення дітей дошкільного віку, створення методичного забезпечення процесу навчання дітей рідної мови.

СТРУКТУРНО-ОПОРНІ СХЕМИ ТА ТАБЛИЦІ

«ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНОЇ ЛІНГВОДИДАКТИКИ»

«Періодизація становлення і розвитку вітчизняної дошкільної лінгводидактики» (за Т.А. Садовою)

«Гене́за вітчизняної дошкільної лінгводидактики» (за Т.А. Садовою)

Період	Концептуальні положення
I період - друга половина XIX століття	Обґрунтування значення рідної мови для виховання особистості, активні пошуки і розроблення головних принципів, методів і форм розвитку мовлення дітей, визначення змісту мовної освіти щодо соціально-культурних умов розвитку держави.
II період — початок XX ст. - 20-ті роки XX століття	Розробка концептуальних засад мовної освіти в умовах національного дитячого садка, використання національних засобів у мовному вихованні особистості.
III період — 20—40-ві роки XX століття	Перехід від окремих методичних розробок до узагальнення досвіду освітніх закладів, розроблення питань і змісту та теорії методів навчання дітей мови, утвердження в радянській науці методики розвитку мовлення як окремої галузі.
IV період — 40—60-ті роки XX століття	Розробка психологічних і теоретичних засад дошкільної лінгводидактики за основними напрямками розвитку мовлення дітей дошкільного віку, створення методичного забезпечення процесу навчання дітей рідної мови.

Становлення та розвиток дошкільної лінгводидактики у зарубіжних країнах

<p>Ян Амос Коменський (1592—1670) — відомий слов'янський педагог, один із перших засновників-теоретиків методики рідного мовлення дітей дошкільного віку.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Виховання дітей від народження до шести років повинно відбуватись у материнській школі, що є своєрідною формою сімейного виховання. • У дошкільному віці необхідно закласти першооснови загальної освіти. • Основою розвитку мови дітей є чуттєвий досвід, безпосереднє ознайомлення з предметами та явищами навколишнього світу. • Мовлення розвивається на основі граматики, риторики, поезики. • Використовувати художню літературу, оповідання, казки, байки. • Заняття з розвитку мовлення проводити у формі гри. <p>Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Материнська школа», - «Велика дидактика», - «Світ чуттєвих речей в малюнках». 	<p>В.Ф. Одосвський (1804—1869) — організатор і теоретик дошкільного виховання в Росії (30—40 роки XIX ст.).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Організатор перших притулків для дітей (прообразу перших дитячих садків). • Створив низку посібників, в яких значне місце відводив розвитку мови дітей та ознайомленню з навколишнім. • Рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення засобами проведення бесід та розмов з дітьми, взірцем мови наставниці. • Вимоги до мовлення вихователя (простота, точність, стислість, щирість, правдивість, душевність). <p>Праці: «Наука до науки. Книжка дідуся Іриня»; «Положення про дитячі притулки»; «Наказ особам, які безпосередньо завідують дитячими притулками».</p> <p>Твори для дітей: «Мороз Іванович», «Містечко в табакерці», «Два дерева», «Срібний карбованець» та ін.</p>
<p>Є.М. Водовозова (1844—1923)</p> <p>Заклала основи сучасної методики розвитку мовлення дітей та ознайомлення з навколишнім світом.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ідея народності виховання (навчання і виховання дітей дошкільного віку на національному фундаменті, на рідній мові, народних піснях, казках, загадках, приказках). • Основа розвитку мови - розвиток органів чуття. • Принципи ознайомлення з довкіллям: від ближнього до віддаленого, від простого до складного, від конкретного до абстрактного. • Зміст ознайомлення дітей з навколишнім (з ускладненням). • Використовувати загадки, прислів'я, казки, байки. • Картини використовувати лише у крайньому випадку. • Шляхи розвитку рідної мови дітей дошкільного віку. • Ігри з лялькою — важливий метод розвитку рідної мови. <p>Праця:</p> <p>«Розумове і моральне виховання дітей від першого вияву свідомості до шкільного віку» (1871-1913).</p>	<p>Є.О. Фльорина (1889-1952)</p> <p>Перша жінка - доктор педагогічних наук, професор у галузі дошкільної педагогіки, автор програми «Методика розвитку мовлення для дошкільних відділень педвузів».</p> <ul style="list-style-type: none"> • Значення художньої літератури у вихованні дітей. • Використання методів у розвитку мовлення дітей: бесіда, розмова, художнє читання, розповідь, радіослухання. • Опертя на чуттєвий досвід у словникові роботі. • Методи розвитку діалогічного мовлення: розмова, бесіда. • Види бесід: вступна, супроводжуюча, заключна. • Методи начання зв'язного мовлення: розповіді про іграшки, з власного досвіду, творчі розповіді. • Створення у дитячому садку самодіяльної книги дитячих розповідей. <p>Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Яка книжка потрібна дошкільнику» (1928), - «Живе слово в дитячому садку» (1933), - «Художнє слово дошкільнику» (1939, 1952).

Історичний огляд становлення вітчизняної дошкільної лінгводидактики

<p>Т.Г. Шевченко (1814—1861)</p> <ul style="list-style-type: none"> Розумів величезну роль освіти і в першу чергу письменності для пригнобленого народу. Мріяв розгорнути широку діяльність у галузі освіти. <p>«У школі нас усього, усього, що тільки є, навчають, окрім своєї милої рідної мови. О, школо, як би тебе швидше перешкодити».</p> <p>Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Букварь южнорусский» (1861) <p>Для дітей:</p> <p>«Встала весна...», «Тече вода з-під явора», «Думи мої, думи мої...», «Садок вишневий коло хати», «Зоре моя вечірняя...», «За сонцем хмаронька пливе...», «Барвінок цвів і зеленів», «Заповіт» та ін.</p>	<p>О.В. Духнович (1803—1865)</p> <ul style="list-style-type: none"> Сприяв потягу українського населення до освіти і знань. Створив перший систематизований підручник для народних вчителів. Відстоював право українців на школу з рідною мовою навчання; вказував на необхідність розвивати пізнавальну активність дітей. <p>Праця:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Книжка читальна для початківців» (1847).
<p>М.С. Шашкевич (1811—1843)</p> <p>Зумів проникнути в <i>«тайни творчості народного духу»</i>, заспівати <i>«власним язиком народним»</i>.</p> <ul style="list-style-type: none"> Боротьба за школу з українською мовою навчання; Збирання та вивчення народної творчості; Відстоювання права на існування української літературної мови. <p>Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Азбука і abecadlo» (1836), «Читанка для малих дітей» (1850). <p>Для дітей:</p> <ul style="list-style-type: none"> «Олена». 	<p>П.О. Куліш (1819-1897)</p> <p>Представник епохи освітнього відродження в Україні.</p> <ul style="list-style-type: none"> Створив український правопис - «кулішівка». Радив виховувати любов до рідного краю, народу, його історії і культури. <p><i>«Найперше діло в отцематері повинно бути, щоб дитину своєю рідною мовою до розуму доводити».</i></p> <p>Праця:</p> <ul style="list-style-type: none"> Українська «Грамматика» (1854); (1861).

Історичний огляд становлення та розвитку дошкільної лінгводидактики як науки

<p>С. Русова (С.Ф. Ліндфорс) (1856-1940)</p> <ul style="list-style-type: none"> Фундатор національного дошкільного виховання в Україні. Стрижнем концепції національного виховання дошкільнят у своїх працях визначає рідну мову. Радить «садівницям» у процесі роботи у національному дитячому садку враховувати менталітет і психологію українського народу. <p>Праці:</p> <p>«Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного виховання», «Нова школа».</p>	<p>Г. Ващенко (1878-1967)</p> <ul style="list-style-type: none"> Запропонував українську національну систему освіти. Виховний ідеал української людини вбачав у пісенному фонді України, у звичаях українського народу, в його літературі, мистецтві, у християнській вірі та історичному минулому. У систему національного виховання має входити родинне виховання. <p>Праці:</p> <p>«Загальні методи навчання» (1927), «Виховний ідеал» (1940), «Періоди в розвитку дитини і дитяча література».</p>
<p>І. Огієнко (1881-1971)</p> <ul style="list-style-type: none"> єдність і соборність української нації та держави; пов'язує рідну мову з державними цінностями; стрижнем концепції є оволодіння кожним громадянином соборною літературною мовою; започаткував нову галузь науки - науку про рідномовні обов'язки; навчання дошкільників рідної мови як найвищої соціально-духовної, соціально-культурної цінності. <p>Праці:</p> <p>«Рідна мова», «Наука про рідномовні обов'язки», «Рідне навчання», «Українська грамматика».</p>	<p>О. Ольжич (Кандиба) (1907—1944)</p> <ul style="list-style-type: none"> дошкільня започатковує розбудову національного виховання як молоді, так і всього народу; в основі дошкільного виховання має бути ' народність як «підвалина національної культури взагалі»; у центрі національного виховання має бути рідна мова; для розвитку рідної мови дітей слід використовувати українські байки, казки, перекази, вірші, оповідання та кращі зразки класиків зарубіжної літератури. <p>Праці:</p> <p>«Українське дошкільня», «Дошкільня».</p>

Лінгводидактична концепція Костянтина Дмитровича Ушинського

<p>К.Д.Ушинський (1824-1870)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Засновник методики початкового навчання дітей рідної мови. • Основоположник звукового аналітико-синтегичного методу навчання грамоти. • Заклав фундамент сучасної методики художньо-мовленнєвої діяльності дітей. 		
<ul style="list-style-type: none"> • Місце і роль рідної мови у житті народу, країни, дитини. • Значущість рідної мови у засвоєнні іноземної мови. • Роль наочного навчання у системі навчання рідної мови. • Використання усної народної творчості у розвитку мови. 	<p>Визначив три мети в навчанні дітей рідної мови:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. вводити дитину в скарбницю рідної мови; 2. розвивати дар слова; 3. сприяти засвоєнню граматичних законів мови. 	<p>Методи і прийоми розвитку мовлення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • бесіда; • ознайомлення з образотворчим мистецтвом; • читання художньої літератури; • розповіді дітей; • систематичні вправи.
<p style="text-align: center;">Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Рідне слово» (книга і стаття) «Дитячий світ» - «Перші заняття рідною мовою» - «Про час початку навчання» «Організація початкового навчання» - «Про наочне навчання» 		<p style="text-align: center;">Твори для дітей</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Чотири бажання» - «Півник з родиною» - «Бджілка на розвідці» - «Чуже яєчко» - «Гадюка» та ін.

Лінгводидактична спадщина Ізмаїла Івановича Срезневського

<p>І.І. Срезневський (1812—1880)</p> <p>Учений-філолог, славіст, фольклорист, етнограф, педагог і методист</p> <ul style="list-style-type: none"> • Автор оригінальної лінгводидактичної концепції щодо значення рідної мови в житті людини і суспільства. • Стрижень концепції - вимога глибокого знання рідної мови кожним громадянином країни. • Пов'язує початок вивчення рідної мови з розвитком духовних сил дитини. • Наголошував на вивченні рідної мови, яка є основою всіх знань дитини. 	
<ul style="list-style-type: none"> • У знанні мови - знання внутрішні (знання про себе, для задоволення внутрішніх потреб розуму), знання зовнішні (для інших, для задоволення інших вимог). • Знання мови за двома ступенями: нижчий (обов'язковий для всіх) і вищий (притаманний педагогам, ученим тощо). • У дошкільному віці завдання розвитку спілкування і зв'язного мовлення передують словниковій роботі. • Принципи поступовості, природовідповідності у навчанні дітей рідної мови, свідомості і міцності засвоєння знань. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Вказував на необхідність дотримання правил розвитку мови дітей дошкільного віку. • Вивчення іноземних мов на основі рідної і в певній послідовності. • Здійснювати підготовку руки дитини до письма. • Навчати дітей правильній зрозумілої мови. • Вчити дітей слухати розповіді, стимулювати до переказування прослуханих оповідань. • Прищеплювати любов до слухання та читання книг. • Широко використовувати усну народну творчість, твори мистецтв. 	
<p style="text-align: center;">Праці:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «Про вивчення рідної мови взагалі й особливо в дитячому віці» - «Правила навчання рідної мови» - «Запорізька старина» (1833—1838) 	

Лінгводидактична концепція Єлизавети Іванівни Тихєєвої

Є.І. Тихєєва (1867-1949)

Засновник методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку в Росії.

• Центральне місце у спадщині — вчення про значення рідної мови у житті дитини, в її розумовому розвитку.

- Перша застосувала термін «навчання мови» у дошкільному закладі.
- Визначила необхідність починати навчання дітей рідної мови задовго до школи.
- Основна роль — принципи наочності (реальні предмети — іграшки — картинки).
- В основу розвитку мови дітей дошкільного віку — чуттєвий досвід.
- Автор методів: екскурсії-огляди в межах дошкільного закладу, показ із називанням.

• Різноманітні види занять з іграшками та реальними предметами.
• Види занять з картинками: перелік, описування предметних картинок; зіставлення, порівняння опису зображених предметів; систематизація та класифікація картинок; добір картинок до теми вірша, оповідання; розповіді за картинками.

• Види занять («Заняття по живому слову»): розмови з дітьми, доручення та запитання, бесіди, розповіді, читання, листи, заучування віршів.

- Своєрідність методики: в її основу покладені види діяльності та різні види ігор і занять («Картини», «Екскурсії» тощо), а не спеціальні завдання з розвитку мовлення.
- Тематика, вимоги, методика проведення бесіди.
- Основна увага - збагачення словника, розвиток зв'язного мовлення.
- Методи навчання рідної мови: спостереження, екскурсії, екскурсії-огляди, дидактичні вправи.
- Засоби розвитку мовлення дітей: усна народна творчість, художня література, свята.
- Методика розвитку мовлення дітей раннього віку.
- З 6—7 років починати навчати грамоти.
- Роль сім'ї у розвитку мови дітей.

Праці:

- «Російська грамота» (1905)
- «Розвиток мовлення дошкільника» (1937, 1948, 1967, 1971, 1981)
- «Рідна мова та шляхи до її розвитку» (1913, 1923)
- «Ігри і заняття маленьких дітей» (1935, 1965)

Лінгводидактичні погляди Софії Федорівни Русової

С.Ф.Русова (1856—1940)

Фундатор концепції національного українського дошкільного закладу.

Стрижнем авторської концепції є дитина як «найдорожчий скарб у кожного народу».

Рідна мова є центральною ознакою українського національного дошкільного закладу.

Провідні концептуальні принципи побудови українського національного дошкільного закладу

- Науковість
- Виховання і навчання на національному ґрунті
- Природовідповідність
- Естетично-емоційна та духовно-релігійна спрямованість виховання
- Принцип краєзнавства та регіональності
- Максимально активна діяльність дітей
- Органічне поєднання народної педагогіки із сучасними дослідженнями родинного та суспільного виховання
- Виховання та навчання дітей рідною мовою

Основні положення лінгводидактичної спадщини

- Розробила теоретичні й методичні засади національної лінгводидактики.
- Започаткувала методичну платформу розвитку мовлення дітей дошкільного віку.
- Центром усіх методичних систем є дитина з усіма її вродженими і набутими нахилами та здібностями.
- Дошкільний вік є фундаментальним, сенситивним в інтелектуальному та мовному розвитку дітей.
- Провідним засобом мовленнєвого розвитку й навчання мови є кращі зразки українського фольклору, мистецтва, художні твори.

Праці:

«Дошкільне виховання», «Теорія і практика дошкільного виховання», «Нові методи дошкільного

виховання», «Нова школа», «Український буквар», «У дитячому садку», «Шевченко і малі діти», «Про колективне та групове читання», «Українські дитячі книжки», «Серед рідної природи»

Вклад зарубіжних вчених у розробку питань дошкільної лінгводидактики

Вклад зарубіжних вчених у розробку питань дошкільної лінгводидактики		
Г.Ляміна, В.Логінова, М.Коніна, Ю.Ляховська, В.Гербова та ін. - дослідження проблеми словникової роботи в дошкільному закладі.	Д.Ельконін, Л.Журова, Г.Белякова, Є.Струніна, Г.Тумакова та ін. - розробка методики розвитку звукового аналізу слів та навчання грамоти.	Е.Короткова, О.Ушакова, Н.Виноградова, А.Бородич, В.Ядешко - дослідження різних аспектів розвитку та навчання дітей зв'язного мовлення.
Є.Радіна - розробка питань методики розвитку діалогічного мовлення, зокрема, бесіди як провідного методу розвитку діалогу на заняттях.	Л.Пеньєвська - вперше розробила зміст навчання дітей рідної мови.	М.Фомічова - дослідження проблеми виховання правильної вимови у дітей.
Ф.О.Сохін - дослідження проблеми усвідомлення дітьми рідної мови, методик лінгвістичного виховання дошкільників.	М.Лаврик (Молдова) - розвиток писемної форми мовлення дітей у процесі складання листів.	С.Чемортан (Молдова) - художньо-мовленнєва діяльність дітей, організація і проведення літературних ранків і розваг.
А. Ількова (Придністров'я) - збагачення словника дітей прислів'ями й приказками.	Н.Старжинська (Білорусь) - методика розвитку білоруського мовлення з навчання грамоти дітей.	Т.Юртайкіна (Латвія) - методика словникової роботи, розуміння дітьми семантики слів.

Сучасні дослідження з проблем дошкільної лінгводидактики

Дослідження здійснюються у таких напрямках:
<ul style="list-style-type: none"> історичний аспект становлення розвитку дошкільної лінгводидактики та творче використання спадщини минувшини в сучасному дошкільному закладі (Т.А.Садова, О.С.Ткачук, Н.В.Маліновська, І.Н.Непомняща, О.М.Біла, І.М.Кардаш, В.А.Пікінер);
<ul style="list-style-type: none"> теоретичні засади і концепти становлення дошкільної лінгводидактики як галузі (Т.М.Котик); методика навчання української мови в дошкільних закладах національних спільнот та іноземної мови (ВА.Ляпунова, Л.І.Фесенко (Казанцеві), І.ОЛуценко, С.В.Боднар);
<ul style="list-style-type: none"> народознавчий аспект розвитку мовлення (Л.І.Плетеницька, Т.Г.Постоян, С.В.Ласунова); розвиток мовлення дітей молодшого шкільного віку та проблеми наступності між ЗДО і першим класом школи (О.В.Паскаль, Н.І.Чепелюк, О.І.Артемова, О.В.Біляєва, М.П.Оліяр, Н.Є.Шиліна);
<ul style="list-style-type: none"> Підготовка студентів дошкільних факультетів до навчання мови дітей дошкільного віку (Н.Л.Ємельянова, Т.М.Котик, Л.С.Плетеницька); проблеми навчання мови майбутніх словесників (Ж.Д.Горіна, Н.Ф.Босак, Л.І.Орехова, Л.А.Войцещук, О.В.Бугайчук (Ковтун);
<ul style="list-style-type: none"> методика розвитку і навчання дітей дошкільного віку рідної мови (О.П.Аматьєва, ЛТ.Березовська, О.І.Білан, Н.В.Гавриш, Н.І.Луцан, КЛ.Крутій, О.С.Монке, Ю.А.Руденко, Н.В.Савінова, О.П.Соцька, О.С.Трифоновна, І.І.Попова, Г.В.Чулкова, С.К.Хаджирадева);
<ul style="list-style-type: none"> розвиток мовлення учнів ЗОШ, гімназій (О.В.Біляєва, О.М.Біла, Г.І.Дідук, Є.П.Капіца, Л.М.Кулибчук, А.Д.Цимбалару);
<ul style="list-style-type: none"> історико-педагогічний аспект дослідження (Н.В.Лисенко, О.П.Лещинський, Т.М.Степанова, Т.А.Садова. О.Л.Скринська, О.А.Горчакова).

Лінгводидактична концепція Василя Олександровича Сухомлинського

Сухомлинський В.О. (1918—1970)

Видатний український педагог, учений, практик, мислитель

- Вчений визначив принципи, завдання і методи навчання дітей рідної мови.
- Головним завданням вважав - прищепити з раннього дитинства любов до рідної мови, щоб рід-| не слово жило й грало усіма барвами й відтінками молодої людини, говорило їй про віковічні багатства народу, про красу «рідної землі, про народні ідеали й прагнення».
- З-поміж шляхів виховання любові до рідного слова на етапі дошкільного дитинства - любов ді материнської пісні, материнського слова, хатньої близької і рідної для дитини мови. Наголошував, що рідна мова - безцінне духовне багатство.
- Професійний обов'язок педагога - досконале володіння рідною мовою, рідним словом, як засобом впливу на дітей і засобом виховання.

Принципи:

- Нерозривної єдності і взаємозв'язку держави, батьківщини і рідної мови
- Народності
- Національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини і навчання її рідної мови
- Урахування вікових особливостей дитини
- Уваги до краси і милозвучності української мови
- Емоційної насиченості й естетичної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини
- Взаємозв'язку мислення і мови
- Сенсорно-лінгвістичного розвитку та навчання дітей рідної мови
- Інтеракційної діяльності в розвитку мовлення і навчання дітей рідної мови

Праці:

«Серце віддаю дітям», «Слово рідної мови», «Рідне слово», «Слово про слово», «Народження громадянина», «Батьківська педагогіка» та ін.

Твори для дітей:

«Добре слово», «Скажи людині: Здрастуй!», «Я хочу сказати своє слово», «Чванькувата буква», «Співуча пір'інка», «Ледача подушка» та ін.

Алла Михайлівна Богуш – фундатор української дошкільної лінгводидактики

А.М.Богуш - відомий український вчений, дійсний член Академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики дошкільної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського.

Засновник нового напрямку у вітчизняній педагогіці - дошкільної лінгводидактики.

- У науковому доробку вченої понад 550 публікацій, серед яких десятки книг, підручників і програм з методики розвитку мовлення дітей раннього і дошкільного віку.
- Наукова школа Алли Богуш - 50 кандидатів, 5 докторів педагогічних наук.

Основні підручники, посібники:

- Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі (Богуш А.М., Орланова Н.П., Зеленко Н.І., Лихолетова В.К.), 1992 р.
- Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі (Практикум), 1992 р.
- Методика навчання дітей української мови в дошкільному закладі. Практикум (Богуш А.М., Котик Т.М.), 1994 р.
- Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років (Монографія), 2004 р.
- Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності у дошкільних навчальних закладах (Богуш А., Гавриш Н., Котик Т.), 2006 р.
- Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах (Богуш А.М., Котик Т.М.), 2008 р.
- Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі. (Монографія), 2008 р. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі (Богуш А.М., Гавриш Н.В.), 2008 р.
- Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи (Богуш А.М., Лудан Н.І.), 2008 р.
- Теорія та методика розвитку мовлення дітей раннього віку, 2009 р.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 3

Опрацювавши питання теоретичного плану щодо лінгводиактичних концепцій К.Д.Ушинського, І.І.Срезневського, Софії Русової, І.огієнка, О.Ольжича, В.О.Сухомлинського, студенти осмислюють сучасний етап розвитку лінгводиактики в Україні та становлення і розвиток дошкільної лінгводиактики в зарубіжних країнах.

Тести до практичного заняття № 3

1. **Тип: множинний вибір - множинна відповідь.**

Запитання (завдання). К.Д. Ушинський визначив триєдину мету первісного навчання дітей рідної мови, що полягала у...

Варіанти відповідей:

- а) розвитку словника; б) розвитку дару слова;
- в) засвоєнні дітьми найкращих зразків народної мови та літературного мовлення;
- г) навчання грамоти; д) засвоєння граматичної логіки мови.

2. **Тип: множинний вибір — множинна відповідь.**

Запитання (завдання). Ушинський вважається засновником методики первісного навчання дітей рідної мови тому, що...

Варіанти відповідей: а) розробив теорію мовленнєвої діяльності;

- б) склав перші підручники з навчання рідної мови для початкової школи;
- в) створив методику первісного навчання дітей рідної мови;
- г) розробив принципи навчання рідної мови;
- д) побував у педагогічній подорожі по Швейцарії.

3. **Тип: множинний вибір — множинна відповідь.**

Запитання (завдання). До завдань розвитку мовлення, визначених Є.І. Тихеєвою належать такі.

Варіанти відповідей: а) навчання переказу;

- б) розвиток словника; в) формування правильної звукомови приголосних звуків;
- г) розвиток зв'язного мовлення; д) формування граматичної будови мовлення.

4. **Тип: істина/хибність.**

Висловлення. Костянтин Дмитрович Ушинський - засновник методики розвитку мовлення дітей дошкільного віку.

3. **Тип: істина/хибність.**

Висловлення. Автором книги «Рідне слово» є Є.І. Тихеєва.

4. **Тип: істина/хибність.**

Висловлення. Вперше методику розвитку словника у процесі проведення спостережень та екскурсій з дошкільниками розробила Є.І. Тихеєва.

5. **Тип: істина/хибність.**

Висловлення. Саме К.Д. Ушинський стверджував, що розвиток мовлення дитини в дошкільному віці відбувається виключно в діяльності та через діяльність.

6. **Тип: істина/хибність.**

Висловлення. Сучасну українську наукову школу з напрямку розвитку мовлення дошкільників очолює К.Л. Крутій.

7. **Тип: відповідності.**

Запитання (завдання). Визначте автора кожного з поданих творів.

- «Рідне слово».

- «Розумовий та моральний розвиток дитини від першого пробудження свідомості до семи років».

- «Ігри та забави малих дітей».

1. Є.І. Тихеєва. Б. Є.М. Водовозова.

8. К.Д. Ушинський. **Тип: відповідності.**

Запитання (завдання). Визначте сучасних представників вітчизняної та зарубіжної дошкільної лінгводидактики.

1) українська наукова школа з проблем розвитку мовлення дітей;

2) російська наукова школа.

А. О.С. Ушакова. Б. Є.М. Струніна. В. А.М. Богуш. Г. А.Г. Арушанова. Д. К.Л. Крутій.
Ж. Н.П. Орланова.

3. Н.В.Гавриш.

9. **Тип: відповідності.**

Запитання (завдання). Співвіднесіть наукову творчість лінгводидактів з одним із періодів розвитку методики:

1. донавковий період: період становлення та розвитку методики як науки;

2. радянський період розвитку дошкільної лінгводидактики;

А. К.Д. Ушинський.

Б. Ф.О. Сохін.

В. О.І. Соловйова.

10. **Тип: відповідності.**

Запитання (завдання). Визначте, хто з науковців уперше запропонував методику роботи з розвитку мовлення в такому аспекті:

1) Методику проведення спостережень та екскурсій.

2) Методику застосування дидактичної розповіді.

3) Методику застосування звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти.

А. К.Д. Ушинський.

Б. Є.І. Тихеева.

В. А.М. Боролич.

11. **Тип: множинний вибір — єдина відповідь.**

Висловлення. До найважливіших принципів навчання маленьких дітей рідної мови належать...

Варіанти відповідей:

а) принцип наочного навчання; б) принцип доступності;

в) принцип послідовності та систематичності.

12. **Тип: множинний вибір — єдина відповідь.**

Висловлення. Засновником вітчизняної дошкільної лінгводидактики вважається...

Варіанти відповідей:

а) С. Рвсова. б) А.М. Богуш. в) Є.І. Тихеева.

13. **Тип: множинний вибір - єдина відповідь.**

Висловлення. У який з названих періодів становлення та розвитку дошкільної лінгводидактики вона виокремилась у самостійну наукову дисципліну?

Варіанти відповідей:

а) на початку XX-го століття;

б) на початку XXI століття;

в) 70-80-ті роки XX-го століття.

14. **Тип: заповніть бланк.**

Висловлення. Правильна, попередньо продумана мовленнєва діяльність педагога для наступного наслідування її дітьми називається...

15. **Тип: заповніть бланк.**

Висловлення. Словесне звернення, що вимагає відповіді - це...

16. **Тип: заповніть бланк.**

Висловлення. Роз'яснення дітям способу дії для досягнення певного результату називається...

17. **Тип: заповніть бланк.**

Висловлення. Мотивоване судження про мовленнєве висловлювання дитини, що характеризує якість виконання мовленнєвих дій, називається...

Підсумковий контроль:

Теоретичний блок: запитання для перевірки знань Портфоліо:

- Заповнені схеми: «Історія становлення та розвитку дошкільної лінгводидактики». «Форми організації мовленнєвої роботи з дітьми в ЗДО», «Методи навчання дітей рідної мови в ЗДО».

- Список творів К.Д. Ушинського та В.О. Сухомлинського, що доступні дітям дошкільного віку.

- Рекомендації з використання педагогічної спадщини Ф.О.Одоевського, К.Д. Ушинського, В.О. Сухомлинського, С.Ф.Рвсової та інших в практиці роботи дошкільних закладів.

- Розгорніть обґрунтування свого вибору однієї з програм як базового документа у плануванні мовленнєвої роботи з дошкільниками.

Практичне заняття № 4:

Тема 6. «Програмне забезпечення навчання дітей рідної мови в дошкільних закладах України» (2 год).

Теми для вивчення:

1. Чинні програми навчання і виховання дітей у ЗДО. Структура, специфіка, порівняльний аналіз.
2. Характеристика сучасних форм, засобів і методів навчання мови та розвитку мовлення в дошкільному дитинстві.
3. Програма - змістовий та організаційний документ для освітнього процесу в дошкільному закладі.

Практичне завдання:

Ознайомитися з чинними програмами «Дитина», «Дитина в дошкільні роки», «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти», «Оберіг», «Соняшник», «стежина», «Українське дошкілля» тощо. Підготуватися до обговорення теоретичних питань.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмово розгорнуте обґрунтування свого вибору однієї з програм як базового документа у плануванні мовленнєвої роботи з дошкільниками.
2. Розподілити ролі, сформувати команди, визначити завдання для кожного учасника гри. Врахувати, що, крім груп, що представляють ту чи ту програму, в грі беруть участь такі малі групи: батьки, шкільні вчителі, представники ЗМІ, спільноти. Кожна з груп має свої ближні та дальні ділі і зацікавлена обрати найоптимальніший шлях розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Завдання представників кожної з програм (ЗДО, які працюють за певною програмою), переконати присутніх в доцільності вибору саме своєї програми за 5-7 хвилин.
3. Командам приготуватися до презентації однієї з обраних програм.
4. Підготувати не менше двох запитань до гостей заняття – управлінців системи дошкільної освіти.

Література та інформаційні ресурси:

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Наук. кер.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Беленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. – К.: Видавництво МОН, 2012. – 26 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: / Богуш Алла. – [4-е видання]. – Х.: Вид-во «Ранок», 2013. – 192 с.
3. Лист Міністерства освіти і науки України від 16.06.2016 за № 1/9 – 315 «Щодо організації освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2016/2017 навчальному році» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://shkos.at.ua/load/normativni_dokumenti/mon_listi/shhodo_organizaciji_osvitnoji_roboti_v_doshkilnih_navchalnikh_zakladakh_u_2016_2017_navchalnomu_roci/4-1-0-561

Короткий теоретичний коментар до теми

У перші роки незалежності України чимало наукових колективів займалися розробленням національних програм виховання і навчання дітей у дошкільному закладі. З 1990 по 1996 рр. було створено близько 30 варіантів як загальнодидактичних, так і тематичних програм, які не рецензувалися і не оцінювалися на державному рівні. Першою національною програмою для дошкільнят стала програма «Малюток» (1991), підготовлена науково-творчим колективом під керівництвом З. Плохій. У ній уперше було змінено структуру викладу матеріалу: не за віковими групами, як це склалося традиційно, а за розділами; передбачалося проведення занять різного типу: фронтальні, групові, індивідуально-групові, індивідуальні.

У програмі виокремлено розділ «Мовленнєве спілкування» дітей другого-сьомого років життя.

Змістова лінія кожної вікової групи завершується «Показниками засвоєння змісту».

У 1997 р. було опубліковано тематичну програму «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку»¹ як програму-максимум. Крім програми в ній представлено теоретичні засади мовленнєвої і художньо-мовленнєвої діяльності дітей (функції, принципи, форми навчання, різновиди компетенцій та їх сутність).

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») вперше розглядалося питання щодо нагальної потреби визначення базисного компонента дошкільної освіти. Державні програмні документи визнали дошкільну початковою, вихідною ланкою освіти у країні. В Україні розроблено новий державний документ - стандарт «Базовий компонент дошкільної освіти»².

Базовий компонент дошкільної освіти - це мінімально необхідний і водночас достатній для нормального функціонування дитини у довкіллі рівень знань, умінь і навичок, рівень обізнаності, або ступінь компетентності.

Ступенем компетентності (обізнаності) вважають комплекс особистісних якостей і властивостей, розвинених потреб і здібностей, елементарних теоретичних уявлень, що становлять систему знань дитини; життєво важливих практичних умінь, які гарантують дошкільнику пристосованість до життя, вміння орієнтуватися в ньому, здатність реалізувати свій природний потенціал.

Базисний компонент дошкільної освіти визначає вимоги суспільства та держави до вихованості, обізнаності й навченості дошкільника, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті. Це фундаментальні засади, підвалини перших років життя дитини, мінімальне освітнє ядро, що відображає якісно-кількісні показники поведінки й діяльності дитини і ні за яких умов у жодному дошкільному закладі України не може бути знижене.

Методичні рекомендації до практичного заняття № 4

Базуючись на теоретичних знаннях та практичних умінь, здобутих під час засвоєння теоретичного матеріалу, та ознайомившись із змістом літератури, поданої до заняття, студенти матимуть змогу ґрунтовніше ознайомитися з програмним забезпеченням мовленнєвого розвитку, для розширення знань про стратегічні документи в організації мовленнєвої роботи з дітьми. Ознайомитись з особливостями розвитку мовлення на різних етапах раннього віку. Проаналізувати мовленнєве спілкування як діяльність.

Можна дізнатися: про завдання і зміст роботи дошкільних закладів з розвитку мовлення дітей раннього та дошкільного віку; специфіку підходів до організації мовленнєвої роботи в ЗДО, представлених у чинних програмах; основні засоби реалізації програмних завдань і форми організації роботи з навчання дітей рідної мови в дошкільному закладі.

Можна навчитись: орієнтуватись у змісті чинних програм, порівнювати їх, оцінювати критично, аргументувати свій вибір; формулювати власний погляд й обстоювати його, переконувати слухачів у доцільності вашої позиції; активно сприймати інформацію та критично ставитися до неї; ставити запитання.

Можна вдосконалити: свої знання з дидактики дошкільної освіти, розвинути вміння працювати в команді, брати участь у дискусії.

Тестові завдання до практичного заняття № 4

1. Здібність дитини до творчого розв'язання будь-яких проблем, що виникають у тій чи тій ситуації певного напрямку діяльності – це:

а) самостійність; б) здібність; в) ініціативність; г) креативність; д) творчість;

2. У якому віці дитина оволодіває діалогічним мовленням:

а) у ранньому віці; б) у молодшому віці; в) у середньому віці; г) у старшому віці; д) у перед дошкільному віці;

3. У якому віці дитина оволодіває монологічним мовленням:

а) у ранньому віці;
б) у молодшому віці;
в) у середньому віці;
г) у старшому віці;

д) у перед дошкільному віці;

4. Яка програма у 2008 році була розроблена як третя складова комплекту нормативних документів та науково-методичних :

- а) «Я у світі»;
- б) «Дитина»;
- в) «Крок за кроком»;
- г) «Дитина в дошкільні роки»;
- д) «Малятко»;

5. З кількох розділів складається перша частина програми «Я у Світі»:

- а) з одного розділу;
- б) з двох розділів;
- в) з трьох розділів;
- г) з чотирьох розділів;
- д) з п'ятьох розділів;

6. Який нормативний документ містить в собі інваріантну та варіантну частину:

- а) «Базовий компонент»;
- б) «Базовий компонент дошкільної освіти»;
- в) програма «Я у Світі»;
- г) Закон України "Про дошкільну освіту";
- д) Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»);

7. У якому нормативному документі вперше розглядалося питання щодо нагальної потреби визначення базисного компонента дошкільної освіти:

- а) «Базовий компонент»;
- б) «Базовий компонент дошкільної освіти»;
- в) програма «Я у Світі»;
- г) Закон України "Про дошкільну освіту";
- д) Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»);

8. Хто один з авторів проекту базисного компонента, наголошує, що у контексті базисного компонента поняття «мінімальний» вживається «не стільки в розумінні «найнижчий за ступенем розвитку», скільки у значенні «обов'язковий набір елементарних, доступних віковим складових»:

- а) Н. Дзюбишиної-Мельник;
- б) О. Кононко;
- в) Л. Парамонова;
- г) М. Поддяков;
- д) Л. Венгер;

9. Мета якого нормативного документа є забезпечення єдності освітньо-виховного простору України і його відповідності до європейського освітнього простору та духовного розвитку дітей:

- а) інваріантна частина «Базового компоненту»;
- б) інваріантна частина «Базового компоненту дошкільної освіти»;
- в) інваріантна частина програми «Я у Світі»;
- г) інваріантна частина Закону України "Про дошкільну освіту";
- д) інваріантна частина Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»);

10. Який нормативний документ визначив кінцеву мету, яка полягає в розвитку елементарного світогляду, ціннісного ставлення до зовнішнього й внутрішнього світу, елементарного самовизначення, духовного розвитку дитини:

- а) «Базовий компонент»;
- б) «Базовий компонент дошкільної освіти»;
- в) програма «Я у Світі»;
- г) Закон України "Про дошкільну освіту";
- д) Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»);

11. Яка національна програма стала основою для дошкільнят у перші роки незалежності України (1991р.)

- а) «Базовий компонент дошкільної освіти»;
- б) «Дитина»; в) «Крок за кроком»; г) «Дитина в дошкільні роки»; д) «Малятко»

12. Яка програма вийшла у світ 1993 року під керівництвом О.Проскури

- а) «Базовий компонент дошкільної освіти»;
- б) «Дитина»; в) «Крок за кроком»; г) «Дитина в дошкільні роки»; д) «Малятко»

14. Яка програма найбільшу увагу приділяла вихованню у дітей народознавчої компетенції:

- а) «Я у світі»; б) «Дитина»; в) «Крок за кроком»; г) «Дитина в дошкільні роки»; д) «Малятко»;

15. У 1991 р. вперше в Україні вийшла друком тематична авторська програма «Розвиток українського мовлення у дошкільників»:

- а) Н. Дзюбишиної-Мельник; б) О. Кононко; в) Л. Парамонова; г) М. Поддяков; д) Л. Венгер;

16. У якому році було опубліковано тематичну програму «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку» як програму-максимум:

- а) 1994 р.; б) 1995 р.; в) 1996 р.; г) 1997 р.; д) 1998 р.;

Практичне заняття № 5: **Тема 7. «Специфіка занять з рідної мови в ЗДО» (4 год).**

Теми для вивчення:

1. Внутрішні форми організації навчання мови дітей дошкільного віку.
2. Концептуальні моделі сучасного заняття: традиційна, чотирикомпонентна, інтерактивна.
3. Навчання рідної мови на заняттях: індивідуальних, індивідуально-групових та групових; комплексних і тематичних.
4. Специфіка занять з рідної мови у різновікових групах.
5. Методи і прийоми навчання дітей рідної мови:
  - 1.1. Словесні методи
  - 1.2. Практичні методи
  - 1.3. Наочні, словесні та ігрові прийоми.

Практичне завдання:

1. Прочитайте фрагмент заняття зі словникової роботи, проведеного вихователем у середній групі.

Вступна бесіда. Вихователь: «Яка тепер пора року? Яка сьогодні погода? Як одягаються взимку? (Показує нове зимове пальто.) Що це? Яке це пальто? Чому ви думаєте, що зимове? Що це таке? (Показує на комір.) З чого він зроблений? Для чого потрібний комір? Що ще є на пальті? Для чого потрібні гудзики? А це що? Знайдіть у себе на одязі петлі. (Пропонує повісити пальто в шафу. Показує шапку.) Що це? Для чого потрібна шапка? Як одягають шапку? (Викликає дитину показати, як одягають шапку.) Правильно, діти. А це що? Якого кольору шарф? Для чого потрібний шарф? Як ви попросите, щоб вам зав'язали шарф? Правильно. (Пропонує дітям загадку.) «У якому будинку всі брати живуть разом, а один окремо?» (Рукавиці.) Для чого потрібні рукавиці? Якого вони кольору? Правильно, діти». (Вихователь вводить узагальнювальне поняття «зимовий одяг», читає вірш Г. Бойка «Морозець».)

- А тепер пограємо в дидактичну гру «Крамниця одягу».

Гра «Крамниця одягу». Знайдіть у мовленні вихователя слова, які не відповідають правилам української літературної вимови. Підберіть до них відповідники.

Запам'ятайте! У сучасній мовленнєвій практиці невинновдано поширюються слова вірно, вірний, які витісняють правильно, правильний. Кажуть: вірно відповів, вірно пояснив, вірно зауважив, вірний засіб. У разі, якщо йдеться про певну оцінку чого-небудь, українською мовою природно сказати правильно, правильний (правильно відповів), а вірно, вірний - там, де мовиться про відданість, стійкість*.

У сучасній українській офіційній і діловій мові слово магазин невиправдано замінило слово крамниця, крамничка. В українській мові слово магазин означає не будівлю для продажу, а велику комору під зерно. Заклад, в якому продають харчі або якісь інші припаси й речі незалежно від розміру й асортименту краму, називають крамницею. Крамниці, де продають спеціальні вироби, також мають свої назви: книгарня, цукерня.

Якщо йдеться про дрібну крамницю, вживають зменшуваний іменник - крамничка.

Отже, вихователю, схвалюючи відповіді дітей, потрібно вживати слово правильно. Дидактичні ігри доцільно називати так: «крамниця одягу», «крамниця іграшок», «книгарня», «паляниця», «цукерня».

2. Аналіз конспектів занять з розвитку мовлення для різних вікових груп.

3. «Вихователь має досконало володіти рідною для дітей мовою, пропонуючи той зразок, який діти можуть і повинні переймати, володіти усіма методами розвитку мовлення дітей, визнаними педагогікою» (Тихеева Е. И. Развитие речи детей. - С. 24). Які вимоги висуваються до мовлення вихователя? Якими методами розвитку мовлення має володіти вихователь національного дошкільного закладу?

4. Прочитайте різні визначення методів і прийомів розвитку мовлення дітей.

Метод - це спосіб, за допомогою якого вихователь, спираючись на свідомість дітей, передає їм знання про навколишній світ, розвиває мову і мислення, формує елементарні навички, вміння й водночас виховує в них певне ставлення до навколишнього (Лещенко О. М. Культура української мови: Довідник / За ред. В. М. Русанівського. - К.: Либідь, 1990. - С. 46. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. - К.: Либідь, 1991. - С. 45-46. Методика навчання рідної мови та граматики. - К.: Вища шк., 1972. - С. 80).

Метод навчання - спосіб роботи вихователя і дітей, що забезпечує набуття дітьми знань, умінь і навичок.

Методичні прийоми - це елементи методу, його складові частини або окремі кроки в тій пізнавальній роботі, яка відбувається у використанні певного методу (Бородич А. М. Методика розвитку речі дітей. - М.: Просвещение, 1984. - С. 42, 44).

Методом навчання називають дії того, хто навчає, та того, хто вчиться, які виконуються для передавання знань від одного до іншого.

Прийом - це варіант використання певного методу, привнесення до основної дії, що становить цей метод, побічних дій, які визначаються характером навчального дидактичного матеріалу (Методика розвитку мови дітей дошкільного віку / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев и др. — М.: Просвещение, 1984. - С. 30, 33).

Методи навчання - це способи спільної діяльності вихователя і дітей, спрямовані на розв'язання завдань із розвитку мовлення.

Прийом - це елемент, складова методу (Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко та ін. - С. 104, 108).

Яка ваша думка щодо наведених визначень? Порівняйте їх між собою, спробуйте самі визначити поняття «метод» і «прийом».

6. Порівняйте різні класифікації методів. Чим можна пояснити існування різних класифікацій методів розвитку мовлення? Висловіть свою думку щодо існуючих класифікацій.

Наочні методи: а) безпосередні: огляд приміщень, екскурсії, розглядання предметів; б) опосередковані: показ картин і фотографій, кінофільмів, діафільмів (під час першого початкового ознайомлення дітей); розглядання картин знайомого змісту, розглядання іграшок, описування дітьми іграшок і картинок, складання сюжетних розповідей (повторне ознайомлення з предметом, закріплення знань).

Словесні методи: читання художніх творів, заучування напам'ять, переказування, розповідь вихователя, бесіда.

Практичні методи: дидактична гра, гра-інсценізація, настільні інсценівки, трудові дії, наочні заняття (Бородич А. М. Методика розвитку мови. - С. 42-43).

Практичні методи: імітації (гри), розмови (бесіди), переказування, розповідання (творіння) (Методика розвитку мови дітей дошкільного віку / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев и др. -С. 30).

Наочні методи: спостереження, екскурсії, екскурси-огляди, розглядання предметів, картин, перегляд діафільмів, кінофільмів, телепередач, дидактичні ігри з наочною.

Словесні методи: читання, розповідання художніх творів, заучування віршів, бесіди, розповіді дітей, переказ.

Практичні методи: словесні дидактичні вправи, ігрові методи, елементарні досліди і моделювання (Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленко та ін. - С. 104-107).

Чи існує різниця між практичними та ігровими методами розвитку мовлення дітей? Чи потрібно, на вашу думку, виокремити групу ігрових методів? Що таке авто дидактична гра?

7. Порівняйте різні класифікації прийомів навчання дітей рідної мови.

А. а) словесні прийоми: мовленнєвий зразок, повторення, пояснення, вказівки, словесні вправи, оцінка дитячого мовлення, запитання,"

б) наочні прийоми: показ картинки, іграшки, руху чи дії, показ положення органів артикуляції чи вимови звуків;

в) ігрові прийоми: жарт, інтригуюча інтонація голосу;

г) загальні, часткові, прямі й непрямі, провідні й допоміжні прийоми (Бородич А. М. Методика розвитку мови дітей. - С. 45-46).

Б. а) провідні прийоми: запитання, пояснення, зразок, поради, порівняння, нагадування, оцінка з аналізом;

б) допоміжні прийоми: ігрові, вказівка, заохочення, зауваження (Лещенко О. М. Методика навчання рідної мови та грамоти. -С. 81).

8. а) словесні прийоми: мовний зразок, запитання, пояснення, вказівка, оцінка дитячої мови;

б) наочні прийоми: показ картинки, іграшки, предмета, руху або дії, показ артикуляції звуків. Показ супроводжується словесними прийомами: поясненням, вказівкою, запитанням;

в) ігрові прийоми: створення ігрової ситуації, виконання ігрових дій, звуконаслідування, загадкова інтонація голосу, використання жартів (Методика розвитку рідної мови і ознайомлення з навколишнім у дошкільному закладі / А. М. Богуш, Н. П. Орланова, Н. І. Зеленкотаін. - С. 108-109).

Г. Прийоми: спостереження, ігри, опертя на словесний зразок (словесне уявлення), опертя на картинку, живі об'єкти, діафільм, кінофільм, магнітофонний запис, запитання, інсценування казок (Методика розвитку мови дітей дошкільного віку / Л. П. Федоренко, Г. А. Фомичева, В. К. Лотарев и др. - С. 33-37).

8. Упродовж усього часу перебування в дошкільному закладі запишіть методи та прийоми розвитку мовлення дітей за табл.

Форма роботи	Методи	Прийоми	Доцільність використання

Література:

1. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей. Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – С.68-72.

2. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Підручник / За ред. А.М.Богуш. друге видання, доповнене. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2011. – С. 201-224.

3. Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах. Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.

4. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Упорядник Богуш А.М. Частина I та II. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. – С.99-101; 126-127; с.189-195; 200-210; 270-275.

5. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації? : монографія / Катерина Крутій ; Комун. закл. "Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти" Запоріж. облради, Каф. дошк. та почат. освіти. — Запоріжжя : ЛПС, 2009. — 174 с.

6. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / За ред. Н.В.Гавриш; авт.кол.: Н.В.Гавриш, О.О.Лінник, Н.В.Губанова. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 496 с.

7. Заняття та виховні заходи для дітей старшого дошкільного віку / упоряд. О.Б.Полєвікова. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 239 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Навчання рідної мови на заняттях - це планомірний, цілеспрямований процес розвитку мовленнєвих здібностей дітей, засвоєння ними елементарних знань про культуру мовленнєвого збагачення словника, формування мовленнєвих умінь і навичок.

Навчання рідної мови відбувається у межах особистісно орієнтованого підходу, який бере до уваги рівень мовленнєвого розвитку та мовні здібності, наміри, бажання, індивідуальні особливості кожної дитини і стимулює творчі вияви особистості з орієнтацією на її індивідуальність. За таких умов зникає традиційна «запрограмованість», вихователь «відштовхується» не від програми у плануванні роботи, доборі методики навчання, а від індивідуальних можливостей кожної дитини. Шкільна модель прямого передавання дітям знань, умінь і навичок замінюється навчанням дошкільнят самої можливості набуття знань (засобами навчання) та використання їх у практиці мовленнєвого спілкування. Програма залишається орієнтиром базисного рівня мовленнєвого розвитку дитини на кожному віковому етапі. Вихователю надається право вільно використовувати програмний матеріал із розвитку мовлення у межах однієї програми чи з інших варіантних програм. Наприклад, у молодшій групі з дітьми (5-6 осіб), які правильно вимовляють усі звуки (тобто діти випереджають базисний рівень розвитку), вихователь зобов'язаний працювати за програмою середньої (чи навіть старшої) групи або за іншою тематичною (складнішою) програмою, яка отримала експертне оцінювання.

Російські вчені О. Ушакова та Є. Струніна запропонували виокремити заняття, на яких навчання дітей рідної мови було б центральним, домінуючим завданням. Це викликано тим, що певні мовленнєві вміння (інтонаційна виразність, темп, сила голосу, використання у мовленні порівнянь, означень, утворення ступенів порівняння прикметників, оволодіння узгодженістю слів у реченнях різних конструкцій, вміння складати сюжетну розповідь та ін.), які потрібні дітям для спілкування і підготовки до школи, важко сформувати поза спеціально організованими заняттями. Відтепер у всіх чинних програмах виокремлено самостійні заняття з розвитку мовлення.

Отже, провідною формою навчання дітей рідної мови та розвитку мовлення є різні види занять (ігри-заняття): індивідуальні, на яких об'єднують дітей одного рівня мовленнєвого розвитку (1-4 особи); індивідуально-групові (4-8 осіб) та групові (до 15 осіб). Якщо у групі за списком 25 і більше дітей, їх розподіляють на дві чи більше підгруп.

Навчання дітей рідної мови, мовленнєвого спілкування та розвитку мовлення відбувається на комплексних і тематичних мовленнєвих заняттях, на яких присутні до 15 дітей (Ф. Сохін, О.

Ушакова). Це групові заняття, які в усіх вікових групах проводять один раз на тиждень. Комплекс (від лат. - поєднання, зв'язок) - сукупність предметів чи явищ, що становлять одне ціле. Комплексний - з'єднаний з чимось, комплекс чогось¹.

На комплексному мовленнєвому занятті об'єднують три цілком самостійних і водночас мовленнєвих (і тільки мовленнєвих) завдання. Це можуть бути, наприклад, словникова робота, діалог, граматики (контекстове мовлення, звукова культура, побудова речень). Загальну тему таких занять не визначають.

Комплексні заняття проводять один раз на тиждень упродовж перших трьох тижнів кожного місяця. Тематичне заняття проводять на четвертому тижні кожного місяця у молодшій, середній і старшій групах за розділами «Словникова робота», «Виховання звукової культури мовлення» та «Формування граматичної правильності мовлення». Зауважимо, що у старшій групі можна також проводити тематичне заняття зі зв'язного мовлення.

Комплексне заняття з розвитку мовлення складається з трьох цілком самостійних частин: зв'язне мовлення (планується на кожному комплексному занятті), словник (або граматики), звукова культура мовлення (або словник). Зважаючи на рівень підготовки дітей, вихователь може сам визначити, з якої частини розпочинати заняття - зв'язного мовлення, словника чи граматики. В окремих випадках доцільно починати заняття з роботи над словником чи граматикою, а відтак переходити до розділу зв'язного мовлення. Розділ звукової культури переважно є третьою частиною заняття.

Програмний зміст комплексних занять із розвитку мовлення складається з трьох розділів відповідно до структури заняття. У разі потреби визначають виховні завдання. У плані можна записувати скорочено: словник, граматики, зв'язне мовлення, звукова культура.

Відведений час рівномірно розподіляють між трьома частинами комплексного заняття.

Тривалість занять: **перша молодша група** - заняття триває 15-20 хвилин в ігровій формі з використанням цікавого матеріалу; **II молодша група (діти четвертого року життя)** - тривалість 25 хвилин; **середня група (діти п'ятого року життя)** – 25-30 хвилин; **старша група** - заняття триває 30 – 35 хвилин.

У традиційній моделі пропонується така структура заняття:

- **Вступна частина** (організаційний момент із метою сприяння виникнення інтересу до змісту заняття); постановка мети
- **Основна частина** (пояснення шляхів її досягнення; організація активної пізнавальної та практичної діяльності дітей)
- **Підсумкова частина** (аналіз діяльності дітей, участі у занятті).

Інноваційна чотирикомпонентна структура заняття, розроблена К.Л.Крутії.

Про необхідність застосування нової структури заняття з навчання мови йдеться у працях К.Крутії [2]. Відомим лінгводидактом розроблена й експериментально апробована на базі низки дошкільних навчальних закладів концептуальна модель організації занять із навчання мови, розвитку мовлення і мовленнєвого спілкування дітей на основі системного підходу. Її основу становлять три базисних принципи: принцип системності, принцип доміанти й принцип варіативності засобів навчання мови, розвитку мовлення і мовленнєвого спілкування. На відміну від традиційної моделі, авторський підхід до структури заняття передбачає введення чотирьохструктурної організації фронтального заняття, у якій у взаємозв'язку вирішуються питання формування всіх видів діяльності: спілкування, пізнавальна, перетворювальна, оцінно-контрольна, художня.

Розроблена К.Крутії послідовність діяльнісних кроків називається комунікативно-діяльнісною технологією навчання мови, розвитку мовлення і мовленнєвого спілкування в дітей дошкільного віку (далі – КДТ) [2, с.76].

Модель фронтального заняття з навчання мови і розвитку мовлення за КДТ має таку структуру:

І частина – комунікативна діяльність.

Вирішуються завдання розвитку зв'язного мовлення, а саме - діалогічного. Запитання до дітей спрямовані на актуалізацію мовленнєвого досвіду й активізацію наявної лексики. Доречним у цій частині є навчання формулам мовленнєвого етикету.

II частина – пізнавальна діяльність.

Плануються завдання на збагачення, актуалізацію (реалізація потенціальних властивостей елементів мови в мовленні, використання їх відповідно до мети висловлення і вимог певної мовленнєвої ситуації), активізацію лексики, вводяться нові слова та відбувається робота над усуненням нелітературних слів.

III частина – перетворювальна діяльність.

У цій частині заняття педагог планує роботу над формуванням граматично правильного мовлення дітей (формотворення, словозміна, словотворення, синтаксис тощо).

IV частина – оцінно-контрольна діяльність. Вихователь вирішує завдання розвитку зв'язного мовлення (активізація дискурсу, побудова монологів тощо).

Робота над звуковою стороною мовлення дітей дошкільного віку (корекція, виправлення фонетичних огріхів тощо) повинна відбуватися впродовж усього заняття, а завдання щодо знайомства дошкільників з артикуляційним укладом, правилами звуковимови, диференціації звуків мовлення тощо мають вирішуватися під час окремого заняття з виховання звукової культури мовлення, починаючи з четвертого року життя.

Особливості інтегрованих занять (художньо-мовленнєвих та з пріоритетом мовленнєвої діяльності (за Н.В.Гавриш).

Інтегровані заняття характеризуються тим, що для повнішого й глибшого розкриття теми, успішнішого розв'язання мовленнєвих і розумових завдань вихователь використовує матеріал із різних розділів програми. На інтегрованих заняттях поєднуються і кілька напрямів діяльності дітей. Тому таке заняття здебільшого складається з кількох взаємопов'язаних частин. Усі вони підпорядковані певній меті, доповнюють одна одну. Залежно від того, завдання якого розділу програми є головними, інтегровані заняття можуть бути з музики, образотворчого мистецтва, ознайомлення з навколишнім середовищем, природою тощо. Ці заняття проводять у визначений час, орієнтовно один раз на квартал. Метою інтегрованих занять є закріплення знань дітей з різних розділів програми, активізація, уточнення і збагачення словника дітей.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 5

Готуючись до практичного заняття, студентам варто розглянути різновиди мовленнєвої компетенції дошкільника. Розкрити зміст базисного компонента мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу в навчально-мовленнєвій та художньо-мовленнєвій діяльності. Схарактеризувати внутрішні форми організації навчання мови дітей дошкільного віку. Ознайомитися з концептуальними моделями сучасного заняття: традиційна, чотирикомпонентна, інтерактивна. Розкрити особливості роботи під час навчання рідної мови на заняттях: індивідуальних, індивідуально-групових та групових; комплексних і тематичних. Розкрити специфіку занять з рідної мови у різновікових групах. Розглянути методи і прийоми навчання дітей рідної мови: словесні методи, практичні методи, наочні, словесні та ігрові прийоми.

Тестові завдання до практичного заняття № 5 (зразок)

5. Які вчені запропонували виокремити заняття, на яких навчання дітей рідної мови було б центральним:

- а) А.Богуш, Є.Струніна;
- б) Ф. Сохін, А.Богуш;
- в) Ф. Сохін, О. Ушакова;
- г) О. Ушакова та Є. Струніна;

6. Які вчені відстоювали думку, що навчання дітей рідної мови, мовленнєвого спілкування та розвитку мовлення відбувається на комплексних і тематичних мовленнєвих заняттях, на яких присутні до 15 дітей, є ефективним:

- а) А.Богуш, Є.Струніна;

- б) Ф. Сохін, А. Богуш;
- в) Ф. Сохін, О. Ушакова;
- г) О. Ушакова та Є. Струніна;

7. На якому мовленнєвому занятті об'єднують три цілком самостійних і водночас мовленнєвих (і тільки мовленнєвих) завдання:

- а) на комплексному;
- б) на тематичному;
- в) на підсумковому;
- г) на поточному;

8. Яке заняття з розвитку мовлення складається з трьох цілком самостійних частин:

- а) комплексне;
- б) тематичне;
- в) підсумкове;
- г) поточне;

9. На заняттях із розвитку мовлення активність дітей виявляється в:

- а) образотворчій діяльності;
- б) трудовій діяльності;
- в) розумовій діяльності;
- г) руховій діяльності;

10. Інтегровані заняття можна розпочинати проводити з:

- а) першої молодшої групи;
- б) другої молодшої групи;
- в) середньої групи;
- г) тільки з старшої групи;

11. У якій групі в разі потреби інтегроване заняття може об'єднувати два заняття:

- а) у першій молодшій групі;
- б) у другій молодшій групі;
- в) у середній групі;
- г) тільки у старшій групі;

12. Які заняття на відміну від інтегрованих складаються з окремих частин, не пов'язаних між собою:

- а) індивідуальні;
- б) контрольні;
- в) тематичні;
- г) комбіновані;

13. Організація і методика проведення занять залежать від:

- а) знань та умінь вихователя;
- б) вікових особливостей дітей;
- в) статуту ЗДО;
- г) вимог базової програми «Я у Світі»;

14. Для успішного розвитку мовлення дитини велике значення має:

- а) використання складніших за структурою граматичних конструкцій і підрядних речень різних категорій, оволодіння складними реченнями, правильного визначення часу, коли відбуваються події;
- б) забезпечення умов для максимальної реалізації потреби дитини в мовленнєвому спілкуванні з дорослими й однолітками;
- в) повсякденне мовленнєве вправлення дітей під час гри, праці, різних побутових процесів, прогулянок;
- г) стимулювати дітей на самостійні висловлювання або виховати у них нові мовленнєві вміння;

Практичне заняття № 6:
Тема 8. «Онтогенез мовлення» (2 год).
Теми для вивчення:

1. Питання для обговорення:

1. Розвиток мовлення дітей в ранньому віці як педагогічна проблема.
  2. Становлення мовлення дітей від народження до 6 місяців.
  3. Характеристика мовленнєвого розвитку дітей 6-12 місяців:
    - 3.1. Розуміння мовлення.
    - 3.2. Розвиток активного мовлення дитини.
  4. Організація життєво мотивованої діяльності спілкування.
  5. Розвиток мовлення дітей другого року життя:
    - 5.1. Розвиток словника та активного мовлення дітей.
    - 5.2. Особливості засвоєння дитиною звуків рідної мови.
    - 5.3. Формування граматичної правильності мовлення дітей.
    - 5.4. Розвиток діалогічного мовлення дітей другого року життя.
1. «Теорія стрибка» Вільяма Штерна.
  2. Характеристика розвитку мовлення дітей третього року життя.
  3. Форми мовлення дітей 4-5 років.
  4. Якісне новоутворення дітей 4-5 років – оволодіння активним розмовним мовленням.
  5. Словник дітей молодшого та середнього дошкільного віку.
  6. Розвиток монологічного мовлення дітей п'ятого року життя.
  7. Якісні новоутворення у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку.
  8. Досягнення у розвитку мовлення дітей шести років.

2. Робота з блок-схемою [1, с.105]

1. Здійсніть порівняльний аналіз періодів становлення і розвитку мовлення дітей першого року життя та визначте завдання та форми роботи з розвитку мовлення у кожному із зазначених періодів.
2. Який вплив емоційного спілкування дорослого з дитиною в ранньому віці для становлення розвитку її мовлення?
3. Назвіть характерні ознаки становлення і розвитку спілкування у першому та другому півріччі з дітьми першого року життя. Свою відповідь аргументуйте дослідженнями вчених з даного питання.
4. Чому необхідно враховувати етап розвитку мовлення дітей першого року життя для організації певного виду занять (індивідуальних, індивідуально-групових, групових). Відповідь обґрунтуйте.

[1, с.106-107, 109].

3. Практичні завдання для самостійного опрацювання лекційного матеріалу

1. Сьогодні дискусійним залишається питання виникнення і тривалості стадії белькотання. Одні вчені стверджують, що белькотання з'являється у 2-3 місяці, інші - в 5-6 місяців. На думку М. Кольцової, воно з'являється до 7-8,5 місяця, а з 8,5- 9,5 місяця у дітей виникає «модульоване белькотання». Яка ваша думка щодо стадії белькотання? Чи виконує воно функцію спілкування? Знайдіть та випишіть різні погляди з цього питання у науково-педагогічній літературі.
2. Що таке стадія «співучого гулення» або «треллей»? Хто обстоює наявність цієї стадії? Що для неї характерне? Коли вона виникає?

3. Дослідниця мовлення дітей раннього віку Р. Тонкова-Ямпольська вважає, що з белькотання починається власне активне мовлення дітей. Чи згодні ви з цією думкою? Поясніть чому?

На основі спеціальних досліджень доведено залежність розвитку активного мовлення дітей від розвитку дрібних м'язів пальців руки: чим краще розвинені м'язи пальців, зокрема вка зівного, тим швидше дитина почне говорити (*Кольцова М.М. Двигательная активность и развитие функций мозга. - М.: Педагогика, 1993. - С. 132*).

Поясніть чому? В якому віці потрібно стимулювати розвиток дрібних м'язів пальців руки? Випишіть художні тексти, ігри-заняття для розвитку м'язів пальців руки.

4. Прочитайте конспект заняття з картинками. Для якого віку (вікової підгрупи) призначене це заняття? Яка роль повторення в роботі з дидактичною картинкою? Якими методичніми прийомами ви користуєтеся при повторних проведеннях занять із предметними картинками?

Завдання: підтримувати в дітей інтерес до картинки, вчити впізнавати знайомі предмети, наслідувати звуки, вимовляти слово *ляля*, правильно користуватися картинками (не м'яти, не кидати).

Матеріал: картинки із зображенням кішки, півника, ляльки.

Хід заняття: вихователь кладе на стіл дві картинки, показує на одну з них, чітко і лагідно промовляючи: «Це киця, «няв- няв», а це півник, «ку-ку-рі-ку». Потім після короткої паузи звертається до дитини і говорить: «Покажи, Оленко, де киця? А півник де? Правильно, це киця, а це півник. Півник хороший, він кричить «ку-ку-рі-ку». Якщо дитина не виконує ніяких дій, вихователь її рукою показує названу істоту. Після цього бере картинку й промовляє: «Киця нявчить, «няв-няв». Як нявчить киця? * Якщо дитина не наслідує звуків, вихователь ка сама відповідає: «Кицянявчить, «няв-няв». Як нявчить киця?» Якщо дитина наслідує, вихователь хвалить її, гладить по голівці й говорить: Правильно, Оленко, киця нявчить, «няв-няв». Потім він бере в руки картинку з півником і повільно промовляє: «А це півник, півник кукурікає «ку-ку-рі-ку». Оленко, скажи, як кукурікає півник?» Повторює прийом з картинкою кішки. Потім вихователь показує картинку, де зображено ляльку, і пропонує дитині повторити слово *ляля*: «Оленко, скажи: *ляля, ляля*» (*Лоза Г. Ф. Альбом та методичні вказівки до використання картинок з розвитку мовлення дітей раннього віку. - К.: Рад. шк., 1975.-С. 5*).

Практичне завдання: демонстрація заняття – на вибір.

Заняття з дітьми віком від 1 року до 1 року 3 місяців

Заняття з лялькою: «Знайомство з лялькою»

Вихователь садить дітей навколо столу, звертається до них із тим, щоб організувати дітей, підготувати їх до заняття. Потім приносить ляльку, загорнуту в простирадло, та іграшковий стільчик для неї. Показує загорнуту ляльку й звертається до дітей: «Діти, хто це? (Повільно розгортає простирадло і показує ляльку). Андрійку, хто це? Оленко, хто це? Це — Катруся, Катруся до нас прийшла». Звертається до ляльки: «Катрусю, подивися на наших діток. Ось Сергійко, Наталка, Андрійко, Оленка. Подивись, як добре вони сидять на стільчиках. Тьотя Таня (вихователь називає своє ім'я) теж сидить на стільчику. А ти, Катю, хочеш сісти на стільчик? Сідай, Катрусю, сідай. Скажемо всі разом: «Сідай, сідай, Катрусю». Звертається до дітей, які мовчать, і говорить: «Сергійку, скажи Катрусі: «Сідай, Катрусю, сідай». Потім вихователь підсовує стільчик, на якому сидить лялька, до кожної дитини й просить показати, де в Катрусі очі, ніс, руки, ноги. Якщо дитина нічого не показує або показує неправильно, то вихователь бере руку малюка й вказівним пальцем вказує, де в ляльки ніс, очі, при цьому обов'язково вимовляє слова: «Ось у Катрусі ніс. Ось у Катрусі очі.» Потім звертається до кожної дитини окремо із запитанням: «Сергійку, тобі ляльку дати? Скажи: «Дай, дай». Роздає всім ляльки невеликого розміру для самостійної гри і організовує мовленнєве спілкування з дітьми, ніби продовжуючи заняття. При цьому розмовляє з кожною дитиною по черзі про ляльку, з якою вона грається.

Лялька Катя співає і танцює

Перед початком заняття вихователь ставить у ляльковий куточок ляльку Катю, потім садить дітей так, щоб їм добре було її видно, і звертається до дітей: «Хто ж до нас зараз прийде? До нас прийде Катя. Подивіться, діти, хто в куточку стоїть. Це — Катя.

Покличемо її всі разом: «Катю! Катю!» Потім звертається до кожної дитини окремо й спонукає її вимовити слово Катя. Після цього бере на руки ляльку й запитує: «Катю, ти чула, як тебе діти кликали? Вони гукали: «Катю! Катю!» А тепер привітайся з усіма дітками. Лялька подає кожній дитині руку, «вітається», вихователь спонукає дітей відповідати на привітання ляльки словом або дією.

«Катю, а ти співати вмієш? Заспівай нам пісеньку». Вихователь ставить ляльку прямо і починає співати: «Ля-ля, ля-ля, ля-ля, ля-ля», злегка погойдує ляльку вправо і вліво в такт мелодії. Мелодію потрібно наспівувати в

повільному темпі, протяжно й неголосно. Звукосполучення «ля-ля» повторюється кілька разів. Вихователь запрошує кожну дитину співати. Після цього хвалить спів усіх дітей: «Молодці, діти, гарно співали. Катя теж гарно співала. Катю, а танцювати ти вмієш? Подивіться, Наталко, Андрійко, як танцює Катя. Трам-там-там! Трам-там-там!» Вихователь бере ляльку за ручки, і лялька в такт швидкої, бадьорої, ритмічної мелодії тупоче ніжками по столу, водночас енергійно робить рухи руками: піднімає їх догори, робить колові рухи. Вихователь закликає дітей співати всім разом, хвалить їх: «Молодці, діти, гарно співали. Катя гарно танцювала. Втомилася Катя. Спасибі, Катю, ти гарно співала й танцювала. Приходь до нас ще. До побачення, Катю! Наталочко, Оленко, Сергійко, помахайте Каті ручками й скажіть: «До побачення, Катю!»

У кінці заняття вихователь дає дітям ляльок, щоб вони могли самостійно погратися ними, і спонукає дітей діяти з лялькою, вимовляючи різні звукосполучення.

Якщо ж діти втомилися (не дивляться на вихователя, виявляють нетерпіння, а деякі з них встають з місць і біжать до іграшок), вихователь переключає їх на інший вид діяльності.

Література:

1. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей. Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
  2. Богуш А.М. Теорія та методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Навчальний посібник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. – С.5-64, – С.72-89. С.162-236
  3. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 2007. – С. 222-229.
1. Богуш А.М. Методика розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей раннього віку. Навчально-метод. посібник / А.М.Богуш. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. – 392 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Розвиток мовлення дітей у ранньому віці – одне з найважливіших завдань педагогіки раннього віку. Розвиток мовлення тісно пов'язаний з формуванням усіх психічних процесів (сприймання, пам'ять, мислення і т. ін.) і водночас є основою цілеспрямованої пізнавальної діяльності дитини. Саме тому означена проблема завжди була в центрі уваги дослідників.

Становлення і розвиток мовлення дітей першого року життя досліджувалося фізіологами (М.Кольцова, І.Павлов, М.Красногорський, О.Іванов-Смоленський, І.Сеченов та ін.), психологами (Б.Баєв, Л.Виготський, О.Лурія, А.Маркова, Д.Николенко, Д.Ельконін, С.Рубінштейн та ін.), лінгвістами (О.Гвоздев, О.Потебня та ін.), лінгводидактами (А.Бо-гуш, Є.Тихеева, Л.Федоренко та ін.), педагогами (Ю.Аркін, Н.Аксаріна, А.Іваненко, Т.Науменко, В.Петрова, М.Попова, Є.Радіна та ін.)

Впродовж **першого місяця** життя в короткі проміжки активного неспання на руках у дорослого відбувається перше спілкування дитини з дорослим на емоційному тлі. Водночас у цей період ще досить важко викликати в дитині відповідну реакцію, отже, ініціатива спілкування належить дорослому.

На другому місяці життя значно збільшується тривалість періоду активного неспання. Це дозволяє дорослому спілкуватися з дитиною не тільки на руках, а й у ліжку чи в манежі.

На другому місяці в дитини з'являються перші короткі звуки (г, кх, к) і звукосполучення: гу-гу, агу, що одержали назву «гукання». На відміну від крику, гукання — це збудження приємного позитивного характеру і виникає воно передусім у відповідь на ніжні, ласкаві слова дорослого. Ось чому спілкування дитини з дорослим упродовж другого місяця життя повинно мати характер «розмови»; дорослий сам заграє з дитиною, посміхається, намагається затримати на собі погляд, викликати посмішку, вимовляє звуки «агу-агу», «гу-гу», «ау». На кінець другого місяця дитина починає фіксувати зорові і слухові подразники, довго сміється, якщо з ним розмовляє дорослий; слідкує поглядом за іграшкою, що рухається.

На третьому місяці у спілкуванні дитини з дорослим відбуваються суттєві зміни — ініціатива спілкування, відтепер, належить дитині, вона вже сама шукає поглядом дорослого для спілкування з ним. У відповідь на вітання дорослого, чи навіть коли його побачить, дитина голосно сміється, промовляє звуки голосного типу «а-а-а», «е-е-е», рухає руками, ногами (яскраво виражений «комплекс пожвавлення»). На третьому місяці, за даними Н.І.Касаткіна і І.Н.Нечаєвої, дитина вже розрізняє звуки різної висоти

На **четвертому місяці** спілкування між дорослим і дитиною відбувається вже на тлі голосових реакцій. В цей період збільшується кількість звуків, що їх промовляє дитина, з'являються сполучення звуків приголосного типу «тиль», «фррр», «фр», «співучі звуки» (І.М.Кононова): «о-о-о-е», «а-е-е-а». У другій половині місяця з'являється гулення, що нагадує спів птахів, булькання, фиркання. Зауважимо, що дорослий не завжди може повторити за дитиною її голосові утвори. Згодом вони зникають і в дітей.

Гулення — це збудження приємного характеру, воно виникає під впливом позитивних емоцій, його необхідно підтримувати і розвивати.

На п'ятому місяці дитина вже шукає спілкування зі своїми однолітками. Вона підповзає до свого сусіда, посміхається, промовляє окремі звуки (гулить). Якщо дитина побачить дорослого, вона промовляє цілу низку голосових реакцій, що звернені до нього, «закликає» дорослого підійти до неї, довго «гулить», розрізняє тон, з яким до неї звертаються дорослі.

На межі **5 — 6 місяців** з'являється белькіт. З фонетичної сторони белькіт — це найбільш складний голосовий утвір, він нагадує слова — склади, що складаються із складів ма-ма-ма, ба-ба-ба, дя-дя-дя, які рівномірно повторюються.

Ще й сьогодні залишається дискусійним питання, в якому віці з'являється і скільки триває стадія белькоти. Одні вчені стверджують, що белькіт з'являється у 2-3 місяці, інші — в 5-6 місяців. М.М.Кольцова відзначає появу белькоти в 7-8,5 місяців, а з 8,5-9,5 місяців, за її словами, у дітей з'являється модульований белькіт, коли дитина повторює склади з різноманітною інтонацією.

М.М.Кольцова рекомендує дорослим тренувати дрібні м'язи пальців рук з 3-4 місячного віку. На початковому етапі (з 3-4 місяців) робити масаж кисті руки і пасивні згинання і розгинання пальців немовляти.

З 7-8 місяців потрібно здійснювати більш активні тренування. Дитину вже можна вчити перебирати спочатку великі, а поступово все дрібніші яскраві предмети (намисто, гудзики, кільця, мозаїку і т. ін.). Такі вправи прискорять темпи розвитку активного мовлення і звуконаслідування [24, С. 108].

У другому півріччі активно розвивається наслідування звуків, спочатку на основі власного белькоти, а надалі, в **9-10 місяців** дитина вже наслідує звуки, що були відсутні в белькоті. Натомість, за словами І.М.Конової, наслідування звуків у цьому віці є ще досить складним процесом для дитини. Одні діти добре белькочуть, але відтворити звуки за дорослим не вміють, в інших — спостерігається віддалене наслідування. Водночас, — наголошує автор, — при систематичному проведенні ігор-занять у дітей можна сформувати складну здібність наслідування звуків мовлення.

Другий етап підготовчого **періоду (6-12 місяців)** характеризується розвитком розуміння мовлення дорослих. З'являється новий тип спілкування дорослих з дитиною — спілкування на основі розуміння мовлення дорослих.

Як засвідчують дослідження (Фрадкіна Ф.І., Ляміна Г.М.), діти 7-8 місяців насамперед розуміють слово на основі інтонації (тембр, темп, сила звука). І тільки в 10-11 місяців вони реагують на зміст слова, розуміють його значення, навіть, якщо воно вимовляється з різною інтонацією.

Після 7 місяців дитина може вже виконувати відповідні рухи на слова «кладусі-ладки», «до побачення». В кінці року діти виконують рухи на слова «відкрий», «закрий», «поклади». У другому півріччі потрібно стимулювати дітей до виконання дій з предметами. Дорослий показує іграшку, називає її, виконує з іграшкою різноманітні дії, називає їх словами: «Коник цок-цок-цок», «лялька туп-туп-туп», пропонує дитині виконати ці дії.

Отже, на кінець першого року життя дитина добре розуміє не тільки окремі фрази, а й цілі речення у мовленні дорослих, відтворює відповідно словесних подразників адекватні дії і рухи. Слово дорослого починає регулювати поведінку дитини.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 6

Готуючись до заняття з теми «Онтогенез мовлення», студентам необхідно розглянути розвиток мовлення дітей в ранньому віці як педагогічну проблему. Проаналізувати причини

дискусії учених щодо становлення мовлення дітей від народження до 6 місяців. Розглянути розвиток мовлення дітей 6-12 місяців: розуміння мовлення, розвиток активного мовлення дитини. Розкрити особливості організації життєво мотивованої діяльності спілкування. Схарактеризувати розвиток мовлення дітей другого року життя: розвиток словника та активного мовлення дітей; особливості засвоєння дитиною звуків рідної мови. Розглянути формування граматичної правильності мовлення дітей; розвиток діалогічного мовлення дітей другого року життя. Розкрити зміст «Теорія стрибка» Вільяма Штерна. Схарактеризувати розвиток мовлення дітей третього року життя. Розглянути форми мовлення дітей 4-5 років. Визначити якісні новоутворення дітей 4-5 років – оволодіння активним розмовним мовленням. Розглянути словник дітей молодшого та середнього дошкільного віку; розвиток монологічного мовлення дітей п'ятого року життя. Виявити якісні новоутворення у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку; досягнення у розвитку мовлення дітей шести років.

Тестові завдання до практичного заняття № 6 (зразок)

1. Хто з лінгводидактів займався питанням щодо розвитку мовлення дітей першого року життя:
  - а) М.Ковальов, І.Павлов, М.Красногорський;
  - б) Л.Виготський, О.Лурія, Д.Ельконін;
  - в) А.Богущ, Є.Тихеева, Л.Федоренко;
  - г) Ю.Аркін, Н.Аксаріна, Є.Радіна;
  - д) І.Павлов, Л.Виготський, А.Богущ;
2. Форми мовлення у ранньому віці:
  - а) слово;
  - б) речення;
  - в) ситуативне та діалогічне мовлення;
  - г) гукання, гуління, белькіт;
  - д) наочно-дійове;
3. На другому місяці в дитини з'являються перші короткі звуки:
  - а) «гукання»;
  - б) «співучі звуки»;
  - в) «гулення»;
  - г) «белькотіння»;
  - д) «лепіт»;
4. Комплекс поживлення проявляється на :
  - а) 1 місяці;
  - б) 2 місяці;
  - в) 3 місяці;
  - г) 4 місяці;
  - д) 5 місяці;
5. На 5-6 місяці життя з'являється:
  - а) слово;
  - б) речення;
  - в) ситуативне та діалогічне мовлення;
  - г) белькіт;
  - д) співучі звуки;
6. Вік 6-12 місяців – це етап:
  - а) початку мовлення;
  - б) говоріння;
  - в) розвитку розуміння мовлення дорослих;
  - г) розвитку ситуативного мовлення;
  - д) розвитку вербального мовлення;
7. Хто з дослідників відстоював та рекомендував тренувати дрібні м'язи пальців рук з 3-4 місяців для активного розвитку мовлення:

- а) Р.Тонкова-Янполдська;
- б) Д.Ельконін;
- в) О.Гвоздєв;
- г) М.Кольцова;

д) Т.Поніманська;

8. До кінця першого року життя словник дитини складає:

а) 7-12 слів;

б) 8-15 слів;

в) 9-20 слів;

г) 10-25 слів;

д) 20-27 слів;

9. Перші усвідомлені слова з'являються у :

а) 6-7 місяців;

б) 7-8 місяців;

в) 8-9 місяців;

г) 9-10 місяців;

д) 10-12 місяців;

10. В скільки етапів проходить мовлення дітей першого року життя:

а) один; б) два;

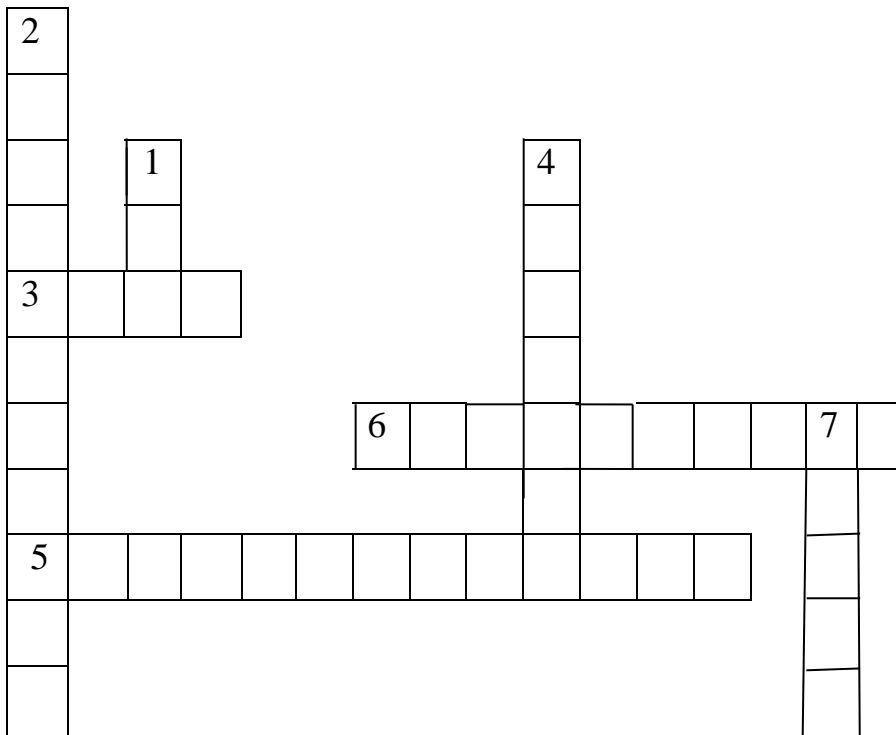
в) три;

г) чотири; д) п'ять;

Питання до кросворду :

1. Перший рік життя-це підготовчий період, який, у свою чергу, поділяється на ... етапи (три).
2. Найскладніше утворення, яке нагадує слова-склади (белькотання).
3. Перша голосова реакція дитини (крик).
4. З чим розвиток мови дитини тісно пов'язане?(психіка)
5. Намагання дитини повторити рухи та вислови дорослого (наслідування).
6. Основне спілкування дорослого з дитиною у ранній період (емоційність).
7. Гуління за І.Кононовою (трелі).

Кросворд :

Практичне заняття № 7-8:

Тема 9. «Виховання звукової культури мовлення у дітей» (4 год.)

Теми для вивчення:

1. Передумови виховання звукової культури мовлення.
2. Особливості звуковимови дітей різного дошкільного віку.
3. Завдання виховання звукової культури мовлення.
4. Методика індивідуального обстеження стану звуковимови у дитячому садку.
5. Особливості побудови таблиць для занесення результатів перевірки звукової культури мовлення.
6. Методи та прийоми виховання звукової культури мовлення у дітей.
7. Види і типи занять з виховання звукової культури мовлення.
8. Лінгвістичний та лінгводидактичний аспект проблеми.
9. Закономірності розвитку фонетичної компетенції у дошкільників.
10. Формування звукової культури мовлення дітей засобами фольклору

I. Робота з першоджерелами:

Розділ 8 хрестоматії з дошкільної лінгводидактики (К., 2005 рік, С.554-612) «Методика виховання звукової культури мовлення у дітей».

Монографія: Трифонова О.С. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Монографія. – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2008. – 207 с.

II. Підготувати «Звукову скарбничку дошкільника» зі зразками різних жанрів малих форм фольклору.

III. Практичні завдання для самостійного опрацювання лекційного матеріалу

1. Прочитайте артикуляційний опис звуків Г і г. Визначте, який з них передає артикуляцію фрикативного, а який проривного звуків, зробіть малюнки артикуляції цих звуків: а) кінчик язика відтягується від нижніх зубів, задня частина спинки язика піднімається вгору до м'якого піднебіння, корінь язика відтягується назад, наближується до задньої стінки глотки, вимовляється звук...;

б) кінчик язика відтягнутий від нижніх зубів у глибину рота, задня частина спинки язика піднімається вгору до піднебіння, змикається з ним. М'яке піднебіння підняте й притиснуте до задньої стінки, повітря не проходить у носову порожнину. Голосові зв'язки зімкнені, при вимові звука... вібрують.

Як ви поставите і поясните артикуляцію цих звуків дітям?

2. Доберіть систему вправ на:

1) диференціювання звуків г та г;

2) постановку цих звуків;

3) закріплення кожного з них. Доберіть художні тексти, ігри, скоромовки з цими звуками.

3. У засвоєнні звуків беруть участь два аналізатори - слуховий та мовленнєво-руховий. Який із них є провідним на етапі становлення правильної звуковимови?

4. О. Гвоздев зазначає, що у його сина до 1 року 9 місяців у словниковому складі було 87 слів, але він не вимовляв такі приголосні: губно-зубні фрикативні - в, ф; тверді різновиди проривних зубних -н,д,т та африкат - ц; тверді різновиди зубних фрикативних - с, з, л, н; м'який дзвінкий різновид з до глухого с; усі шиплячі, дрижачий зубний - р,р'.

Поясніть причину затримки артикуляції цих звуків. Порівняйте їх з артикуляцією, запропонованою В. Бельтюковим.

5. Найпоширенішими випадками порушень вимови шиплячих звуків є такі:

- 1) призубна вимова внаслідок того, що кінчик язика звужений і не займає нормального верхнього положення, троху опущений і впирається у зуби (туба - шуба, танка - шапка);
- 2) шепелява, міжзубна вимова внаслідок того, що кінчик язика просовується між верхніми і нижніми зубами (кісска - кішка);
- 3) пом'якшена вимова шиплячих звуків (жжяба - жаба);
- 4) заміна у вимові звуків ш і ж звуками с із (суба - шуба, суб - зуб) (Жильцова О. Виховання правильної звуковимови у дітей старшого дошкільного віку. -К.: Рад. шк., 1971. -С. 23).
5. Розробіть послідовну систему вправ на постановку правильної вимови шиплячих звуків у молодшій та середній групах. Визначте форми, методи й прийоми постановки вимови шиплячих звуків.
6. Найчастіше трапляються такі види вимовляння звука р: гаркаве вимовляння, пропуск звукар; заміна звукар звуками л,в,д, г, й. Розробіть систему підготовчих вправ для розвитку мовленнєвого апарату, які сприятимуть правильній артикуляції звукар. Випишіть чистомовки, скоромовки, ігри на закріплення вимови звука р.
7. Проаналізуйте завдання виховання звукової культури мовлення з точки зору їх домінантності в залежності від віку дітей. На прикладі однієї вікової групи наведіть аргументи у підтвердження необхідності комплексного вирішення завдань виховання звукової культури мовлення дошкільників. Здійсніть порівняльний аналіз завдань виховання звукової культури мовлення у різних вікових групах (Богуш А.М. «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку»)
8. Проаналізуйте передумови виховання звукової культури мовлення та визначте завдання сучасного дошкільного закладу щодо формування фонетичної компетенції дошкільників.
10. Ознайомтеся з книгою В. Бельтюкова «Про засвоєння дітьми звуків мовлення» (М.: Просвещение, 1964). Складіть анотацію. Випишіть таблицю засвоєння дітьми звуків: сприймання на слух та артикулювання звуків.
11. На основі опрацьованої літератури складіть таблицю труднощів засвоєння дітьми голосних та приголосних звуків.
12. Опрацюйте статтю А. Аксакова і М. Фомічової «Звукова культура мовлення» (Развитие речи детей / Под ред.. Ф.О. Сохина. - М.: Просвещение, 1984).
13. Випишіть типові помилки звуковимови дітей.
14. Складіть план індивідуального заняття з виховання звукової культури мовлення.

Література:

1. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. .– К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К. : Вища школа, 2007. – 542 с.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: / Богуш Алла. – [4-е видання]. – Х. : Вид-во «Ранок», 2013. – 192 с.
4. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: [навчально-методичний комплект: посібник та предметні картинки] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. – К.: Генеза, 2013. – 160 с.
5. Ванжа К. В. Від звука до букви. Гурткова робота. Старший дошкільний вік./ К. В. Ванжа, О. В. Наумова – Х.: Вид-во «Ранок», 2014. – 112 с.
6. Дем'яненко О. Є. Фонетична робота з дітьми старшого дошкільного і молодшого шкільного віку в умовах багатомовності / О.Є.Дем'яненко. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2005. – 92 с.
7. Кахаєва Л. Є., Кузнецова Л. О. Мовленнєвий розвиток старших дошкільників. – Х. : Вид. група «Основа», 2014. – 143 с.

8. Крутій К. Технологія діяльнісного підходу до навчання мови і розвитку мовлення дітей дошкільного віку / Катерина Крутій // Дошкільна освіта. – 2005. – № 4 (10). – С. 35–47.
9. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку / К. Л. Крутій. – Запоріжжя : ЛПС. Лтд, 2005. – 208 с.
10. Новий тлумачний словник української мови : [у чотирьох томах] / Укладачі : В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Видавництво «Аконіт», 1999. – Т.3. – 927 с.
11. Словник-довідник з української лінгводидактики : [навч. посібн.] / Кол. авторів за ред. М. Пентиліук. – К. : Ленвіт, 2015. – 320 с.
12. Сухар В. Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. / Упоряд. В. Л. Сухар. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок» 2008. – 80 с.
13. Трифонова О.С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку : [монографія] / Олена Сергіївна Трифонова. – Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. – 467 с.
14. Трифонова О. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. [монографія] / Олена Сергіївна Трифонова. – Одеса: СВД Черкасов М.П., 2008. –207 с.
15. Шевченко Л. І. Буду добре вимовляти. Корекційно-логопедична робота / Л. І. Шевченко. – Х.: Вид-во «Ранок», 2015. – 160 с.
16. Яковенко Л. В. Від скоромовки до лічилки / Л. В. Яковенко. – Х.: Вид-во «Ранок», 2015. – 144 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Звукова культура мовлення - складова загальної мовленнєвої культури людини. Становлення звукової культури мовлення відбувається в період раннього і дошкільного віку. Поняття «звукова культура мовлення» здебільшого використовується у професійному обігу дошкільної лінгводидактики.

Передумови виховання звукової культури мовлення у дітей такі: розвиток на різних етапах дитинства слухового й мовленнєво-рухового аналізаторів; розвиток фонематичного слуху; гігієна нервової системи, охорона органів слуху, мовлення, носоглотки; правильне мовлення оточуючих; змістовність життя дітей у дошкільному навчальному закладі; наявність дидактичного матеріалу, активна мовленнєва практика дітей; спільна робота дошкільного закладу і сім'ї у вихованні звукової культури мовлення.

До п'яти років фізіологічні, вікові недоліки мовлення дітей поступово зникають. Покращується їх звуковимова, повністю зникає пом'якшена вимова приголосних, майже не спостерігаються пропуски звуків і складів. Більшість дітей оволодівають вимовою шиплячих, сонорних звуків, африкатів *дз*, *дж*, правильно використовують у словах наголос, дотримуються норм літературної вимови слів. Водночас у деяких із них ще залишається нестійкою вимова певних груп звуків, наприклад свистячих і шиплячих: в одних словах (у сполученні з голосним) звук вимовляється правильно, в інших (у сполученні з приголосним) - ні. Діти п'ятого року життя часто відчувають труднощі звуковимови у словах, насичених різними приголосними, наприклад свистячими та шиплячими водночас. Це пояснюється тим, що діти ще не завжди виразно сприймають звуки на слух або нечітко диференціюють їх у власному мовленні.

На початку року в дошкільних закладах у кожній віковій групі вихователі обов'язково перевіряють стан звуковимови дітей. Результати записують у спеціальний зошит з метою правильного планування роботи з виховання звукової культури мовлення. Перед цим вихователь має ознайомитися із загальним станом здоров'я, розвитком мовленнєвого та слухового апарату дітей. Це допоможе виявити причини можливих вад звуковимови у дитини і накреслити шляхи їх усунення. Навесні проводять повторну перевірку мовлення дітей для підведення підсумків роботи за рік.

Методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри, вправи, рухливі ігри, розповіді зі звуконаслідуванням, оповідання, вірші, чистомовки, скоромовки, лічилки, розглядання картинок, настільно-друковані ігри.

Основними методами виховання звукової культури мовлення є дидактичні ігри та вправи, в процесі яких удосконалюються всі компоненти звукової культури мовлення. Щоб навчити дітей правильно й чітко вимовляти звуки, пропонують такі ігри: «Вимов так, як я», «Оркестр», «Назви і відгадай», «Крамниця», «Комар», «Покатаймося на конику», «Жуки», «Літаки», «Що сказав (взяв) Петрушка?», «Виправ Незнайка», «Допоможемо Буратіно», «Чого не вистачає?», «Луна», «Паровоз», «Підкажи Петрущі звук», «Ось так вимовляються звуки».

Розвитку фонематичного слуху сприятимуть ігри: «Тиша», «Телефон», «Зіпсований телефон», «Тиха і голосна музика», «Що як звучить?», «Відгадай звук», «Упізнай, хто це?», «Тук-тук», «Зозуля», «Про що говорить кімната (вулиця, ліс)?», «Доручення», «Хто краще чує?».

Для розвитку мовленнєвого дихання пропонують ігри: «Сніжинка», «Летять сніжинки», «Листочки», «Вітерець», «У лісі», «Вітряк», «У кого далі полетять пелюстки?», «Дмухай сильніше». Для вироблення інтонаційної виразності мовлення (сили голосу, темпу, логічних наголосів, інтонації, ритму) ефективними є такі ігри: «Мавпочки», «Хто що почув?», «Тихо - голосно», «Пішли-поїхали», «Вимови так, як я», «Допоможемо Незнайку».

З метою формування у дітей уміння виконувати звуковий аналіз слів, закріплювати знання про слово і речення, доцільно проводити такі ігри: «Добери різні слова», «Підкажи слово», «Чи подібно звучать слова?», «Слова забули своє місце», «Упімай м'яч», «Живі слова», «Як Мишко вчився говорити?», «Про Сашка і сніговика», «Що написав нам Петрушка?», «Ведмедик дізнається», «Що таке наголос?», «Як звати друзів?».

Для підготовки правильної вимови шиплячих звуків ш, ж, ч виконують відповідні вправи. Наприклад:

В п р а в а 1. Підняти язик до верхньої губи, потім опустити на нижню і повернути його у вихідне положення.

В п р а в а 2. Зробити язик якомога вужчим, а потім широко його розпластати.

В п р а в а 3. Щоб язик був широкий і спокійний, треба притиснути його губами п'ять-шість разів, вимовляючи *ня-ня-ня*, а потім відкрити рота і потримати широкий язик у спокійному положенні. Вихователь у цей час лічить від одного до десяти.

В п р а в а 4. Відкрити рота, покласти широкий язик між зубами (зуби не торкаються язика) і, вимовляючи звуки *и-і-е*, потримати його в цьому положенні. Вихователь лічить від одного до десяти.

В п р а в а 5. Відкрити рота, покласти широкий язик на верхню губу (губу не натягувати на верхні зуби) і здувати ватку зі стола, ніби вимовляючи звук *ф*.

В п р а в а 6. Обвести кінчиком язика верхню губу (неначе злизати варення), роблячи рухи язиком зверху вниз (нижньою губою не допомагати).

В п р а в а 7. Показати зуби і сховати їх або пошепки вимовляти звуки *и-е-и-е-и-е-и-е*. Потім зімкнути губи і витягнути їх уперед.

В п р а в а 8. Відкрити рота і торкнутися кінчиком язика піднебіння, роблячи рухи вперед-назад, як білять щіткою стелю. При цьому стежити, щоб нижня щелепа була нерухомою.

Для розвитку мовленнєвого дихання доцільно провести дидактичні вправи на здування з долоні пелюсток, шматочків паперу, кульок, вати, пушинок кульбаби. Потрібно також виконати такі вправи: перекочування силою видихуваного повітря ватної кульки по столу, підтримування пушинок у повітрі силою видиху, утворення бульбашок на воді (дитина дмухає з такою силою, щоб на воді утворилися бульбашки); пускання паперових і пластмасових корабликів у мисці або у ванні з водою; прокочування олівців силою видихуваного повітря, дмухання в порожню пляшку.

Крім того, можна використати вправи: «Дмухай на метелика», «На гойдалці», «Гарячий чай», «Рубання дров», «Мильні бульбашки».

З метою закріплення звукової вимови використовують чистомовки. Вихователь може сам скласти їх на кожний звук.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 7-8

Готуючись до практичного заняття, студенти передусім розглянути передумови виховання звукової культури мовлення. Охарактеризувати особливості звуковимови дітей різного дошкільного віку. Вивчити завдання виховання звукової культури мовлення. Розглянути методiku індивідуального обстеження стану звуковимови у дитячому садку; особливості побудови таблиць для занесення результатів перевірки звукової культури мовлення. Проаналізувати методи та прийоми виховання звукової культури мовлення у дітей. Розглянути види і типи занять з виховання звукової культури мовлення, привести приклади та продемонструвати.

Тести з теми «Звукова культура мовлення дошкільника» (зразок)

1. Мовний акт, що забезпечує артикуляцію звуків, здійснюється складною системою органів, у якій розрізняють:

- а) зовнішні і внутрішні частини мовленнєвого апарату;
- б) периферичну і центральну частини мовленнєвого апарату
- в) нервову і центральну частини мовленнєвого апарату;
- г) периферичну і нервову частини мовленнєвого апарату;
- д) периферичну і центральну частини мовленнєвого апарату.

2. Органи мовлення залежно від їх участі в артикуляції звуків поділяють на дві групи:

- а) активні і спеціальні; б) пасивні і додадкові; в) активні і пасивні;
- г) спеціальні і пасивні; д) активні і додадкові.

3. У фонетичній системі сучасної української літературної мови функціонують:

- а) 50 звуків; б) 55 звуків; в) 60 звуків; г) 65 звуків; д) 70 звуків.

4. Мовленнєве дихання – це:

- а) вміння відтворювати довгий вдих і довгий ротовий видих, що забезпечує тривалу й звучну вимову звуків мовлення, а також плавність і злиття вимови;
- б) вміння відтворювати короткий вдих і довгий ротовий видих, що забезпечує тривалу й звучну вимову звуків мовлення, а також плавність і злиття вимови;
- в) вміння відтворювати короткий вдих і короткий ротовий видих, що забезпечує тривалу й звучну вимову звуків мовлення, а також плавність і злиття вимови;
- г) вміння відтворювати довгий вдих і короткий ротовий видих, що забезпечує тривалу й звучну вимову звуків мовлення, а також плавність і злиття вимови;
- д) вміння відтворювати однаковий вдих і ротовий видих, що забезпечує тривалу й звучну вимову звуків мовлення, а також плавність і злиття вимови.

5. Сукупність різноманітних за висотою, силою, тембром звуків, які вимовляє людина – це:

- а) голос; б) сила голосу; в) висота голосу; г) тембр голосу; д) темп голосу;

6. У якій групі дітей потрібно вчити користуватися засобами інтонаційної виразності, правильно передавати свої почуття і переживання у мовленні:

- а) у ясельній групі; б) у другій молодшій групі; в) у молодшій групі;
- г) у середній групі; д) у старшій групі.

7. В дошкільних закладах у кожній віковій групі вихователі обов'язково перевіряють стан звуковимови дітей:

- а) на початку навчального року; б) в середині навчального року;
- в) в кінці навчального року; г) восени навчального року;
- д) навесні навчального року.

8. Детальне обстеження мовлення дітей триває протягом:

- а) одного тижня; б) одного місяця; в) двох місяців; г) трьох місяців; д) півроку.

Практичне заняття № 9:
Тема 10. «Методика словникової роботи
в дошкільному віці» (2 год.)

Теми для вивчення:

1. Лексика. Лексичне значення. Активний та пасивний словник.
2. Особливості словника дітей дошкільного віку.
3. Завдання словникової роботи в дитячому садку.
4. Зміст словникової роботи в кожній віковій групі за варіативними програмами.
5. Принципи словникової роботи. Тематичні словнички. Словники-мінімуми.
5. Заняття зі словникової роботи, їх види та типи: комплексні, тематичні, групові, індивідуально-групові.
6. Заняття на ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів, на формування узагальнень, класифікації та наукових понять (за В.Й. Логіною).
7. Класифікація дидактичних вправ із словникової роботи (за Є.І. Тихеевою).
8. Дидактичні ігри в словникові роботі з дітьми, їх види та специфіка.
9. Словникова робота у ході режимних моментів та на заняттях з інших розділів програми.
10. Проблема усвідомлення граматичних ознак слова.
11. Наочне моделювання як специфічна форма опосередкованої розумової діяльності.
12. Рівні провідного принципу (психологічний, лексико-граматичний, сенсомоторний) та їх урахування на етапі розуміння.
13. Дидактична модель комплексної роботи із формування початкових уявлень про слово. Система вправ.

1. Практичні завдання:

1. Опрацюйте тему за підручниками. Випишіть визначення основних лексичних понять.
2. На основі опрацьованої літератури заповніть таблицю:

Вік дітей	Кількість слів	З них			
		Іменники	Дієслова	Прикметники	Інші частини мови
4 роки					
5 років					
6 років					
7 років					

3. Дайте зіставний аналіз змісту словникової роботи за варіативними програмами за такою схемою:

Назва програми	Назва розділу (підрозділ)	Молодша група	Середня група	Старша група	Підготовча група
1					
2					
3					
4					
Висновки					

4. Складіть наскрізний тематичний словник (4-7 роки життя) до теми «Одяг та взуття» («Сім'я», «Транспорт», «Пори року», «Батьківщина» та ін.). Використайте орієнтовний словник частин мови у програмі Н.Я. Дзюбишиної-Мельник (Розвиток українського мовлення у дошкільників: Програма-довідник для дошкільних закладів з українським мовним режимом. - К.: Освіта, 1991). Словничок розмістіть у таблицю.

Іменники	Прикметники	Дієслова	Прислівники	Інші частини мови	Приказки, прислів'я, фразеологізми
----------	-------------	----------	-------------	-------------------	------------------------------------

2. Практичні завдання:

1. Опрацюйте відповідні розділи підручників.
2. Законспекуйте: 1) розділ «Мовленнєве спілкування» (36.: Заняття з розвитку мови в дитячому садку. - К.: Рад. шк., 1988); 2) розділ «Слово рідне, мова рідна» (36.: Заняття з розвитку мови в дитячому садку. — К.: Рад. шк., 1988); 3) Словникова робота (Богуш А.М. Заняття з розвитку мови в дитячому садку. - К.: Рад. шк., 1988).
3. Випишіть дидактичні вправи з розділу «Словник»; законспекуйте розділ «Дидактичні ігри-заняття з матеріалами та іграшками» (Тихеева Е.И. Развитие речи детей. - М.: Просвещ., 1981).
4. Складіть 3-4 дидактичні вправи на закріплення словника відповідно до схеми: назва вправи, мета, словник, зміст вправи.
5. Випишіть 2-3 дидактичні гри зі словникової роботи.
6. Складіть розгорнуті конспекти тематичних занять: а) за однією з програмних тем; б) на ознайомлення дітей із властивостями та якостями предметів; в) на узагальнення та класифікацію; г) на формування наукових понять.

3. Практичне завдання: [1, с.197-215].

Література:

1. Бенера В.Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: [навчально - методичний посібник за кредитно – модульною системою організації навчального процесу для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти]/ В. Є. Бенера, Н. В. Маліновська. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 384 с.
2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. .– К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.
3. Горбунова Н. В. Технології розвитку словника дітей дошкільного віку : [навчально-методичний посібник] / Н. В. Горбунова. – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – 46 с.
4. Горбунова Н. В. Теорія і практика розвитку словника дошкільників: Монографія / Н. В. Горбунова // Ялта : РВВ КГУ, 2009. – 336 с.
5. Мовні ігри та вправи зі словом. Програма розвитку. – Харків: Ранок-НТ, 2007. – 176 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Одним із головних завдань мовленнєвого розвитку дитини-дошкільника є словникова робота. Формування дитячого словника - це тривалий, складний процес кількісного накопичення слів, засвоєння соціально закріплених значень та вміння доречно використовувати їх у конкретних умовах спілкування. Під час роботи над словом діти не тільки засвоюють його лексичне та граматичне значення, а й вчаться складати словосполучення, речення, а потім і зв'язний текст. Водночас у дітей має вироблятися вміння свідомо обирати зі словникового запасу ті мовні засоби, які найточніше відобразатимуть задум мовця і робитимуть висловлювання не лише граматично правильним, а й виразним. Слово забезпечує зміст спілкування. Усне чи писемне мовлення можливе лише за наявності достатнього словникового запасу.

У сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлюють три основні завдання розвитку лексики:

- *збагачення кількісного складу лексики* новими, раніше не відомими словами, а також збільшення словникового запасу за рахунок засвоєння дітьми нових значень багатозначних слів, що вже наявні в їхньому лексичному запасі;

- *якісне засвоєння лексики*, що виявляється в поглибленому розумінні значення й смислових відтінків слів і словосполучень, подальшому оволодінні узагальненням, яке в них виражене. Особливої актуальності у зв'язку з цим набуває завдання уточнення значення слів на

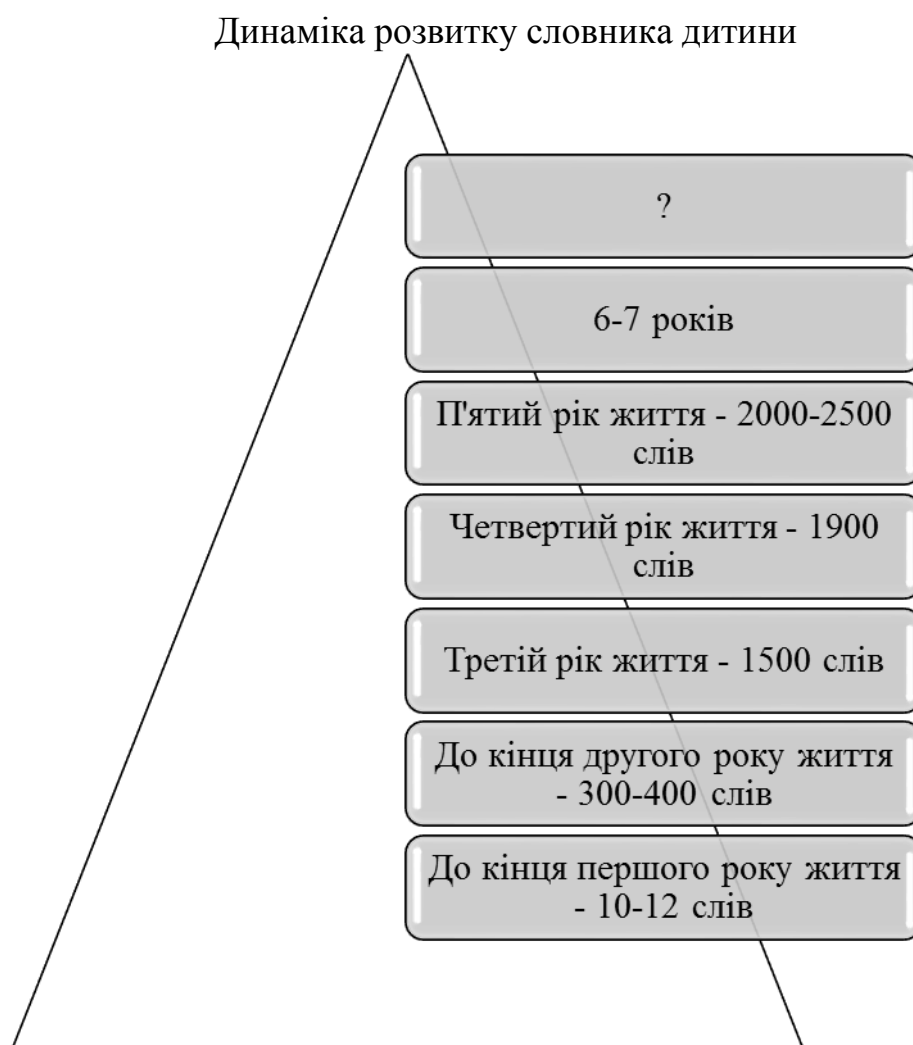
основі протиставлення антонімів і зіставлення слів, близьких за змістом, тобто розвиток гнучкості словника, вміння доречно користуватися загальноповживаною лексикою у мовленнєвій практиці;

- *активізація словника* - застосування дітьми лексичних засобів у різних мовленнєвих ситуаціях. Лінгвісти поділяють засвоєні дитиною слова на дві категорії - пасивну (слова, які вона розуміє, пов'язує з конкретними уявами, але сама ними не користується) і активну (слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно, свідомо використовує у своєму мовленні) словник. Нові слова у мовленні дітей активізуються за умови уточнення значення та закріплення способів їх відтворення на практиці.

Зазначені завдання словникової роботи можна справедливо визначити її триєдину мету розвитку словника дитини, оскільки процеси збагачення- уточнення-активізації словникових одиниць відбуваються постійно. Вони тісно пов'язані один з одним, і тому важко виділити межу, коли закінчується один процес і розпочинається інший. Щодо одного відокремленого слова така послідовність є логічною. Саме за такою логікою і будується робота в дошкільному закладі, коли вихователь реалізує завдання введення у словник дитини нового слова. В процесі мовлення у словниковому запасі дитини з'являються нові слова, уточнюються значення інших, а знайомі, засвоєні раніше слова дитина активно застосовує в обігу.

Збагачення лексичного запасу відбувається в процесі активного пізнання дитиною навколишнього світу. В організованій навчальній діяльності. Ця робота проводиться на спеціальних заняттях з ознайомлення дітей з властивостями та якостями предметів. Основна їх мета - ввести у мовлення дітей назви предметів, їх частин, деяких ознак, властивостей і якостей.

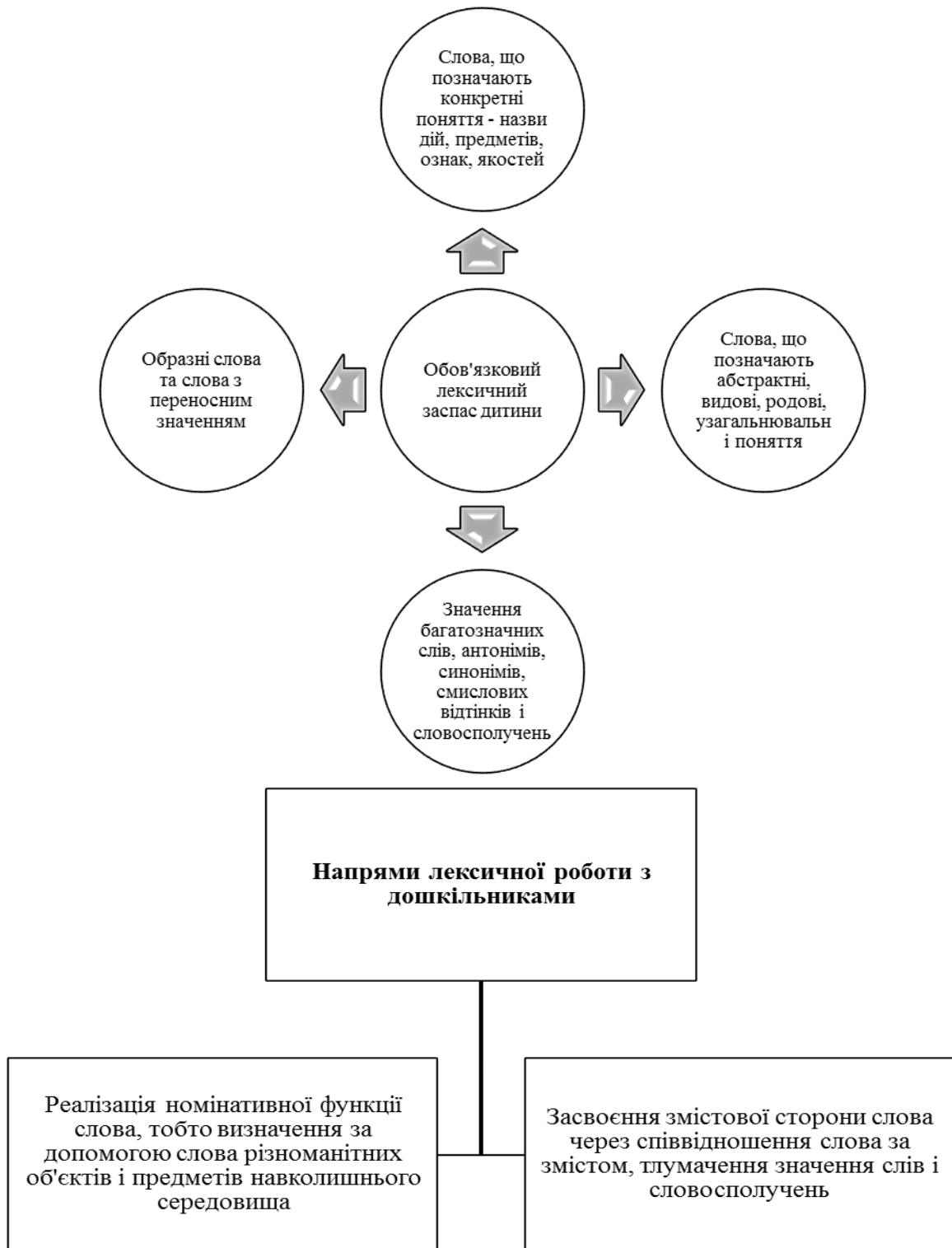
«МЕТОДИКА СЛОВНИКОВОЇ РОБОТИ В ДОШКІЛЬНОМУ ВІСІ»

Словник дітей 4-5 років	
4 роки (молодша група)	5 років (середня група)
1800-200 слів	2200-2500 слів
Переважають іменники (до 50%), дієслова (до 30%)	У словнику наявні всі частини мови
Переважають вказівні іменники (ось, тут, цей)	Розквіт «словотворення»
Вживання слів-універсалізмів	Узагальнювальні слова, абстрактні поняття, багатозначні слова, синоніми, антоніми, образні вирази
Яскраво виражене словотворення	Вживання прислів'їв, загадок, скоромовок, приказок
Вживання форм словесної ввічливості	

Напрями лексичної роботи з дітьми дошкільного віку

Реалізація напрямів лексичної роботи з дошкільниками		
Заняття		
Мовленнєве спілкування	Ознайомлення з довкіллям	Заняття з інших розділів програми
	Вільний від занять час (у різних видах діяльності)	
Форми роботи		
Індивідуальна	Групова	Індивідуально-групова
	Колективна	

Методи та прийоми збагачення словникового запасу (за Богуш А.М.)
<ul style="list-style-type: none"> • Експурсія • Експурсії-огляди • Спостереження за об'єктами • Розглядання картин, картинок, предметів • Дидактична гра з картинками, іграшками, предметами • Художнє читання та розповідання • Дидактична розповідь • Бесіда • Полілог

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 14

Готуючись до практичного заняття № 5-6, студенти мають розкрити зміст поняття «лексика», «лексичне значення». Ознайомитись з поняттями активний та пасивний словник. Виявити особливості словника дітей дошкільного віку. Вивчити та проаналізувати завдання словникової роботи в дитячому садку. Розкрити зміст словникової роботи в кожній віковій групі за варіативними програмами. Розглянути принципи словникової роботи; тематичні словнички, словники-мінімуми. Розглянути заняття зі словникової роботи, їх види та типи: комплексні, тематичні, групові, індивідуально-групові; підготувати та продемонструвати фрагмент заняття. Ознайомитись з заняттями на ознайомлення дітей з якостями та властивостями предметів, на формування узагальнень, класифікації та наукових понять (за В.Й. Логіною). Розглянути класифікацію дидактичних вправ із словникової роботи (за Є.І. Тихеевою); дидактичні ігри в словниковій роботі з дітьми, їх види та специфіка. Привести приклади словникової роботи у ході режимних моментів та на заняттях з інших розділів програми. Розглянути питання проблеми усвідомлення граматичних ознак слова. Охарактеризувати наочне моделювання як специфічну форму опосередкованої розумової діяльності. Розглянути рівні провідного принципу (психологічний, лексико-граматичний, сенсомоторний) та їх урахування на етапі розуміння; дидактичну модель комплексної роботи із формування початкових уявлень про слово; систему вправ.

КРОСВОРД «СЛОВНИК»

					6.		
			4.	5.	а	7.	
			о	е		л	
1.		3.					
	2.б						в
9.		к		н	ч	н	8.
	с				н		н
				а			
г	а		я				
							з

По вертикалі:

1. Це проблемна, не репродуктивна бесіда, у процесі обговорення якої здійснюється спільний пошук відповідей на проблемні запитання.
2. Організована, цілеспрямована розмова вихователя з дітьми з певної теми, яка складається із запитань і відповідей.
3. Певний запас слів дитини.
4. Наявність у слова кількох лексичних значень.
5. Сукупність слів певної мови, її окремих сфер.
6. Яка розповідь передбачає правильне вживання різних частин мови, навмисний пропуск чи вставлення слова для заміни чи доповнення їх дитиною?
7. Сукупність слів, які використовуються в чий-небудь мові.
8. Який прийом використовується в процесі ознайомлення дітей з художнім словом для розуміння лексичного значення складних виразів?

По горизонталі:

9. Яка компетенція включає наявність певного запасу слів дитини у межах вікового періоду, здатність то адекватного використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв, фразеологічних зворотів?

Ключове словосполучення:

- Одне із завдань словникової роботи у дошкільному навчальному закладі, яке полягає у поповненні кількісного складу лексики новими словами, а також засвоєнні дітьми нових значень слів, що наявні у їх лексичному запасі.

**Тестові завдання до розділу дошкільної лінгводидактики
«Методика словникової роботи в дошкільному закладі» (зразок)**

- 1. Найменшою смисловою одиницею мовленнєвого мислення за Л.Виготським**
а) розуміння; б) бачення; в) смисл; г) мотив; д) значення.
- 2. Визначте, у чому особливість другого аспекту у динаміці лексичного розвитку дітей дошкільного віку**
а) засвоєння дитиною предметної співвіднесеності зі словом;
б) кількісна заміна лексичного запасу;
в) якісний розвиток словника;
г) засвоєння слова як одиниці лексичної системи;
д) кількісна заміна словникового запасу.
- 3. Оберіть варіант відповіді та закінчіть речення: «Згідно із сучасною вітчизняною методикою, у віці до року нормою є...»**
а) 4-5 слів; б) 10-12 слів; в) 8-10 слів; г) 15-20 слів; д) 21-25 слів.
- 4. Визначте, хто із перерахованих вчених у своїй праці представляв широкий спектр категорій слів, що вживаються в активному мовленні у дошкільному віці**
а) О. Гвоздев; б) М. Кольцов; в) Ф. Фрадкіна; г) Є. Тихєєва; д) Д. Ельконін.
- 5. Основою засвоєння значення слів є**
а) функціональна ознака предмета;
б) фундаментальний опис предмета;
в) особисте бачення предмета;
г) фундаментальне розуміння предмета;
д) функціональне бачення предмета.
- 6. Визначте, хто із перерахованих дослідників вперше визначив завдання щодо словникової роботи з дошкільниками**
а) М. Коніна; б) О. Соловйова; в) Є. Тихєєва; г) Ю. Руденко; д) О. Монке.
- 7. Визначте, хто із перерахованих дослідників зробив вагомий внесок у розробку принципів здійснення словникової роботи**
а) М. Коніна; б) О. Соловйова; в) Є. Тихєєва; г) Ю. Руденко; д) О. Монке.
- 8. Визначте, який із принципів передбачає єдність факту і слова, що позначають явища дійсності**
а) принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання;
б) принцип взаємозв'язку слова і попереднього уявлення;
в) принцип взаємозв'язку усіх завдань словникової роботи
г) принцип розуміння мовних значень;
д) принцип розвитку мовного чуття.
- 9. Визначте, який із принципів конкретизує принцип використання наочності як основи для організації пізнавальної й мовленнєвої активності**
а) принцип єдності розвитку словника з розвитком сприймання;
б) принцип взаємозв'язку слова і попереднього уявлення;
в) принцип взаємозв'язку усіх завдань словникової роботи
г) принцип розуміння мовних значень;
д) принцип розвитку мовного чуття.
- 10. Визначте, хто із перерахованих дослідників висвітлюють принципи сенсорно-лінгвістичного розвитку, активної пізнавальної діяльності дітей у засвоєнні слова**
а) А. Богуш, Н. Кирста, Н. Луцан;
б)) Л.Артемова, Н.Ветлугіна, Т.Доронова;
в) Р. Жуковська, Н.Карпинська, С.Русова;
г) Л.Панкратова, А.Богуш, О.Ушакова;
д) К.Ушинський; С.Русова; Є. Фльорина.

Практичне заняття № 10:

Тема 11. «Формування граматичної правильності мовлення у дітей» (2 год.)

Теми для вивчення:

1. Поняття граматичної правильності мовлення. Граматичні значення.
2. Становлення граматичної будови мови у дітей. Характеристика мовленнєвих періодів. Дослідження проблеми вченими (О.М. Гвоздєв, Н. Красногорський).
3. Закономірності засвоєння граматичної будови мовлення в дошкільному віці. Типові помилки.
4. Дитяче словотворення. Його види, типи. Механізми та принципи цього явища.
5. Методика формування граматичної правильності мовлення у дітей.
6. Перевірка дитячого мовлення і запобігання помилкам.
7. Методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення у дітей.

1. Практичні завдання:

1. К. Ушинський назвав граматику «логікою мови». Поясніть, чому саме граматика є логікою мови.

2. Як свідчать наукові дані, вже в ранньому віці (з 1 року 10 місяців, 38 О. Гвоздєвим) дитина інтенсивно засвоює відмінкові закінчення. До трьох років вона оволодіває майже всіма відмінковими формами. Вчені по-різному пояснюють це явище. «Дитина раннього віку робить у своєму житті друге велике відкриття - відкриває для себе флективну природу рідної мови» (К. Бюлер).

«Оволодіння граматичною будовою мови відбувається на основі складної динаміки встановлення граматичних стереотипів, їх генералізації та наступної диференціації. Так, наприклад, при вивченні орудного відмінка спочатку спостерігаються однотипні шаблонні форми із закінченням **-ою** (ложкою, молоткою, ноєю, відрою). Під впливом мовленнєвої практики цей стереотип поступово змінюється, з'являється закінчення **-ом**. Цей новий зв'язок генералізується, підпорядковуючи собі попередній стереотип і починає панувати над ним (ложком, руком)» (Ф. Сохін).

«Чуття мови» допомагає дитині легко і швидко засвоїти граматичні форми «рідної мови» (К. Ушинський, К. Чуковський).

«У своїй творчості дитина копіює дорослих. Не можна думати, що вона сама створює нашу мову, змінює її граматичну будову... сама того не підозрюючи, вона спрямовує свої зусилля на те, щоб шляхом аналогії засвоїти створене багатьма поколіннями мовне багатство» (Чуковский К. И. От двух до пяти. - С. 343-344).

«Той факт, що саме відмінкові форми, в яких виражаються міжпредметні відношення, засвоюються раніше від інших граматичних категорій, засвідчує провідне значення предметної діяльності дитини та її спілкування з дорослими для процесу засвоєння мови» (Д. Ельконін).

«Дитина не переймає готових форм, а конструює їх за відомими правилами... Вона ставить до мови не пасивно, а активно, конструктивно, постійно здійснюючи неусвідомлений аналіз мовних явищ.

Мова дитини відрізняється від мови дорослих. «Грамматична неправильність» дитячої мови закономірна і є наслідком створеної самою дитиною мовної системи, всередині якої вона діє зовсім несуперечливо. У створенні цієї системи відіграють роль аналітичні дії дитини загалом» (Негневицкая Е. И., Шахнаровский А. М. Язык и дети. - М.: Наука, 1981. - С. 38-40).

Якого з цих поглядів дотримуетесь ви? Яке з цих положень найбільш науково й об'єктивно пояснює засвоєння дітьми граматики? Чії думки можна спростувати і чому?

Прочитайте записи дитячого мовлення:

«У мене дома є багато іграшш... іграшків, іграшков, іграшок; ляль-ков, ой...ляльок...» (Оля П., 4 роки 4 місяці).

«Ой, подивись, скільки на небі зірків, ні... зір...ков... зір... ну, як, підкажи, зірок...» (Оля П. 4 роки 7 місяців).

«Ой, швидше, швидше, йди-но сюди, тут повзук відсонився» (Ігор С, 3 роки 2 місяці).

«У мене вже болять пракакові пальці, можна я візьму олівець літаковими пальцями?» (Вадим Я., 3 роки 2 місяці).

«Коло... коло... колобок, коло... коло... коло... колосок, коло... коло... колодід, коло... коло... коло рук, коло... коло... колорак, ... коло... ко-лосік, коло... коло... колобрід. Все» (Миколка Ц., 5 років 4 місяці).

Поясніть причину цих граматичних явищ.

3. У програмі навчання і виховання дітей дошкільного віку «Дитина» в розділі «У країні граматики» визначено такі завдання формування граматичної правильності мовлення у дітей старшої групи:

навчити утворювати слова із здрібно-пестливими суфіксами та суфіксами згрубілості, негативної оцінки: відерце, деревце, хлібець, вовчисько, вітрище; жартівливі слова: цибайлик, помагайлик; слова -назви вигаданих істот: луговик, домовик;

навчити утворювати дієслова на зразок накупатися, настрибатися; недоспати, недоказати, недомалювати; перестрибнути, перебігти; допити;

навчити вживати вставні слова мабуть, здається, напевне; порівняльні звороти із сполучниками **мов, немов, як, ніби** (К.: Освіта, 1993. - С. 147-149).

До кожного з цих завдань розробіть систему дидактичних вправ та ігор, випишіть художні тексти з цими словами (з різними граматичними формами), визначте прийоми ознайомлення дітей із ними та введення цих граматичних форм в активне спілкування дітей.

Складіть зразки розповідей вихователя, в яких би траплялися синонімічні форми слів.

Продумайте, як можна пояснити ці форми дітям.

2. Практичні завдання:

1. Прочитайте подану нижче таблицю вживання кличної форми іменників.

Закінчення іменників у кличній формі однини	Приклади
Тверда група - -о	Валентино, Миколо, Хомо, Івго,
М'яка і мішана група - -е,- є	Оксано, Ніно, Ганко, голово, тітко
Іменники з пестливим суфіксом - -ю	Марусе, Катре, Насте, пісне, листоноше, зоре, Лукіє, Маріє, Софіє, Надіє Матусю, Надюсю, Ганнусю, Галю, Маню, татусю, доню

Зробіть аналогічну таблицю на всі відомі вам імена та слова, які часто вживаються під час спілкування з дітьми дошкільного віку. Введіть ці слова в речення. Побудуйте речення з кличною формою іменників.

2. До поданих завдань та початку комплексного заняття доберіть відповідні дидактичні вправи, ігри, вірші та інші прийоми, які сприяли б засвоєнню дітьми граматичних форм.

Закінчіть заняття.

Завдання:

1. Зв'язне мовлення. Навчити дітей відповідати на запитання за змістом картини, описувати тварин, складати розповіді з 2-3 речень.

2. Словник. Збагачувати словник синонімами, антонімами, дієсловами.

3. Граматика. Навчити утворювати іменники за допомогою зменшувальних суфіксів (заєць - зайчик, зайченя, зайчатко, зайченятко); правильно вживати прийменники до, на, в, з, біля; виховувати бажання доглядати за тваринами, оберігати їх.

Хід заняття: стук у двері. Вихователь: «Хтось до нас у гості йде. Відгадайте, хто це?»:

Я вухатий ваш дружок,

В мене сірий козушок,
Куций хвостик, довгі вуса,
Я усіх-усіх боюся.

(Зайчик)

Вихователь вносить зайця, садить його на стілець. Потім звертає увагу дітей на картину: «Хто зображений на картині? Розкажіть про цього зайця. Який він, що він робить? Опишіть зайця, який прийшов до пас у гості». Зразок опису: «Заєць сірий, у нього довгі вуха, косі очі, коротенький хвіст. У зайця задні ноги довші, а передні коротші. Заєць швидко стрибає». Діти повторюють розповідь-опис. Розповідь вихователя за картиною: «Зайці живуть у лісі. Бігають вони швидко, великими стрибками, бо задні ноги в них довші.

У зайця довгі вуха, він добре чує. Зайці їдять траву, кору, молоді гілки дерев, моркву, капусту. Удень вони ховаються під кущем, у густій траві, а ввечері йдуть шукати собі їжу. Влітку шубка зайця сіра, взимку -біла. Зайців потрібно оберегати».

Дітям пропонують послухати вірш М. Познанської «Зайчики»:

В лісі сніг. У лісі звірі.
Ось зайчатка скачуть сірі.
Сірі їстоньки хочять,
Сірі з голоду тремтять.
Бідні зайчики, голодні,
Ще не снідали сьогодні.

Вихователь: «Якими словами у вірші говориться про зайчика? Зайчик що робить? Улітку зайчик ситий, а взимку? (Голодний.) Улітку зайчикові тепло, а взимку?» (Холодно.)

3. Прочитайте завдання та початок тематичного заняття для старшої групи.

Завдання: Граматика. Навчити дітей вживати невідмінювані іменники, складати речення з дієсловами з чергуванням приголосних в основі.

Матеріал: лист від Чебурашки, предметні та сюжетні картинки; дидактичні ігри, вправи.

Хід заняття: стук у двері. Приносять листа від Чебурашки. Вихователь читає листа, в якому Чебурашка розповідає про свої пригоди. У тексті листа (його складає вихователь) розмиті дощем слова - невідмінювані іменники в непрямих відмінках з прийменниками по, в, на (в кіно, на піаніно, по радіо, в журі). Діти доповнюють ці слова, складають речення зі словами кіно, піаніно, радіо, журі (за змістом предметних картинок).

Складіть текст листа від Чебурашки. Продовжіть конспект заняття. Опишіть дидактичні вправи та ігри на вживання дітьми дієслів з чергуванням приголосних в основі.

4. Прочитайте конспект тематичного заняття, замініть причинові запитання своїми.

Завдання: Граматика. Навчити складати складнопідрядні речення з підрядними причини із сполучником тому що; виховувати критичне ставлення до граматичних помилок, прагнення до чистоти й правильності мови.

Матеріал: оповідання Б.Житкова «Як мене називали»; конверт з листом Чомусика, маленькі конвертики із запитаннями, ведмедик, Буратіно, іграшковий телефон.

Хід заняття: вихователь читає оповідання Б. Житкова «Як мене називали?». Запитує: «Чому Олексія називали Чомусиком?». Показує лист від Чомусика і читає його: «Дуже люблю писати листи дітям у дитячий садок і ставити різні запитання. Написав я і вам.

(пробуйте відповісти на мої чому. Чому діти люблять свій дитячий Садок? Чому ви любите свою маму? Чому потрібно ділитись іграшками? Чому потрібно боротися за мир?») Потім діти показують свої лисій. Вихователь зачитує запитання: «Чому випав сніг? Чому до Олі прийшов лікар? Чому відлітають птахи? Чому влітку не носять шубу? Чому взимку одягають рукавички? Чому потрібно бути уважним на заняттях?». Проводиться дидактична гра «Ведмедик і Буратіно розмовляють по телефону». На столі стоїть іграшковий телефон. Ведмедик просить Буратіно відповісти по телефону на кілька запитань. Буратіно дає неправильну відповідь, а діти виправляють. Наприклад, Ведмедик запитує: «Чому взимку не можна купатися?». Буратіно: «Бо заважає шуба». Діти виправляють: «Тому, що взимку холодно. Тому що вода в річці замерзла. Тому що вода в річці дуже холодна. Тому що можна застудитися».

5. Прочитайте вірш В. Коломійця «Ихша та Отохша». Поясніть словотвір слів: Ихша, Отохша, зубатохша, покотихша, навперестрибохша.

Вийшла Ихша - сіра покотихша.

Тихше! - ой-ой-ой.

Он Отохша - люта зубатохша –
навперестрибохша... ой!...

6. Доберіть художні твори з різними граматичними формами (клична форма, невідмінювані іменники, частки, сполучники тощо), які можна використати в роботі з дітьми.

3. Практичне завдання: Робота з дисертаційним дослідження К.Л.Крутій (електронний ресурс).

Література:

1. Бенера В.Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: [навчально - методичний посібник за кредитно – модульною системою організації навчального процесу для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти]/ В. Є. Бенера, Н. В. Маліновська. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 384 с.

2. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : [підручник] / За ред. А. М. Богуш. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 704 с.

3. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностично-розвивальний комплекс : навч.-метод.посіб. / Л.О. Калмикова. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. – 384 с.

4. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : [монографія] / Л.О.Калмикова, Н.В.Харченко, С.Д.Демяненко, Л.А.Порядченко; За заг.ред. Л.О.Калмикової. – К. : «ПП Медведєв», 2007. – 304 с.

5. Кондратенко Р.В. Діагностичний супровід розвитку та виховання старших дошкільників : навчально-методичний посібник / Р.В.Кондратенко, В.Ф.Олійник, І.В.Онищенко ; за заг.ред. В.Ф.Олійник. – Кривий Ріг : КПІ, 2015. – 224 с.

6. Крутій К.Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2004. – 389 с.

7. Крутій К.Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєвопасивними дітьми дошкільного віку. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2003. – 320 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Теоретичною основою формування у дітей дошкільного віку граматичної будови мови є наукова граматики, яка має свої граматичні категорії, граматичні одиниці й граматичні форми.

Кінцевою метою навчання дітей дошкільного віку рідної мови є формування у них культури мовлення.

Культура мовлення пов'язана з його нормативністю, з літературними нормами вимови. **Літературні норми мови** - це сукупність загальноприйнятих правил, якими користуються мовці в усному й писемному мовленні.

Грамматичні норми мови - це загальноприйняте і обов'язкове вживання граматичних правил, тобто форм слів та їх сполучуваності в реченнях. Відомий лінгвіст Л. Щерба назвав граматику «збіркою правил мовленнєвої поведінки». Він зауважував, що оволодіти мовою - означає засвоїти не тільки елементи мовних одиниць, а й правила їх уживання.

Діти дошкільного віку не вивчають правил, вони засвоюють граматичну будову мови інтуїтивно, практичним шляхом під час спілкування з дорослими. Будь-які відхилення від граматичної норми вважаються помилками.

Засвоєння граматичної будови мови для дитини - складний шлях, на якому не обходиться без помилок. Діти плутають суфікси, префікси однієї частини мови з іншою. Для кращого засвоєння граматичної правильності необхідно виробити звичку правильно говорити. К.

Ушинський писав: «Граматична правильність мовлення усного й писемного є не тільки знання, а й звичка, - досить складна і різноманітна система дрібних навичок висловлювати свої думки правильно як у мовленні, так і на письмі. Для грамотності недостатньо, щоб людина знала граматичні правила, але потрібно, щоб вона звикла миттєво застосовувати їх. Звички, особливо дрібні й складні, набуваються успішно і засвоюються глибоко тільки в період ранньої молодості».

Усі граматичні помилки можна поділити на словотворні, морфологічні і синтаксичні. До помилок словотворення належать: а) помилки, пов'язані з порушенням словотворчої структури літературної мови; б) штучно утворені слова.

Найпоширеніша група граматичних помилок - це помилки у словозміні: заміна закінчень у межах одного відмінка (*вікни, дерева, пір'я*); відмінювання невідмінюваних іменників (*на піаніно, по радіо*); заміна роду іменників (*велика собака, один рукавиць*); неправильне вживання числа іменників (*хмарні неби, дві ножиці, одна саня, мої шоколади, зачини дверю*); помилки у вживанні дієслівних форм (*бігу, носю, ходю, їхаю, сплім*); займенників (*у нюю, з їх, з їми*); числівників (*по однім, п'ятім*); дієприкметників (*намальовата, розірвата*); у чергуванні приголосних в основі іменників (*вуші, окі, на ноги, в руці*); змішування закінчень знахідного відмінка на позначення іменників істот і неістот (*погодували гусак, посадили куца*).

С. Цейтлін одним із чинників виникнення мовленнєвих помилок називає складність механізму породження мовлення, зокрема висловлювання. У свідомості мовця одночасно відбувається кілька складних процесів: добір потрібної синтаксичної моделі з тих, що зберігаються в довготривалій пам'яті; добір лексики для заповнення синтаксичної моделі; добір граматичних форм та розміщення їх у певному порядку. При цьому важливу координувальну роль відіграє оперативна пам'ять (короткочасна), яка, на жаль, у дитини ще недостатньо розвинена. Наявність синтаксичних помилок («композиційних») пояснюється недостатнім розвитком оперативної пам'яті у дошкільників. До таких помилок належать тавтологічні помилки, пропуски частин речень у складному реченні, повторення одного й того самого слова в реченні, конструктивна переваженість речень тощо. Під впливом навчання в процесі засвоєння системи мови мовленнєві помилки поступово зникають.

Формування граматично правильного мовлення у дітей передбачає такі напрями: перевірка граматичної правильності дитячого мовлення і запобігання помилкам; наслідування мовленнєвому зразку педагога, мовлення якого відповідає всім нормативним вимогам, використання ефективних методів і прийомів формування граматичної правильності мовлення дітей як на заняттях, так і в повсякденному житті.

Для формування граматичної правильності мовлення використовують такі методи: дидактичні ігри і вправи, розповіді з використанням слів, в яких діти допускають помилку, картинки, переказування художніх оповідань, читання віршів, складання дітьми розповідей із використанням групи слів на тему, запропоновану вихователем.

Найефективнішим методом формування граматичної правильності мовлення є дидактичні ігри. Це доволі поширений вид діяльності в роботі дошкільних закладів, хоча вихователі не завжди правильно обирають ту чи ту гру для досягнення потрібної мети. Гра планується сама собою, оскільки ігри на формування граматичної правильності мовлення недостатньо описані в методичній літературі, відсутні вони і в планах виховної роботи вихователів дошкільних закладів.

Які групи дидактичних ігор використовуються для формування граматичної правильності мовлення? Це насамперед дидактичні ігри, спрямовані на формування вміння дітей відмінювати іменники множини в родовому («Чого не стало?», «Чого більше?») та називному відмінках («Що змінилось?», «Назви предмети», «Опиши картинку», «Пошта»); на відмінювання іменників однини і множини у знахідному відмінку («Що я бачив?», «Розкажи про картинку»); на вживання роду іменників («Плутанина», «Одягни ляльку», «Крамниця іграшок»); на вживання невідмінюваних іменників («На гостини», «Що я чув по радіо?»); на вживання дієслів за особами і дієслівних форм з чергуванням приголосних в основі («Що ми робимо?», «Що написано в листі?»); на узгодження числівників з іменниками («Що змінилось?», «Порахуй, скільки?»); на відмінювання іменників, що вживаються тільки в однині або множині («Кому що

потрібно?», «Про що ми задумали?»); на правильне вживання прийменників («Сховай зайчика», «Що змінилося?», «Де ведмедик?»); на виправлення помилок, зумовлених двомовністю («Назви слово іншою мовою», «Що змінилось?», «Крамниця іграшок», «Про що ми задумали?»); на виправлення граматичних помилок («Так чи не так?», «Виправ, Петрушку», «На уроці рідної мови» та ін.).

Крім дидактичних ігор у практиці роботи дошкільних закладів слід широко використовувати дидактичні вправи, які доступні дітям старшого дошкільного віку. Дидактичні вправи високо оцінював К. Ушинський. У його книзі «Рідне слово» зібрано чимало корисних вправ для розвитку мовлення дітей. Добираючи дидактичні вправи для дітей, К. Ушинський водночас вимагав від педагога правильної методики їх проведення, правильного добору запитань, оскільки кожна дидактична вправа складається із запитання та відповіді. «У перших вправах, - писав автор, - наставникові, безперечно, доведеться керувати безперестану і дитячою спостережливістю, і дитячою думкою, і дитячим словом та задовольнятися, коли діти дадуть правильну відповідь на найконкретніші запитання, наприклад: як називається предмет? як називається та чи інша частина предмета? якого вона кольору? Потім він може комбінувати свої запитання так, що на них потрібно відповідати цілим реченням, наприклад: що їсть кінь? якої масті бувають коні?.. Далі запитання мають, розширюватися таким чином, щоб відповідь на них складала кілька речень. Наприклад: як їсть корова, а як кінь? Чим віслук схожий на коня, а чим на корову? Далі йдуть запитання, які припускають у відповіді цілу низку речень... Так, щоб поступово підготуватися до самостійного опису і таких предметів, про які нічого не говориться у книзі, але діти можуть їх розглянути».

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 10

Готуючись до практичного заняття, студенти передусім мають розкрити зміст поняття граматичної правильності мовлення. Розглянути граматичні значення; становлення граматичної будови мови у дітей. Ознайомитись з характеристикою мовленнєвих періодів. Розглянути дослідження проблеми вченими (О.М. Гвоздєв, Н. Красногорський). Охарактеризувати закономірності засвоєння граматичної будови мовлення в дошкільному віці. Виявити типові помилки. Ознайомитись з поняттям «дитяче словотворення», розглянути його види, типи, механізми та принципи цього явища. Розглянути методику формування граматичної правильності мовлення у дітей. Проаналізувати особливості перевірки дитячого мовлення і запобігання помилкам. Знати методи і прийоми формування граматичної правильності мовлення у дітей.

Кросворд

1. Розділ мовознавства, що вивчає граматичну будову мови.
2. Активний процес неусвідомленого створення нових слів і граматичних форм на основі чуття рідної мови.
3. Вивчає словотворення, граматичні властивості слів, частини мови.
4. Досліджує засоби та правила побудови речень та словосполучень.
5. Вивчає будову і творення нових слів.
6. Система протиставлених одна одній однорідних граматичних величин – це граматична...

Тести до практичного заняття № 10 (зразок). Граматика. 1 варіант

1. Граматика - це:

- а) наука про граматичну будову мови, її закони, до складу якої входить морфологія – граматичне вчення про слово та синтаксис, словосполучення та речення.
- б) наука про граматичну будову мови, до складу якої входить морфологія – граматичне вчення про слово, словосполучення та речення.
- в) наука про граматичну будову мови, її закони, до складу якої входить морфологія – граматичне вчення про слово та синтаксис.
- г) наука про граматичну будову мови, її закони, до складу якої входить граматичне вчення про слово та синтаксис, словосполучення та речення.
- д) наука про граматичну будову мови, її закони, до складу якої входить морфеміка (словотвір), вчення про частини мови, види речень, синтаксичну єдність, чуже мовлення і абзац.

2. Формотворчі морфеми:

- а) служать для творення слова або словоформи (префікси, корені, інфікси, суфікси, флексії).
- б) служать для творення форм слова.
- в) служать для творення слів із новим значенням або певними відтінками у їх значеннях.
- г) служать для творення слів.
- д) служать для творення речення

3. Скільки стадій мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку виокремила К.Л. Крутій?

- а) три б) шість в) чотири г) вісім д) п'ять

4. Який суфікс, за О.М. Гвоздєвим, з'являється в мовленні дитини найпершим?

- а)-еньк- б)-ки- в)-очк- г)-к- д)-есеньк-

5. Перша стадія мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку за К.Л.Крутій – це:

- а) стадія засвоєння граматичної структури речення б) стадія речень в) стадія розвитку усвідомлення мовлення дитиною г) стадія звуків д) стадія засвоєння структури слова

6. Друга стадія мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку за К.Л.Крутій – це:

- а) стадія розвитку усвідомлення мовлення дитиною
- б) стадія формування перших форм слів
- в) стадія засвоєння граматичної структури речення
- г) стадія подальшого становлення морфологічної системи
- д) стадія подальшого морфологічної системи

7. Активну участь дитини в процесі опанування мовою й мовленням передбачас:

- а) національно-культурологічний змістовий компонент
- б) комунікативний змістовий компонент мовної освіти
- в) лінгвістичний змістовний компонент мовної освіти
- г) мовленнєво-діяльнісний змістовий компонент мовної освіти
- д) активно – мовленнєвий змістовний компонент мовної освіти

8. Нове слово або вислів, нове значення старого слова – це:

- а) неологізми б) новації в) новоутворення г) okazіоналізм д) археологізми

9. Види okazіоналізмів за С.Н.Цейтліним:

- а) усунення чергування голосних; ігнорування чергування прикінцевих приголосних; відсутність суплетивізму при формотворенні
- б) уніфікація місця наголошеного складу; ігнорування чергування прикінцевих приголосних; відсутність суплетивізму при формотворенні
- в) уніфікація місця наголошеного складу; усунення чергування голосних; ігнорування чергування прикінцевих приголосних;
- г) уніфікація місця наголошеного складу; усунення чергування голосних; ігнорування чергування прикінцевих приголосних; відсутність суплетивізму при формотворенні
- д) уніфікація місця наголошеного складу; усунення чергування голосних

10. Під відносною лакуною науковці усвідомлюють:

- а) сформовані мовні одиниці на рівні норми б) факт відсутності мовної одиниці на рівні норми
- в) реалізовану на рівні мовної норми можливість існування варіанта певної одиниці г) нереалізовану на рівні мовної норми можливість існування варіанта певної одиниці
- д) сформовані мовні одиниці на рівні норми.

Практичне заняття № 11:
Тема 12. «Робота з текстом у ЗДО» (2 год.)

Теми для вивчення:

1. Поняття зв'язного мовлення
2. Особливості розвитку мовлення дітей дошкільного віку
3. Розвиток мовлення та спілкування у дошкільному віці.
  1. Зміст навчання дітей діалогічного мовлення.
  2. Розмова вихователя з дітьми - метод діалогічного мовлення.
  3. Стаття В.Ф. Одоєвського «Розмови з дітьми». Книга «Наука до науки».
  4. Бесіди з дітьми.
  5. Види і тематика бесід про дошкільця, їх місце у педагогічному процесі дитячого садка.
  6. Структура бесіди. Методика проведення бесіди.
  7. Завдання з розвитку монологічного мовлення у дітей за варіативними програмами.
  8. Види дитячих розповідей, їх класифікація. Прийоми навчання розповіданню.
  9. Методика навчання розповіданню за дидактичними картинками.
  10. Методика навчання описовим розповідям (за іграшками, предметами, картинками).
  11. Складання дітьми сюжетних розповідей про іграшки (про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією).
  12. Дидактичні ігри та вправи на закріплення навичок розповідання.

1. Практичні завдання:

1. Випишіть з варіативних програм («Оберіг», «Дитина», «Дитина в дошкільні роки» та ін.) навчання та виховання дітей у дитячому садку завдання з розвитку діалогічного мовлення. Порівняйте їх за схемою.

Назва програми, місце і рік видання	Назва розділу за програмою	Завдання розвитку діалогічного мовлення			
		Ранній вік	Мол. Група	Сер. Група	Старш. Група
Висновки					

2. Законспекуйте статтю В.Ф. Одоєвського «Розмови з дітьми» (Хрестоматія, Богуш А.М., 2005).
3. Опрацюйте відповідні параграфи за підручником.
4. Складіть конспект заняття-бесіди для старшої та підготовчої групи на одну з тем: «Рідне місто (село)», «Праця дорослих», «Транспорт», «Україно моя, Батьківщино моя» та ін.

2. Практичні завдання:

1. Випишіть з варіативних програм та зробіть зіставний аналіз змісту розвитку монологічного

мовлення дітей (за схемою з практичного заняття №7).

2. Законспекуйте розділ «Ігри-заняття з іграшками» з книжки Михеєвої Є.І. «Розвиток мовлення дітей» (М., 1981).
3. Складіть анотацію на одну з дидактичних картин останніх років видання за таким планом: - автор серії, назва, рік і місце видання; - назва картини, стислий зміст картини; - методичні нотатки (в яких вікових групах доцільно використати картину, структура та тип заняття в кожній з запропонованих груп, прийоми навчання розповіданню)
4. Складіть зразок описової розповіді про іграшку за поданим планом: а) назва іграшки; б) зовнішні ознаки та властивості; в) матеріал, з якого її зроблено; г) функціональні властивості іграшки.
5. Складіть зразки сюжетних розповідей про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією, визначте прийоми навчання дітей цим розповідям та їх місце у педагогічному процесі.
6. Складіть зразки розповідей вихователя: з власного досвіду; за опорними словами; на тему та за планом; про смішний епізод з власного життя; початок розповіді (казки) вихователя та її кінцівки; розповідь-мініатюра, розповідь-етюд на одну з природничих тем.
7. Оформіть альбом «Зразки розповідей вихователя».
8. Випишіть 2-3 дидактичні гри та 2 -3 дидактичні вправи на розвиток зв'язного мовлення дітей.
9. Складіть текст листа до дітей дитячого садка іншого міста.
10. Доберіть твори (2-3 назви), доступні для переказування дітям середньої, старшої та підготовчої груп. Визначте прийоми навчання переказуванню, місце переказування у структурі заняття з розвитку мовлення.
11. Складіть зразки казкової розповіді (розповідь-казка) для дітей старшого дошкільного віку.
12. Прочитайте та складіть анотацію на методичний посібник Е.П. Короткової «Навчання розповіданню у дитячому садку» (М., 1984).

3. Практичні завдання:

1. Скласти зразок розповіді вихователя за картинкою.
2. Скласти конспект заняття з розвитку зв'язного мовлення.

Література:

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.
2. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей. Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Завдання розвитку *зв'язного мовлення* посідає головне місце в загальній системі роботи з розвитку мовлення в дошкільному навчальному закладі. Навчання зв'язного мовлення є водночас і метою, і засобом практичного опанування мовою. Зв'язне мовлення має надзвичайне значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких її важливих особистісних якостей, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність, компетентність. За допомогою добре розвинутого зв'язного мовлення дитина навчається чітко та ясно мислити, встановлювати контакт з тими, хто її оточує, ініціювати власні ідеї, брати участь у різних видах дитячої творчості.

Зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, головною з яких є комунікативна, що реалізується у двох основних формах - **діалозі** та **монолозі**. Кожна з цих форм має свої специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Лінгвістика

протиставляє діалогічне та монологічне мовлення, виходячи з їх різної комунікативної спрямованості, лінгвістичної та психологічної природи.

Діалог - форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями (С. Єрмоленко). Діалогом називають також слухання та промовляння здебільшого невеликих, неповних, еліптичних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники. Він відбувається у певній ситуації та супроводжується активною й виразною інтонацією, мімікою, жестами. Співрозмовникам знайомий спільний предмет розмови, тому думки та судження стислі, неповні, іноді фрагментарні. До лінгвістичних характеристик діалогу належать: розмовна лексика, фразеологія; уривчастість, недомовленість, скороченість; наявність простих та складних безсполучникових речень; імпровізаційний, реактивний характер висловлювань. Типовим для діалогічного мовлення є активне застосування шаблонів, кліше, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування (Л. Якубинський). Як і будь-якому тексту, діалогу властива зв'язність, проте, як підкреслював О. Леонт'єв, у діалозі вона встановлюється кількома співрозмовниками.

Монолог - мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів. Орієнтація на слухача вимагає зрозумілості та змістовності мовлення, адже інформація, яку бажає висловити мовець, невідома іншим.

Розвиток діалогічного мовлення дітей дошкільного віку відбувається за умов створення активного мовленнєвого середовища, під час взаємодії з тими, хто їх оточує, паралельно в кількох системах: «дитина - дитина», «дитина - дорослий», «дитина - одноліток». Дослідники зазначають, що зміст і форма діалогічного мовлення у спілкуванні дитини з однолітками й дорослими істотно відрізняються (Л. Галігузова, Т. Пироженко, Є. Смирнова, Т. Юртайкіна). Так, діалоги в системі «дитина - дитина» характеризуються більш повним та активним застосуванням різноманітних мовленнєвих засобів, зрозумілістю, зв'язністю, правильністю порівняно з діалогами в системі «дитина - дорослий». Під час розмови з дорослим дитина не прагне, щоб її зрозуміли - дорослий розуміє дитину в будь-якій ситуації. Інша справа - одноліток. Він не намагається правильно зрозуміти незрозуміле, він вимагає, щоб висловлювання було чітким і ясним. Потреба у спілкуванні з іншими дітьми спонукає малюка до мовленнєвої активності.

До основних форм діалогічного мовлення, яких навчають дошкільників, належать розмова, бесіда та полілог.

Одним із методів формування діалогічного мовлення у повсякденному житті й водночас універсальною формою мовленнєвого спілкування є **розмова вихователя з дітьми** (імпровізований діалог).

У дошкільному закладі дітей навчають двох основних форм монологу - самостійної розповіді та переказу. Вони відрізняються один від одного тим, що в першому випадку дитина самостійно добирає зміст і форму свого висловлювання, а в другому - матеріалом для висловлювання-відтворення є літературно-художній текст.

Переказ - це відтворення своїми словами літературного зразка. Переказуючи, дитина запам'ятовує та використовує емоційні, образні слова та словосполучення з тексту, мовленнєві форми (граматичні конструкції, міжфразові зв'язки).

Розповідь - самостійно розгорнутий дитиною виклад певного змісту и будь-якій літературно-мовленнєвій формі. Це складніший порівняно і переказом вид зв'язного мовлення, оскільки його зміст дитина складає самостійно.

Зміст і завдання навчання дітей кожної вікової групи зв'язного мовлення визначено у програмі та методичних рекомендаціях «Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку».

Для навчання дітей дошкільного віку лінгводидактика пропонує усні тексти, дискурси, що існують у різних мовленнєвих жанрах (типах висловлювання), які зумовлюються функціональним призначенням і залежать від ситуації: опис, повідомлення, міркування.

Опис предмета або явища створює цілісне уявлення про їх ознаки, якості, властивості, дії. Усі речення описової розповіді мають якомога повніше, яскравіше, точніше відповіді на запитання, яким є предмет. Опис характеризується фіксацією зорових спостережень та

об'єктивним викладом, що досягається використанням численних прикметників, іменників-означень тощо. Опис має здійснюватися з певною логіко-синтаксичною схемою, яка передбачає спочатку визначення, назви предмета - «Це - ...», потім його загальну характеристику - «Він такий...», виділення найістотніших його ознак, елементів, характеристик - «Він має...», згадування про його можливі дії або дії з ним - «Він може... або його можна...» та висловлювання ставлення до предмета опису: «Мені так подобається, що він...». Дошкільники мають можливість під час різних видів діяльності познайомитися з різними видами опису: в художньо-мовленнєвій діяльності (під час сприймання літературного і нору) - з художнім описом, в якому предмет репрезентовано за допомогою художніх засобів; в пошуково-експериментальній - з елементами наукового опису, в якому чітко, без деталізування подано найістотнішу фактичну інформацію; в побутовій діяльності - з діловим описом, що містить об'єктивну характеристику предмета, найбільш важливу для конкретної ситуації.

Повідомлення - функціональний тип мовлення, що характеризується послідовним викладом подій з погляду оповідача, наголошуванням на часі їх здійснення. У зв'язку з цим семантично навантаженими є вислови на зразок спочатку, потім, відразу, після того, як, сьогодні, торік, вчора, минулої весни. Конструктивну роль у повідомленні відіграють дієслова на позначення минулого часу, дій, станів людини тощо. Повідомлення, на відміну від інших типів висловлювання, має незмінні структурні компоненти: початок - середину - закінчення, без яких воно втрачає цілісність і завершеність. Для збереження логіки повідомлення науковці пропонують застосовувати логіко-синтаксичну схему, яка відобразатиме не лише сюжетну лінію, а й включатиме елементи опису, уточнення. «Були собі...» (хто, де, з ким) - початок повідомлення, який розвивається далі у зв'язці: «Одного разу...». Кульмінація опису подій визначається спеціальним словом «раптом». Повідомлення про наступне розгортання подій - розв'язка - розпочинається словами «потім», «відразу ж», «після того, як». Закінчення - обов'язкова частина розповіді - може мати такий вигляд: «З того часу...», «Так вони і стали...», «І стали вони жити собі...». Дітей знайомлять зі специфічними жанровими, структурними та мовними особливостями реальних повідомлень - розповідей та фантастичних, уявних - казок.

Навчання монологічного мовлення відбувається переважно на мовленнєвих заняттях, метою яких є навчання різних типів розповіді. В сучасній методиці існує кілька класифікацій видів занять з розвитку монологічного мовлення: *за характером мовленнєвих дій* (заняття зі складання реальних і творчих розповідей); *за використанням наочності* (складання розповіді на наочній та словесній основі); *за домінуючим психічним процесом* (створення розповіді на основі сприймання наочності, розповіді по пам'яті та творчі розповіді на основі дії уяви).

Розповіді на основі сприймання наочності проводять, починаючи з молодшого дошкільного віку. До них належать:

складання описової розповіді за картинкою (предметом, іграшкою);

складання сюжетної розповіді за картиною;

порівняльний опис двох іграшок (предметів, картин);

складання сюжетної розповіді за серією картин;

складання описової розповіді за змістом пейзажної картини. ^ Перші два види занять можна проводити вже в молодшій групі, третій - починаючи із середнього дошкільного віку, оскільки складання цього виду розповіді потребує вміння порівнювати предмети між собою. Останні види занять - досить складні, тому їх доцільно використовувати у старшому дошкільному віці.

Навчання розповіді по пам'яті проводять на таких заняттях:

переказ літературних творів;

складання розповіді з власного чи колективного досвіду;

колективне складання розповіді з досвіду (складання листа);

складання розповіді-опису предмета (картинки, іграшки) по пам'яті.

Складання розповідей по пам'яті належить до найскладніших видів занять. Воно потребує певних мовленнєвих умінь і ґрунтується на певному рівні розвитку багатьох психічних процесів (сприйняття, пам'яті, репродуктивної уяви). Враховуючи це, другу групу занять доцільно

використовувати, починаючи з середнього дошкільного віку. Останні два види занять доступні лише старшим дошкільникам.

Методичні рекомендації до проведення практичного заняття № 11

Готуючись до практичного заняття, студенти передусім мають розкрити зміст навчання дітей діалогічного мовлення. Розглянути метод діалогічного мовлення. Проаналізувати статтю В.Ф. Одоєвського «Розмови з дітьми»; книга «Наука до науки». Розглянути бесіди з дітьми; види і тематика бесід про довкілля, їх місце у педагогічному процесі дитячого садка; структуру бесіди; методику проведення бесіди.

Розкрити завдання з розвитку монологічного мовлення у дітей за варіативними програмами. Розглянути види дитячих розповідей, їх класифікація; прийоми навчання розповіданню; методику навчання розповіданню за дидактичними картинками; методику навчання описовим розповідям (за іграшками, предметами, картинками); складання дітьми сюжетних розповідей про іграшки (про одну іграшку та за сюжетною ігровою ситуацією); методика складання розповідей з власного досвіду; складання листів дітьми; навчання дітей творчому розповіданню. Схарактеризувати прийоми навчання дітей переказуванню художніх творів; дидактичні ігри та вправи на закріплення навичок розповідання.

Зробити аналіз складених студентами мовленнєвих зразків-розповідей, конспектів занять. Моделювання (рольові ігри) занять з розвитку зв'язного мовлення, їх аналіз.

Тести до проведення практичного заняття № 11 (зразок)

1. Те, про що розповідається в тексті, - це:

- а) заголовок;   в) тема;
- б) мета;   г) абзац.

2. Те, чому навчає текст, - це:

- а) заголовок;   в) тема;
- б) мета;   г) абзац.

3. Текст-розповідь – це:

- а) опис предмета;   в) розповідь про якусь подію.
- б) доведення чогось;

4. Прочитайте текст, визначте його тип:

Золота осінь

Чому я люблю цю пору року? Мабуть, тому, що чарівниця-осінь фарбує листячко на деревах, засвічує останні вогники – осінні квіти. Хіба може людина залишатися байдужою до цієї дивовижної краси?!

5. Прочитайте текст, визначте його тип:

Це матрешка. Вона дуже красива, тому що у неї ззаду кіска з бантиком і є квіти на хустці. На обличчі в матрешки намальовані великі очі, ніс, щоки і рот. На голові у неї розмальована хустка. Матрешка одягнена в червоний сарафан і жовту кофтину з чорним горошком. Попереду у матрешки красивий фартух, на якому є багато квітів. Є дві синеньких квіточки і фіолетовий бутончик, а одна квіточка ще розкривається.

Практичні заняття № 12-15

Тема 13. «Моделювання комплексних занять» (8 год.)

Організація лексичної роботи в пошуково-експериментальній діяльності. Імітація фрагментів занять, елементи тренінгу, творчі завдання, опрацювання конспектів,

Навчально-розвивальні можливості заняття:

Можна дізнатися: про засоби, умови, методи і прийоми становлення та розвитку активного та пасивного словника, граматичного ладу мовлення в дітей дошкільного віку; як допомогти дітям усвідомити значення слів, словосполучень та речень; як забезпечити мовленнєвий супровід пошуково-експериментальної діяльності.

Можна навчитись: добирати доцільні методи і прийоми фонетичної, лексичної та граматичної роботи; самостійно розробляти дидактичні ігри та вправи для розвитку словника; виготовляти дидактичні посібники (предметні картки, дидактичне багатофункціональне обладнання, утворювати набори дрібних предметів чи іграшок) для організації фонетичної, лексичної та граматичної роботи в різних вікових групах.

Можна вдосконалити: свої професійно важливі вміння щодо аналізу конспектів занять та їх самостійного складання; розвинути власні інтелектуальні та комунікативні здібності, діалогологічну компетенцію.

Запитання для обговорення:

- Комплекс пізнавальних мовних та мовленнєвих завдань на спеціальних заняттях у ЗДО.
- Особливості формування понятійної логосфери дошкільників у різних видах діяльності.
- Характеристика засобів і способів фонетичної, лексичної та граматичної роботи в ЗДО..
- Розвивальне середовище дошкільного закладу як провідний чинник фонетичної, лексичної та граматичної роботи з дошкільниками

Завдання до практичного заняття:

- Доповнити схему «Методи і прийоми розвитку словника в дошкільному віці».
  - Дібрати необхідний літературно-мовний матеріал для ознайомлення дітей з багатозначними словами, словами з переносним значенням, синонімами та антонімами, порівняннями.
- Проаналізувати оптимальність організованої лексичної роботи, відображеної в конспекті заняття з дошкільниками (конспект заняття на вибір з журналу «Дошкільне виховання») за такими орієнтирами: відповідність програмних завдань і змісту віковим можливостям дітей; визначте, які нові слова вихователь вводила у словник дітей, які активізувала; як ви де зрозуміли? За допомогою яких методів та прийомів вона це робила; оцініть доцільність застосованих методів і прийомів, використаного обладнання та дидактичного матеріалу; яких дій вихователя ви б намагалися уникнути у своїй роботі? Який позитивний досвід запозичили?

Література:

1. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А.М.Богуш. – К.: Вища шк., 2007. – 542 с.
2. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей. Навчально-методичний посібник за кредитно-модульною системою організації навчального процесу для студентів напряму підготовки 6.010101 «Дошкільна освіта». – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 376 с.
3. Крутій К. Л. Сучасне заняття в дошкільному навчальному закладі: традиції чи інновації? : монографія / Катерина Крутій ; Комунал. закл. "Запоріж. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти" Запоріж. облради, Каф. дошк. та почат. освіти. — Запоріжжя : ЛПС, 2009. — 174 с.
4. Сучасне заняття в дошкільному закладі: Навчально-методичний посібник / За

ред. Н.В.Гавриш; авт. кол.: Н.В.Гавриш, О.О.Лінник, Н.В.Губанова. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – 496 с.

5. Заняття та виховні заходи для дітей старшого дошкільного віку / упоряд. О.Б.Полевікова. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 239 с.

6. Крутій К.Л. Коспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку / К.Л.Крутій, Н.І.Котій, Л.М.Письменна, Л.І.Щербань. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. – 192 с.

7. Крутій К.Л. Коспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку / К.Л.Крутій, Н.І.Котій, Л.М.Письменна, Л.І.Щербань. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. – 248 с.

8. Крутій К.Л., Котій Н.І. Коспекти занять із навчання української мови і розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку / К.Л.Крутій, Н.І.Котій. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2007. – 268 с.

Короткий теоретичний коментар до теми

Подаємо коротку характеристику кожного із завдань, зміст яких визначається лінгвістичними поняттями та психологічними особливостями оволодіння мовою і які складають комплекс мовленнєвого заняття. Оцінюванню підлягатиме здатність студента вдало поєднувати ці завдання у підпорядкуванні меті заняття. Увага: використовуємо лише перші три завдання, а також п'яте завдання. Четверте розглянемо в наступному змістовому модулі.

1. Виховання звукової культури мовлення. Першочерговість його зумовлюється тим, що звук — найменша одиниця мови, а розвиток сприймання мовлення та формування правильної звуковимови є онтогенетично первинними завдання становлення мовлення. Виховання звукової культури мовлення містить три підгрупи мікрозавдань:

- на основі розвитку та поступового вдосконалення органів, що беруть участь у формуванні мовлення — слуху, органів дихання та органів артикуляції, — формування мовленнєвого слуху, правильного мовленнєвого дихання, звуко- та слововимови, виховання орфоепічної правильності мовлення;

- диференціація звуків мови, формування елементарних уявлень про їхні характеристики, символічне та знакове визначення як основи грамотності;

- виховання інтонаційної виразності мовлення, свідомого оволодіння мовними (тон, тембр, наголос, сила голосу), позамовними (жест, міміка, поза) та інтонаційними засобами виразності відповідно до умов та завдань спілкування.

2. Розвиток словника. Традиційно центральним завданням лексичного розвитку в дошкільному віці визначалося розширення словникового запасу в процесі ознайомлення з навколишнім середовищем, тобто кількісне його накопичення в пасивному, а насамперед в активному словнику.

Проте лексичні одиниці утворюють навколо себе безліч різноманітних пересічених структурно-системних зв'язків — семантичні поля. Отже, людина в мовленнєвому акті оперує не окремими словами, а семантичними полями, з яких вона обирає слово, щоб висловити свою думку (В.А.Звегінцев). Відтак, окрім кількісного росту, головною умовою свідомої будови мовлення є формування в дитини розуміння семантичного значення, смислової структури слів, тобто якісне засвоєння лексики. Зміст цієї роботи полягає у формуванні вміння добирати найбільш доцільні для конкретного висловлювання слова, ознайомленні дітей із поняттями полісемії, антонімічних та синонімічних відношень, переносними значеннями слів та словосполучень (метафори, фразеологізми, образні прислів'я). Отже, виокремимо завдання, що складають зміст лексичної роботи:

- кількісне накопичення лексики;
- усвідомлення семантичного значення слів, їхнє доречне застосування відповідно до контексту висловлювання;

- активізація словникового запасу.

3. Формування граматичної будови мовлення. Це засвоєння дошкільниками *морфології*, що вивчає структуру та граматичне значення слова (відмінювання за родами, числами, відмінками); *словоутворення* (аспекти словотворення, функціонування й будови похідних та складних слів); *ситаксу* (сполучення та порядок розташування слів, загальні властивості речення). Засвоюючи граматичні правила практичним шляхом, дитина починає розуміти смислові зв'язки, вчиться

правильно будувати фрази та об'єднувати їх у речення.

Мету такої роботи науковці вбачають у засвоєнні дітьми *мовних узагальнень*, яке має відбуватися не через наслідування мовних зразків вихователя, а насамперед завдяки власним продуктивним діям, активній мовленнєвій практиці.

4. Розвиток зв'язного мовлення. Передбачає формування *діалогічного та монологічного мовлення*. Тривалий час у методиці вирішували: навчати чи не навчати дітей діалогічного мовлення, адже воно природно входить у життя дитини з перших днів її життя. Спілкуючись із близькими, малюк мимоволі навчається слухати й розуміти звертання іншої людини, ставити запитання, підтримувати розмову. Сучасна методика розглядає поняття *діалогічне мовлення* не ізольовано, а в контексті поняття *комунікація*, яке містить не лише мовленнєвий, а й психологічний, соціально-культурний аспекти. Отже, у процесі формування *діалогічного мовлення* маємо реалізовувати такі завдання:

- вчити дітей презентувати себе оточенню та розуміти комунікативну поведінку співрозмовника (його стан, настрій, наміри) за допомогою мовних, позамовних та інтонаційних засобів виразності;

- ознайомити дітей із основними правилами мовленнєвого етикету, виховувати якості культурного співрозмовника (повага до людини, стриманість, толерантність до позиції іншого);

- розвивати вміння вести діалог: ставити запитання, відповідати по суті, підтримувати розмову;

- розвивати вміння творчо підходити до використання комунікативних еталонів (привітання, прощання, вибачення, прохання, відмови тощо) відповідно до конкретної ситуації.

Розвиток зв'язного *монологічного мовлення* передбачає:

- навчання дітей переказу текстів;
- оволодіння різними типами розповіді (опис, повідомлення, міркування) на основі елементарних уявлень про структуру, функціональне призначення тексту, засоби образності;

- формування якостей самостійного зв'язного висловлювання: цільності, змістовності, логічної послідовності, образності, креативності.

5. Формування елементарного усвідомлення явищ мови й мовлення. Для опанування мови характерним є не лише наслідування, відтворення зразків мовлення дорослих та інтуїтивне засвоєння мовних засобів та норм, а насамперед розвиток мовних узагальнень та елементарного усвідомлення мовних явищ (Ф.О.Сохін). Засвоєння мови дітьми — це не просто ознайомлення зі словами чи закладання їх у пам'ять, а розвиток *мовної здібності*, здатність миттєво актуалізувати потрібні слова, доречні саме в цій конкретній ситуації.

Отже, виокремлюючи означене завдання, наголосимо, що робота з розвитку мовлення дітей повинна відбуватися на іншому, вищому рівні, тобто не зводиться тільки до наслідування дітьми мовленнєвого зразка педагога, а спрямовуватися на розвиток мовного чуття, мовної здібності дошкільника. Треба створювати умови для самостійних спостережень дітей за мовою, для саморозвитку мовлення, здійснення контролю та самоконтролю за висловлюваннями.

Методичні рекомендації до проведення практичних занять № 12-15

Це практичне заняття узагальнює здобуті студентами протягом модуля № 2 знання та вміння, спрямовує на формування навичок планування, складання конспектів та проведення комплексних мовленнєвих занять з дітьми дошкільного віку. Тому студенти індивідуально підходять до розв'язання завдань заняття, самотужки визначаючи обсяг матеріалу, який вони мусять опанувати в межах літератури до змістового модуля № 2.

Тестові завдання до практичних занять № 12-15

Тип: множинний вибір - множинна відповідь.

Запитання (завдання). Основними методами збагачення словникового запасу є...

Варіанти відповідей:

- спілкування;
- спостереження;
- бесіда;
- дидактична гра;
- художнє читання та розповідання.

2. Тип: множинний вибір - множинна відповідь.

Запитання (завдання). До завдань розвитку словника належать...

Варіанти відповідей:

- а) правильна слово- і звуковимова;
- б) кількісне накопичення словникового запасу;
- в) активізація словникового запасу;
- г) освоєння способів словозміни та словотворення;
- д) навчання розуміння значень та смислових відтінків слів.

3. Тип: множинний вибір — множинна відповідь.

Запитання (завдання). До обов'язкових властивостей слова лінгвісти відносять такі.

Варіанти відповідей:

- а) фонетичну вираженість;
- б) граматичне оформлення;
- в) предметність;
- г) семантичну валентність;
- д) поширеність.

4. Тип: множинний вибір - множинна відповідь.

Запитання (завдання). Слово в мовленні виконує такі функції:

Варіанти відповідей:

- а) номінативну;
- б) колективну;
- в) естетичну;
- г) абстрагування;
- д) узагальнення.

5. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Значення слова - це є узагальнення, що визначає поняття.

6. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Реальне застосування слова завжди є процесом відбору необхідного значення з цілої системи можливих альтернатив.

7. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Діти опановують значення слів у дошкільному дитинстві лише на інтуїтивному рівні*

8. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Найбільш активно словниковий запас людини збагачується саме в ранньому віці.

9. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Активний словник складає лише десяту частину пасивного словника людини.

10. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Діти дошкільного віку не можуть усвідомлювати переносні значення слів та словосполучень.

11. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Лексичний розвиток людини відбувається переважно на етапі дошкільного дитинства.

12. Тип: множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. У молодшому дошкільному віці доцільно застосовувати загадки.

Варіанти відповідей:

- а) описові;
- б) побудовані на зіставленні, запереченні;

в) метафоричні.

13. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Який з прийомів навчання не належить до розділу «словникова робота»?

Варіанти відповідей:

- а) зразок розповіді вихователя;
- б) «скажи-повтори»;
- в) пояснення з показом.

14. Тип; множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. Яке з названих мовленнєвих умінь формується в дошкільному дитинстві?

Варіанти відповідей:

- а) вміння говорити, тобто викладати свої думки в усній формі;
- б) вміння викладати свої думки в письмовій формі;
- в) вміння читати швидко, розуміючи мовлення у графічному його зображенні.

15. Тип: множинний вибір - множинна відповідь.

Запитання (завдання). Граматика об'єднує...

Варіанти відповідей:

- а) морфологію;
- б) словотворення;
- в) слововимову;
- г) синтаксис; д) фразеологію.

16. Тип: множинний вибір — множинна відповідь.

Запитання С завдання). Умовами успішного формування граматичної будови мови дошкільників є...

Варіанти відповідей:

- а) правильна організація предметної діяльності;
- б) повсякденне спілкування з ровесниками та дорослими;
- в) спеціальні мовленнєві заняття та вправи;
- г) освоєння способів словозміни та словотворення;
- д) закріплення складних граматичних форм.

17. Тип: множинний вибір — множинна відповідь.

Запитання (завдання). До методів навчання граматично правильного мовлення належать:

Варіанти відповідей:

- а) дидактичні ігри;
- б) лексико-граматичні вправи;
- в) відгадування загадок;
- г) переказ казок та оповідань;
- д) гра-драматизація.

18. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Граматика - продукт тривалого історичного розвитку, найбільш усталена частина мови.

19. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Граматика не спирається на конкретні факти, вона є результатом абстрагуючої роботи кори головного мозку.

20. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Діти здатні засвоїти граматичні норми не раніше шкільного періоду навчання мови.

21. Тип: істина/хибність.

Висловлення. У дошкільному закладі не ставиться завдання вивчення законів граматики та ознайомлення з її категоріями та термінологією.

22. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Мовлення маленької дитини з погляду граматики аморфне (безформене).

23. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Закономірності засвоєння граматичного боку мовлення в дошкільному дитинстві розкриті...

Варіанти відповідей:

- а) С.Л. Рубінштейном;
- б) О.М. Гвоздєвим;
- в) Д.Б. Ельконіним.

24. Тип: множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. Який з прийомів навчання не належить до розділу «Формування граматично правильного мовлення»? Варіанти відповідей:

- а) зразок розповіді вихователя;
- б) лексико-граматичні вправи;
- в) дидактичне оповідання;
- г) лінгвістична казка.

25. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Найраніше з граматичних категорій дитина засвоює.

Варіанти відповідей:

- а) категорію роду;
- б) категорію числа іменників;
- в) слова, що визначають просторові відношення.

26. Тип: множинний вибір — єдина відповідь. Висловлення. Формування граматичної будови мови відбувається передусім...

Варіанти відповідей:

- а) шляхом наслідування;
- б) розвитку орієнтування у звуковій формі слова;
- в) на основі узагальнення мовних та мовленнєвих явищ.

27. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Наука про будову мови, її закони називається...

28. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Граматичні властивості слова, його форми та граматичне значення в межах слова вивчає...

29. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Словосполучення та речення, узгодженість та порядок слів є предметом вивчення...

30. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Брати участь у діалозі подекуди складніше, ніж будувати монологічне висловлювання.

31. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Дошкільникам пропонують описувати лише предмети та іграшки. Опис явищ природи, людини чи інтер'єру вважається для них недоступним.

32. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Діалогічне мовлення може розвинути і без спеціально організованого навчання.

33. Тип: істина/хибність.

Висловлення. На відміну від повідомлення, опис не має жорсткої структури.

34. Тип: істина/хибність.

Висловлення. Навчання переказу повинно передувати навчанню складання самостійних розповідей.

35. Тип: множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. Методику навчання творчого розповідання у вітчизняній методиці розробила.

Варіанти відповідей:

- а) С. Русова;
- б) Н.І. Луцан;
- в) Н.П. Орланова.

36. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Який з прийомів навчання не належить до розділу «навчання діалогічного мовлення»?

Варіанти відповідей:

- а) бесіда;
- б) мовленнєва ситуація;
- в) полілог;
- г) лінгвістична казка.

37. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Теорію мовленнєвої діяльності розробив. Варіанти відповідей:

- а) К.Д. Ушинський;
- б) О.О. Леонт'єв;
- в) С.Ф. Русова.

38. Тип: множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. Формування діалогічних умінь у дошкільників відбувається...

Варіанти відповідей:

- а) шляхом наслідування;
- б) повсякденної активної мовленнєвої практики;
- в) в результаті спеціального навчання.

39. Тип: множинний вибір — єдина відповідь.

Висловлення. Який з названих прийомів належить до основних, а не допоміжних?

Варіанти відповідей:

- а) допоміжні запитання;
- б) план розповіді;
- в) вказівки.

40. Тип: множинний вибір - єдина відповідь.

Висловлення. Який вид переказу недоцільно використовувати при навчанні переказу незнайомого дітям тексту?

Варіанти відповідей:

- а) Творчий переказ;
- б) Переказ на основі моделювання;

в) Переказ за частинами.

41. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Мовлення пов'язане з конкретною ситуацією, що не відображає повністю змісту думки в мовних формах, називається...

42. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Мовлення, зміст якого зрозуміло із самого контексту, називається...

43. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Єдине смислове та структурне ціле, що містить пов'язані між собою та тематично об'єднані, завершені відрізки, називається...

44. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. Класичною формою мовленнєвого спілкування, яку науковці визначають первинною природною формою спілкування, називають...мовленням.

45. Тип: заповніть бланк.

Висловлення. ...Зв'язне, логічно послідовне висловлювання, розгорнуте в часі, не розраховане на миттєву реакцію слухачів, називають... мовленням.